

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI SİYASET SOSYOLOJİSİ TEZLİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

JACQUES ELLUL: SOSYOLOJİK YAKLAŞIMI VE
PROPAGANDA ÇÖZÜMLEMESİ

Jahandar JABAROV

2501202343

TEZ DANIŞMANI
Dr.Öğr.Üyesi Melike AKBIYIK

İSTANBUL – 2023

ÖZET
JACQUES ELLUL: SOSYOLOJİK YAKLAŞIMI VE PROPAGANDA
ÇÖZÜMLEMESİ
JAHANDAR JABAROV

Jacques Ellul, 20. yüzyılın en etkin sosyologlarından birisidir. Onun teknoloji toplumu ve propaganda ile ilgili çalışmaları günümüzde bile söz konusu alandaki araştırmaların ilham kaynağı olmaktadır. Bu bağlamda, Jacques Ellul'ün sosyoloji ve siyaset sosyolojisine katkılarını inceleyen tez çalışmasında onun temel ilgileri ve bu ilgiler doğrultusunda yazdığı eserler incelenmektedir. Tez çalışmasının birinci bölümünde düşünürün hayatı ve çevresi ile ilişkileri, aynı zamanda ilk ilgilerinin şekillenmesi zamandizimsel bir şekilde ele alınmaktadır. Burada Ellul'ün hayata bakışının nasıl şekillendiği, hangi etkenlerden etkilendiği anlatılmaktadır.

İkinci bölümde düşünürün ilgi odaklarının nasıl profesyonel araştırma alanlarına dönüştüğü incelenmektedir. Bu bölümde, Ellul'ün Hristiyanlık, Marksizm teknoloji toplumu ve propaganda gibi temel araştırma alanları ve bu alanlardaki fikir ve düşünceleri detaylı biçimde izah edilmektedir. Bu bölümde aynı zamanda Ellul'ün sosyoloji alanı için öneminden bahsedilmekte ve Ellul üzerine tartışmalara yer verilmektedir. Bunun yanı sıra, düşünürün çeşitli araştırma alanları olabildiğince bütünsel bir şekilde incelenmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Ellul'ün propaganda çalışmalarına odaklanılmakta ve üretken yazarın propaganda teorileri tartışılmaktadır. Bu bölümde Ellul'ün propaganda sınıflandırması incelenmekte ve sosyolojik propaganda olgusu günümüz dünyasından örneklerle geniş bir şekilde açıklanmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında daha ziyade propagandanın işleyişi, toplumsal etkileri ve Ellul'ün deyimiyle ona karşı koyma halleri ele alınır.

Sonuç kısmında tümdengelimci yaklaşımla, sistematik inceleme yöntemi ile elde edilmiş sonuçlar tartışılmakta ve Ellul'ün siyaset sosyolojisine katkılarının özgün bir değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ellul, Hristiyanlık, Marksizm, Teknik, Teknoloji Toplumu, Propaganda.

ABSTRACT

JACQUES ELLUL: SOCIOLOGICAL APPROACH AND PROPAGANDA ANALYSIS

JAHANDAR JABAROV

Jacques Ellul is one of the most influential sociologists of the 20th century. His work on technology society and propaganda still inspires research in the field. In this context, in the thesis study examining the contributions of Jacques Ellul to sociology and political sociology, his main interests and the works he wrote in line with these interests are examined. In the first chapter of the monographic thesis, the life of the thinker and his relations with his environment, as well as the formation of his first interests, are discussed in a chronological manner. Here, it is explained how Ellul's view of life was shaped and by which factors were affected.

In the second chapter, it is examined how the focus of the thinker's interests turned into professional research areas. In this section, Ellul's basic research areas such as Christianity, Marxism, technology society and propaganda, as well as his ideas and thoughts in these areas are explained in detail. This chapter also mentions the importance of Ellul for the field of sociology and includes discussions on Ellul. In addition, the various research areas of the thinker are examined as holistic as possible.

The third chapter of the study focuses on Ellul's propaganda studies and discusses the prolific author's propaganda theories. In the third chapter, Ellul's propaganda classification is examined and the sociological propaganda phenomenon is explained extensively with examples from today's world. In this part of our study, the operation of propaganda, its social effects and, in Ellul's words, opposition to it are discussed.

In the conclusion part, the results obtained with the deductive approach and systematic review method are discussed and an original evaluation of Ellul's contributions to political sociology is made.

Keywords: Ellul, Christianity, Marxism, Technique, Technology Society, Propaganda.

ÖNSÖZ

Jacques Ellul gibi etkin bir düşünürün öğrenilmesi ve anlatılması günümüz sosyolojisi için büyük önem arz etmektedir. Siyaset sosyolojisi kuramlarının geliştirilmesi ve literatürün genişletilmesi açısından Ellul gibi üretken yazarlara başvurulması oldukça gerekli bir girişimdir. Bu bağlamda, literatüre katkı yapabilmem için bana sağladığı imkanlardan dolayı İstanbul Üniversitesi'ne teşekkür ediyorum.

Tezin hazırlanması baştan sona yaklaşık bir yıllık bir sürede gerçekleşmiştir. Bu süre içerisinde literatür kıtlığı ve birincil kaynaklara erişim sıkıntısı gibi çeşitli problemlerle karşılaşmıştır. Bu problemlerin bir kısmının aşılmasında bana gösterdiği yardıma göre profesör Randal Marlin ve profesör Theodor Lewis'e şükranlarımı sunarım. Bunun yanı sıra, maddi ve manevi desteklerinden dolayı Uluslararası Jacques Ellul Cemiyeti'ne ayrıca teşekkür ederim.

Tezin alanyazına katkı sağlayabilecek şekilde hazırlanmasına katkılarına göre İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümü başkanı Prof.Dr. İsmail Coşkun ve tez danışmanım Dr.Öğr.Üyesi Melike Akbıyık'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Özellikle sayın Coşkun'un yönlendirmeleri tezin daha özgün bir yaklaşımla yapılmasında bana çok yardım etti.

Bu bağlamda, Ellul'ün özgürlükçü bir yazar olması tezini ileri sürmemde kendisinin rolü büyüktür. Tezin yazılması sürecinde bana Ellul'ün ilgi alanlarının ötesinde, bu alanları birbirine kırılmaz bir bağla bağlayan noktanın ne olduğunu bulmam ödevini verdi. İlk okumalarımдан bu sorunun cevabını çıkaramadım. Profesör Randal Marlin ile fikir alışverişinde bulunduğumda böyle bir nokta üzerine kendisinin daha önce hiç düşünmediğini ve böyle bir noktanın büyük ihtimalle olmadığını söyledi. Ancak okuma yelpazemi genişlendirtiken sonra bu noktanın ne olduğunu bulabildim: insan özgürlüğü.

Burada söylemek durumundayım ki Ellul'ü araştırma nedenim ilk başta propagandaya olan ilgim ve düşünürün bu alandaki ünlü eseri olan Propaganda kitabıdır. Ancak bu kitabı okurken Ellul'ün propaganda ile ilgili fikir ve düşünceleri sadece teknik düzeyde anlaşılmakta, bunun ötesinde propagandaya bakışının temel noktaları bilinmemektedir. Ellul'ün bu alandaki fikirlerini bütünüyle anlamak ve vermek istediği mesajı kavramak için onun diğer ilgi alanlarıyla ilgili eserlerini de

okumak gerekmektedir. Ellul'ün çalışmaları bir bütündür ve onun çeşitli bileşenlerini müstakil bir şekilde anlamak oldukça güçtür. Bu yüzden sayın Coşkun'un karşıma araştırma sorusu olarak koyduğu sorunun cevabını Ellul'ün tüm ilgili eserlerini okuduktan ve inceledikten sonra, başka bir deyişle, okuma yelpazemi kapsamlı bir şekilde genişlendirdikten sonra bulabildim.

Jacques Ellul işte böylesine geniş bir çalışma düzlemi olan ve anlaşılması zaman alan bir yazardır. Bu mücadeleci, özgürlükçü ve bireyci düşünürü incelemekten kıvanç duyarım.

JAHANDAR JABAROV

2023, İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

JACQUES ELLUL'ÜN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Ailesi ve Kökleri	7
1.2. Ailesi ile İlişkileri	9
1.3. Eğitim Hayatı	10
1.4. Hristiyanlık ile Tanışması ve İlişkisi	11
1.5. Marksizm ile Tanışması ve İlişkisi	14
1.6. Siyasi ve Kamu Faaliyeti	18
1.7. Fransız Direnişi	23
1.8. Akademik Kariyeri	25
1.9. Ölümünden Sonra	28

İKİNCİ BÖLÜM

JACQUES ELLUL'ÜN GÖRÜŞLERİ VE SOSYOLOJİSİ

2.1. İlk Felsefi Düşüncelerinin Oluşmasındaki Etkenler	31
2.2. Jacques Ellul'ün Sosyoloji Açısından Önemi	33
2.2.1. Jacques Ellul ve Edindiği Misyon	38
2.3. Jacques Ellul ve Marksizm	40
2.3.1. Jacques Ellul ve Komünizm	43
2.3.2. Bir Anarşist Olarak Jacques Ellul	46
2.3.2.1. Hristiyan Anarşizmi	47
2.3.3. Jacques Ellul ve Sosyal Adalet	48
2.4. Jacques Ellul ve Hristiyan Çözümlemesi	50

2.4.1. Jacques Ellul ve İslam Hakkındaki Görüşleri	54
2.5. Jacques Ellul ve <i>la Technique</i>	55
2.5.1. Teknolojik Determinizm Eleştirisi	60
2.5.2. Teknoloji Toplumuna Bakış	62
2.6. Denetim ve Gözetim Toplamları ile Mukayesesi	65
2.6.1. Denetim Toplumu	65
2.6.2. Denetim Toplumu ile Benzerlikler ve Farklar	66
2.6.3. Gözetim Toplumu	68
2.6.4. Gözetim Toplumu ile Benzerlikler ve Farklar	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

JACQUES ELLUL VE PROPAGANDA ÇALIŞMALARI

3.1. Jacques Ellul: Teknikten Propaganda Doğuyor	70
3.2. Propaganda Konusuna Giriş	75
3.2.1. Propaganda Analizi.....	77
3.2.2. Propaganda Bir Modernite Sorunudur	80
3.2.3. Propaganda ve Kitlesele Histeri	82
3.3. Jacques Ellul'ün Propaganda Tasnifatı	84
3.4. Ellul Propagandasının Bileşenleri	90
3.5. Jacques Ellul ve Uygulamalı Propaganda	92
3.6. Propaganda ve Hakikat: Ellul ve Diğerleri	95
3.6.1. Jacques Ellul'ün İsrail Karşısı Propagandaya Karşı Tutumu	98
3.6.2. İslam'da Propaganda	100
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	107

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.e.	: aynı eser
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
FLN	: Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi
GIGN	: Fransa Ulusal Jandarma Müdahale Grubu
IJES	: Uluslararası Jacques Ellul Cemiyeti
MIACA	: Akitanya Sahili'nin Bakanlıklar Arası Planlama Misyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Jacques Ellul, birçok yönden felsefe ve sosyoloji alanlarında ilgi gören bir düşünürdür. Onun sosyolojiye, özellikle de siyaset sosyolojisine katkıları bugün bile propaganda ve teknik temelli sosyolojik araştırmaları şekillendirmektedir. Bu bağlamda, propaganda ve teknoloji toplumu ile ilgili yazmış olduğu eserler bugün bile birçok araştırmacıya ilham kaynağı olmakta ve düşünürün yapmış olduğu çalışmalar özellikle 20. yüzyıl propaganda araştırmaları içerisinde önemli bir yere sahip olmaktadır. Bundan dolayı günümüz propaganda araştırmacıları Ellul'e sık sık referans vermekte ve özellikle kavramsal çalışmalarında onun fikirlerine değinmektedir.

Ancak yine de Ellul'ün global çapta hak ettiği ilgiyi gördüğü söylenemez. Düşünürün eserlerini inceleyen literatür o kadar da geniş değildir. En önemlisi, bu literatür genellikle dar bağlamda sadece bir konuya odaklanmaktadır. Bundan dolayı Ellul'ün fikirlerinin daha kapsamlı ve daha üstten anlatılmasına, bunun yanı sıra, toplumun işleyişi ile ilgili teorilerinin bütünsel bir şekilde incelenmesine ciddi ihtiyaç vardır.

Özellikle Türkiye'de sosyoloji alanında Ellul maalesef geniş araştırılmamıştır. Onun çalışmaları çoğunlukla teknolojinin ilerlemesinin topluma etkileri bağlamında incelenmiştir. Ellul'ü bir bütün olarak anlamak isteyen, onun felsefesinin ve sosyolojik yaklaşımının temel ilkelerini bütün bir şekilde kavramak isteyen bir Türk okurun bu doğrultuda bulabileceği kapsamlı bir literatür bulunmamaktadır. Bu yüzden düşünürün bu perspektiften incelenmesine ve anlatılmasına oldukça büyük gerek vardır.

Bununla birlikte, Ellul anlaşılması ve anlatılması zor bir düşünürdür ve eserlerinin büyük bir kısmını okumadan felsefesini kapsamlı bir şekilde anlamak ve izah etmek çok zordur. Ellul'ün eserleri çok farklı konuları ele almasına rağmen, sistemsal bir bütünlük ile birbirine bağlanır. Bundan mütevellit onun propaganda çalışmalarıyla ilgilenen bir araştırmacının sadece propaganla temelli kitaplarını okuduğunda düşünürün bu konuda ne demek istediğini derin bir şekilde kavraması oldukça güçtür. Çünkü düşünürün propaganda ile ilgili fikirleri teknoloji toplumuna, teknoloji toplumu ile ilgili fikirleri hristiyanlığa, bu konudaki fikirleriye Marksizme bağlanmakta ve çeşitli eserleri birlikte bir felsefi sistem oluşturmaktadır.

Bu durumu göz önünde bulundurarak çalışmamızda Ellul'ün felsefi sisteminin derinlemesine ve kapsamlı bir incelemesini yapmakta ve farklı konular üzerindeki çalışmalarını bir bütünün parçası olarak incelemekteyiz. Bu bağlamda, çalışmamızda düşünürün fikirleri üzerinden dönemin sosyolojik yapısına göndermeler yapılmakta, odaklandığımız konuların yoğunluğu ilgi alanımıza ve bu ilgi alanı üzerinden ortaya koymak istediğimiz sonuçlara göre değişmektedir. Çalışmamızda Ellul'ün gençlik yıllarından itibaren inşa ettiği ilgilerini ve bu ilgiler doğrultusunda geliştirdiği teorileri incelemekteyiz.

Daha önce belirtildiği gibi Ellul, sosyoloji ve felsefe alanlarında ilgi gören bir düşünürdür. Her ne kadar onun teknoloji toplumu ile ilgili teorileri 20. yüzyıldan bu yana çeşitli düzeylerde tartışılmalı ve birçok araştırmacı tarafından “teknoloji düşmanlığı” yakıştırması ile kabul görmese de kendisinin sadık takipçiler kazandığını da söylemek durumundayız. Düşünürün gördüğü ilginin yoğunluğu sosyolojinin popüler isimleri kadar olmasa da günümüzde belli bir literatürü teşkil etmektedir. Bu literatür dahilindeki eserlerin her biri Ellul'ün çalışmalarını kendine özgü perspektiften yorumlamaktadır. Bu bağlamda, bizim çalışmamızın amacı daha önce ortaya konulmamış bir bakış açısını alana sunmaktır. Başka bir deyişle, çalışmamızda, bu alandaki diğer literatür örneklerinden farklı bir şekilde, Ellul'ün ilk bakıştan farklı görünen konulardaki fikirlerini monografik yaklaşım tarzıyla bir bütünün parçaları olarak incelemekteyiz. Kısacası, çalışmamızın amacı söz konusu fikir ve teorileri bir sistemsel çatı altında toplayarak önceki literatürde olmayan tümdenci bakış açısıyla incelemektir. Bu bağlamda, Marksizm, Hristiyanlık, teknoloji toplumu ve propaganda gibi konulara ağırlık verilse de temel ilgi odağı düşünürün propaganda teorileridir.

Çalışmanın alanyazın taramasını iki kısma ayırabiliriz. Birincisi kısım Ellul'ün kendi eserleri (*birincil kaynaklar*), ikinci kısım ise Ellul ile ilgili yapılmış çalışmalardır (*ikincil kaynaklar*). Düşünürün çok sayıda kitap ve makalesinin bulunduğu ve bunların bir çoğuna erişimin olmadığını göz önünde bulundurarak araştırmamızda Ellul'ün bizi ilgilendiren temel eserlerini inceledik. Bu bağlamda, yazarın 1954 yılında yazdığı

*Teknoloji Toplumu*¹, 1962 yılında yazdığı *Propaganda*², 1967 yılında yazdığı *Propaganda Tarihi*³, 1977 yılında yazdığı *Teknolojik Sistem*⁴, 1979 yılında yazdığı *İsa ve Marks: Müjdeden İdeolojiye*⁵ ve 1988 yılında yazdığı *Anarşi ve Hristiyanlık*⁶ kitapları araştırmamız esnasında incelenmiştir. Bunun yanı sıra, *İsrail için bir Hristiyan*⁷ ve *Cezayir Savaşı Sırasında Fransa'da FLN Propagandası*⁸ gibi kitapçıklar da tarafımızca incelenmiştir.

Ayrıca, çalışmamızda ikincil kaynaklar olarak *Uluslararası Jacques Ellul Cemiyeti*'nin yayınladığı çevrimçi makaleler⁹, düşünür hakkında İngilizce yazılmış kitap ve makaleler taranmıştır. Ellul ile ilgili yazılmış kitaplar arasında kayda değer çalışmalardan Willem H. Vanderburg'un 1981 yılında yayınlanmış *Çağımıza Bakış: Jacques Ellul Hayatı ve Eserleri Üzerine Konuşuyor*¹⁰ kitabını örnek verebiliriz. Editörün derlediği kitapta Jacques Ellul'ün kendi dilinden verdiği biyografik bilgiler, aynı zamanda eserleri ve teorileri ile ilgili açıklamaları yer almaktadır. Bu kitapta salt Ellul'ün kendi fikirleri yer almaktadır.

Bunun yanı sıra, David Lovekin'in 1991 yılında yayınladığı *Teknik, Söylem ve Bilinç: Jacques Ellul Felsefesine Giriş*¹¹ ile Jacob E. Van Vleet ve Jacob Marques Rollison'un 2020 yılında yayınladıkları *Jacques Ellul: Temel Eserlerinin El Kitabı*¹² gibi kitaplar da çalışmamızda bize yardımcı olan eserler sırasındadır. Her iki kitap benzer konuları incelemekte ve Ellul'ün felsefi görüşlerinin yorumunu içermektedir. Lovekin'in çalışması kendi gözünden Ellul'ün fikirlerinin yorumunu içerirken Vleet

¹ Jacques Ellul, **The Tehcnological Society**, translated by John Wilkinson, Toronto, Alfred A. Knopf, Inc., 1964.

² Jacques Ellul, **Propaganda: The Formation of Men's Attitudes**, translated by Konrad Kellen and Jean Lerner, New York, Alfred A. Knopf, 1965.

³ Jacques Ellul, **Histoire de la propagande**, Paris, Presses Universitaires de France, 1967.

⁴ Jacques Ellul, **The Technological System**, translated by Joachim Neugroschel, New York, The Continuum Publishing Corporation, 1980.

⁵ Jacques Ellul, **Jesus and Marx: From Gospel to Ideology**, translated by Joyce Main Hanks, New York, Eerdmans Publishing Co., 1988.

⁶ Jacques Ellul, **Anarchy and Christianity**, Oregon, Wipf and Stock, 2011.

⁷ Jacques Ellul, **Un chrétien pour Israël**, Monaco, Editions du Rocher, 1986.

⁸ Jacques Ellul, **FLN Propaganda in France during the Algerian War**, translated by Randal Marlin, Ontario, BY Books, 1982.

⁹ **International Jacques Ellul Society** (Çevrimçi) <https://ellul.org/> (10.05.2023)

¹⁰ Willem H. Vanderburg, **Perspectives On Our Age: Jacques Ellul Speaks On His Life and Work**, Toronto, CBC Enterprises, 1981.

¹¹ David Lovekin, **Technique, Discourse, and Consciousness: An Introduction to the Philosophy of Jacques Ellul**, Eugene, Wipf and Stock, 2022.

¹² Jacob E. Van Vleet and Jacob Marques Rollison, **Jacques Ellul: a Companion to His Major Works**, Eugene, Cascade Books, 2020.

ve Rollison'un çalışması derinlemesine kitap incelemesi teknikleriyle yapılmıştır ve Ellul'un belirli eserlerinin incelemesini yapmaktadır.

İlaveten, Jacques Ellul'un Türkiye'de geniş bir şekilde araştırıldığını söylemek mümkün değil. Şöyle ki Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi ve DergiPark veritabanlarında yaptığımız taramanın sonucu olarak düşünür hakkında 4 tez ve 2 makale yazıldığını görmekteyiz. Zamandizinsel olarak baktığımızda Türkiye üniversitelerinde Ellul ile ilgili yapılmış ilk akademik çalışma *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nde İsmail Taşpınar tarafından yayınlanmış "Hristiyan Anarşistler ya da Kilise Otoritesinin Eleştirisi ve Jacques Ellul'un (1912-1994) Yaklaşımı" başlıklı makaledir.

2011 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Melis Baş tarafından *Jacques Ellul'un teknoloji görüşünün bir eleştirisi: İnceleme olarak Facebook fenomeni* başlıklı Yüksek Lisans Tezi yapılmıştır. Tez Siyaset Bilimi alanında yazılmıştır.

2014 yılında Galatasaray Üniversitesi'nde Mikail Uğuş tarafından *Medya ve İletişim Çalışmaları Ana Bilim Dalında Enformasyon çağında teknik sorununa determinist yaklaşım: Jacques Ellul örneği* başlıklı Yüksek Lisans Tezi yapılmıştır.

2017 yılında *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*'nde Salih Okumuş tarafından "Teknoloji Toplumu" başlıklı makale yayınlanmıştır. 2018 yılında ise İbn Haldun Üniversitesi'nde Hossein Turner tarafından *Medeniyet Araştırmaları Ana Bilim Dalında Sosyal medya kullanımının çeşitli etkilerinin incelenmesi: Jacques Ellul'un "Teknik" kavramının felsefi ve sosyolojik perspektifleri* başlıklı Yüksek Lisans Tezi yapılmıştır.

Ellul hakkında en son çalışma ise 2019 yılında yapılmıştır. Marmara Üniversitesi'nde Ali Hasan Umut tarafından *Sözlü, yazılı ve görsel kültür ışığında Jacques Ellul'un teknoloji toplumu ve medya* başlıklı Yüksek Lisans Tezi yapılmıştır. Tez İletişim Bilimleri Bilim Dalında yazılmıştır.

Jacques Ellul'un fikir ve düşüncelerini tartışan ve onun eserleri ile ilgili yazılmış diğer türdeki literatürü incelerken karşımıza en önemli sorun olarak literatürün karmaşıklığı ve kullanılan dilin zorluğu çıkıyor. Ellul'un kendi eserlerinde kullanılan dil zaten yeterince karmaşık ve anlaşılması zor bir dildir. Çünkü yazar kavramları basit bir dille detaylı bir şekilde anlatmaktan genellikle kaçınır.

Bunun yanı sıra, kitaplarının İngilizceye çevrilmiş versiyonlarında çeviri nedeniyle dil daha da ağırlaşır. Örneğin, *la technique* kavramını açıklarken detaylı bir şekilde izahlardan ziyade sadece tanımlama ve betimleme ile açıklamaktadır. Bu ise bahsi geçen kavrama aşına olmayan bir okuyucu kitlesinin kavramı anlamasını zorlaştırır.

Ellul'ün eserlerindeki anlaşılması zor dil onunla ilgili yazılmış kitap, kitap bölümü ve makaleler için de geçerlidir. Jacques Ellul'ün fikir ve düşüncelerini, felsefesini ve sosyolojik yaklaşımlarını tartışan literatür arasında basit dil kullanan çok nadir örnekler vardır. Ellul'ün eserlerindeki dil onun hakkında yazılmış kitap ve makalelere de sirayet etmektedir.

Jacques Ellul ile ilgili ikinci literatür sorunu düşünür ile ilgili yazılmış kaynaklardaki çelişkilerdir. Bu sorun kendini daha çok Ellul'ün biyografisi ile ilgili kaynaklarda göstermektedir. Şöyle ki Ellul'ün hayatındaki olaylar ile ilgili farklı kaynaklar farklı tarihler verebilmektedir. Buraya Ellul'ün ne zaman Hristiyan olduğu, ne zaman Marksizm ile tanıştığı ve benzeri olayların tarihleri de dahildir.

Bunun yanı sıra, düşünürün ailesi ile ilgili verilmiş bilgiler de çelişki ve tutarsızlıklarla doludur. Şöyle ki annesinin ve babasının dini görüşlerini ne zaman, hangi olay ve süreçler sonucunda değiştirdikleri ile ilgili bilgiler farklı kaynaklarda çelişmektedir. Bundan mütevellit düşünürün hayatı ile ilgili en sahih bilgileri kendi ağzından söylediği bilgiler olarak kabul etmekteyiz. İkincil kaynaklardan edindiğimiz bilgilerin sahihliği ise tartışılabilir.

Yaptığımız literatür taramasından anlaşıldığı üzere Ellul ile ilgili literatürün temel sorunu kapsamlı ve bütünsel olmamasıdır. Ellul hakkında yazılmış ikincil kaynaklar onun ya belli bir araştırma ilgisini (ki bu da genellikle teknoloji toplumu olur) konu alıp çalışmalarını yaparlar ya da onun felsefesini konulara ayırıştırarak birbirinden müstakil bir şekilde incelemesini yaparlar. Örneğin çalışmalarında Ellul'ün hem teknoloji toplumu hem de propaganda ile ilgili fikirlerini incelerler. Ancak bu ikisinin bir *bütününü* vermezler. Başka bir deyişle propagandayı ayrı, teknoloji toplumunu ise ayrı ve birbirinden bağımsızmış gibi analiz ederler. Bu sebeple Ellul ile ilgili ikincil kaynaklar arasında onun teknoloji toplumu, propaganda, Marksizm ve Hristiyanlık olarak sınıflandırılan dört ilgi alanının ortak noktalarını kırılmaz bir şekilde inceleyen bir literatür yoktur.

Bu bağlamda, bizim çalışmamızın temel bilimsel yeniliği ve literatüre katkısı ilk kez böyle bir çalışma olmuş olmasıdır. Düşünürün temel ilgi alanlarının ötesinde gençliğinden ölümüne kadar hiç değişmeyen ortak odak noktasının bulunmasında bu çalışma önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra, Ellul'ün eserlerine geniş bir bakış açısıyla yaklaşmak, çalışmamızın temel bilimsel katkısıdır. Bu çalışmada, düşünürün hayatındaki olaylar ve süreçlerin fikirlerinin oluşumuna nasıl etki ettiği zamandizimsel bir perspektifle incelenmiştir. Ayrıca, farklı ilgi alanlarındaki eserleri birbirleriyle bağlantılı bir şekilde ele alarak bir bütünlük oluşturulmuştur.

Çalışmamızda Ellul'ün sosyolojisi temel olarak siyaset sosyolojisi çerçevesinde incelenmektedir. Bu bağlamda, birinci bölümde Ellul'ün biyografisi çıkarılmakta, tarihsel sosyolojinin sağladığı imkanlarla düşünürün ilgilerinin oluşması zamandizimsel bir şekilde anlatılmakta, bunun yanı sıra Ellul'ün hayatı üzerinden dönemin sosyolojisine göndermeler yapılmaktadır.

İkinci ve üçüncü bölümlerde ise sistematik inceleme yöntemi uygulanmakta, bu bağlamda hem birincil hem ikincil kaynaklar taranmaktadır. Burada söylemek gerekir ki ikincil kaynaklar bizim çalışmamızda sadece yardımcı literatür rolünü oynamakta, araştırmamızdan çıkan sonuçların elde edilmesinde en önemli rolü yazarın kendi eserlerinin oluşturduğu birincil kaynaklar oynamaktadır.

Ellul'ün hayatının, eserlerinin, fikir ve düşüncelerinin detaylı bir biçimde anlatıldığı çalışmada düşünürün sosyolojisi tümdengelimci bir yaklaşımla ortaya konmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

JACQUES ELLUL'ÜN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Ailesi ve Kökleri

Filozof, sosyolog, ilahiyatçı ve tanınmış bir Hristiyan anarşisti¹³ olarak bilinen ve Bordeaux Üniversitesi Hukuk ve İktisadi Bilimler Fakültesinde uzun süre Tarih ve Kurumlar Sosyolojisi Profesörü olarak çalışan¹⁴ Jacques César Émile Ellul (1912-1994) üretken bir yazar olmuş, yaşamı boyunca propaganda, teknolojinin toplum üzerindeki etkisi ve din ile siyaset arasındaki etkileşim üzerine yoğunlaşmış ve bu konuları tartışan 60'tan fazla kitap ve 1000'den fazla makale yazmıştır¹⁵.

Ellul, çok ilginç bir hayat hikayesine sahiptir. Kendisi, 6 Ocak 1912'de Fransa'nın Bordeaux şehrinde Joseph Ellul'ün ailesinde doğmuş¹⁶, kendi söylediğine göre, oldukça fakir bir ailede büyümüş, çocukluğu Birinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelmiş ve küçük yaşlarından itibaren yokluk ve sefillik içerisinde yetişmiştir. On beş yaşını doldurur doldurmaz ailesini geçindirmek için çalışmaya başlamış olan Ellul, böylesine fakir bir çevrede doğup büyümesinin hayatında ve gelecek görüşlerinin oluşmasında en önemli faktörlerden biri olduğunu söylemektedir. Bu fakirlik, Ellul'ün çocukluktan itibaren eğitim hayatını etkilemiştir. Kendisi de deneyimlediği sosyal eşitsizliğin gelecek görüşlerinde baskın bir etken olduğuna dikkat çekmektedir¹⁷.

Ellul doğduğunda Birinci Dünya Savaşı henüz başlamamıştı ve büyük imparatorluklar hala ayakta idi. Çocukluğu savaş yıllarına denk gelen Ellul, yeniyetmelik döneminde sadece birkaç yıl önce bitmiş olan savaşın etkilerini hala hissetmekteydi. Hem savaşın yeni bitmesi hem de yeni yaranmış devletlerdeki toplumların bir kısmının eski imparatorluklar için nostalji yaşaması, bunun yanı sıra dünyanın yeni bir konjonktürde şekillenmeye başlaması Ellul'e dünyanın devrimsel

¹³ Jacques Ellul, **Anarchy and Christianity**, Oregon: Wipf and Stock, 2011, p. 9.

¹⁴ Marva Dawn and Eugene Peterson, **The Unnecessary Pastor: Rediscovering the Call**, Grand Rapids, Eerdmans Publishing, 2000, p. 103.

¹⁵ **A.e.**, s. 103.

¹⁶ Elodie Maurot, **Jacques Ellul, thinker of the 21st century** (Çevrimçi) https://www.la-croix.com/Culture/Livres-Idees/Livres/Jacques-Ellul-penseur-du-XXIe-siecle-NG_-2012-06-06-815128 (15.01.2022)

¹⁷ Willem H. Vanderburg, **Perspectives on Our Age Jacques Ellul Speaks on His Life and Work**, Toronto, CBC Enterprises, 1981, p. 9.

değişimini kendi gözleri ile gözlemlene imkanı vermiştir. İlerideki bölümlerde göreceğimiz gibi, bu durum Ellul'ün yaratıcı faaliyetlerinde büyük bir tesir gücüne sahip olacaktır.

Ellul'ün ebeveynlerinin aileleri Bordeaux'nun yerlisi olmamıştır. Buraya göçmen olarak gelmeleri onların burada bazı adaptasyon sorunları yaşamalarına neden olmuştur¹⁸. Bu bağlamda, Ellul, verdiği röportajlarda ailesinden ve köklerinden, bunun yanı sıra bunların hayatında bıraktıkları etkilerden geniş bir şekilde bahsetmektedir. Büyükannesi Sırp aristokrasisinden gelen zengin bir kadın, büyükbabası ise İtalyan olan Ellul, anlatısında zengin aileden gelmenin babasının da hayatını etkileyen bir durum olduğuna vurgu yapmaktadır. Ellul'ün babası Joseph Ellul zengin bir aileden gelmiş, gençken oldukça zengin çevrede yaşamıştır. İflas etmesinin akabinde Fransa'ya geldikten sonra hayatının geri kalanını aşırı yoksulluk içinde geçirmek zorunda kalmıştır. Jacques Ellul babasının bu durumu için kapitalist yapıyı suçlamaktadır¹⁹. Sadece babası değil, Jacques Ellul'ün kendisi de Protestan Sırp kültürünün etkisi altında yetişmiştir. Bu durum, sonraki bölümlerde de göreceğimiz gibi, onun propaganda gibi bazı olgulara yaklaşımının şekillenmesinde büyük bir öneme sahiptir. Sırp kültürü ile yetişmiş olmasından mütevellit Fransa'ya ve Fransız kültürüne alışmakta zorlanan baba Joseph Ellul'ün bu nedenden dolayı iş hayatında sık sık uyuşmazlık sorunu yaşaması ailesini defaatle zor durumda bırakmıştır. Yaşadığı işsizlik sorunu yüzünden baba Ellul, ailesini geçindirmekte sıkıntı çekmiş, bu sıkıntılar genç Jacques Ellul'ün de hayatına ve ideolojik görüşlerine etki etmiştir²⁰. Bu etkiler Ellul'ün fikirlerinin Marksist düşünceye evrilmesinde ve aradığı sorulara Marksist felsefede cevap bulmasında önemli bir etken olmuştur.

Babası Joseph Ellul Viyana'da hukuk eğitimini tamamladıktan sonra Fransa'da Aquitaine bölgesinin başkenti olan Bordeaux'daki *Louis Eschenauer* ticarethanesi tarafından avukat olarak işe alınmıştır. Müstakbel eşi Marthe ile orada tanışan Joseph Ellul, zengin köklerinden dolayı onur duygusunu her şeyden üstün tutan bir karaktere sahip olduğu için işyerinde sık sık uzlaşmazlıklar yaşamış ve önce Birinci Dünya Savaşı'nın, sonrasında ise 1929 büyük buhranının etkisiyle birkaç kez işsizlikle karşı

¹⁸ A.e., s. 9.

¹⁹ A.e., s. 10.

²⁰ A.e., s. 10.

karşıya kalmıştır. Böyle durumlarda eşi Marthe, evin geçimini sağlamak için özel bir kurumda ve evde resim dersleri vermiştir²¹.

Jacques Ellul'ün annesi Marthe Mendes gençliğinde dindar olmuş, ama sonralar dinden uzaklaşmış, yine de Protestan inancına sahip Fransız-Portekizli bir kadındır. Portekiz'de Protestanlığın azınlıkta olan bir dini inanç olduğunu göz önünde bulundurursak, bu dini inança sahip nadir insanların bulunduğunu söyleyebiliriz. Portekiz'de genellikle gizli şekilde ibadet eden Protestanlar, güvenlik endişeleri nedeniyle dini kimliklerini gizleme eğiliminde olmuşlardır²².

Burada yine de Ellul'ün sonraki bölümlerde inceleyeceğimiz Protestan bakışına dönmek gerekir. Annesinin Protestan inancına sahip olması ve Portekiz'de azınlıkta olan bu inancın yerel Katolik toplum tarafından dışlanması Ellul'ün dünya görüşünde Katolikliğe karşı derin etkiler bırakmıştır.

Düşünürün annesi ile ilgili literatür içerisinde bir çelişki vardır. Bazı kaynaklar Mendes'in gençliğinden ölümüne kadar dindar bir Protestan olduğunu söylemekte iken diğer kaynaklar onun o kadar da dindar olmayan sadece Protestan kültürü ile yaşamış bir kadın olduğunu iddia etmektedir. Örneğin, Rollison ve Van Vleet'in çalışmaları bu açıdan çelişir.

1.2.Ailesi ile İlişkileri

Jacques Ellul, ailenin tek çocuğu olmuş, kendi söylediğine göre, ebeveynlerinden farklı şekillerde terbiye almıştır. Babası, oldukça sert mizaçlı olmuş, bundan dolayı kendisine her zaman mesafeli davranmıştır. Sosyal ilişkiler açısından çekingen olarak tanımladığı annesi ise kendisine karşı daha sevecen, daha canayakın bir tavır takınmıştır. Bu doğrultuda, Ellul, anne ve babasının kendisine karşı tutumlarını farklı şekilde özetlemektedir. Annesinin, özgürlüğün çocuğu için çok verimli olabileceği düşüncesinden dolayı kendisine büyük bir özgürlük tanıdığını, babasından gelen tabulara, emirlere ve kurallara tam olarak uymak şartıyla bu özgürlüğün tadını

²¹ Jacob Marques Rollison, **A New Reading of Jacques Ellul: Presence and Communication in the Postmodern World**, Lanham, Lexington Books, 2020, p. 9.

²² Mircea Eliade and Mac Linscott Ricketts, **The Portugal Journal**, New York, State University of New York, 2010, p. 38.

doya doya çıkardığını söyleyen Ellul, ebeveynlerinin hem lisede hem de üniversitede eğitim hayatına önemli yönler verdiğini bildirmektedir²³.

Jacques Ellul, 1937 yılında 25 yaşında iken yine babası tarafından ona önerilen İngiliz uyruklu Hollanda doğumlu Yvette Lensvelt ile dünya evine girmiştir²⁴. Jacques Ellul'ün yetiştirilmesi ve evliliği hakkında verilen bilgiler, dönemin sosyolojisi ile çeşitli şekillerde ilişkilendirilebilir. Birincisi, Ellul'ün babasının sert mizacını ve ona olan mesafesini tanımlaması, 20. yüzyılın başlarında yaygın olan otoriter ebeveynlik tarzını yansıtıyor. Bu ebeveynlik tarzı katı disiplini, itaati ve otoriteye saygıyı vurguluyordu ve iyi huylu ve üretken vatandaşlar ürettiği düşünülüyordu. İkincisi, Ellul'ün annesinin ona karşı babasının çizdiği sınırlar içinde özgürlüğü vurgulayan tavrı, aile ilişkilerinde uzlaşmalı düzen fikrini yansıtmaktadır. Bu, aile üyelerinin ilişkileri için müzakere edip kurallar ve sınırlar oluşturduğunu ve daha sonra aile içinde düzen ve istikrarı korumak için bu kuralların takip edildiğini ve uygulandığını öne sürer. Üçüncüsü, Ellul'ün kendisine babası tarafından tavsiye edilen Yvette Lensvelt ile evliliği, 20. yüzyılın başlarında evlilik ve aileyi çevreleyen sosyal normları ve beklentileri yansıtmaktadır. Evlilikler genellikle ebeveynler veya diğer aile üyeleri tarafından görücü usulüyle yapılır veya en azından onaylanırdı ve evliliğin birincil amacı, çocukların toplumun üretken üyeleri olacak şekilde üretilmesi ve yetiştirilmesi olarak görülürdü. Genel olarak, Jacques Ellul'ün yetiştirilmesi ve evliliği hakkında sağlanan bilgiler, özellikle ebeveynlik, aile ilişkileri ve evlilikle ilgili olarak 20. yüzyılın sosyal normlarını ve değerlerini yansıtmaktadır.

1.3.Eğitim Hayatı

Jacques Ellul'ün, yaşadığı zorluklara ve sıkıntılara rağmen, iyi ve kaliteli bir eğitim hayatı gördüğünü söyleyebiliriz. Bordeaux'da eski Lycée Longchamp'ta (bugünkü ismiyle Lycée Montesquieu), ardından Lycée Montaigne'de eğitim gören genç Ellul, ortaokul ve lisede edebiyat ve tarih derslerinde üstün bir bilgiye sahip öğrenci olması ile seçilmiştir. Bu bağlamda, Lycée Montesquieu'nün tarih ve yabancı dil eğitimine daha fazla önem veren bir eğitim kurumu olduğunu da söylemek gerekir. Bu durumun etkisiyle Ellul, mükemmel düzeyde Latince, Fransızca ve Almanca

²³ Rollison, **a.g.e.**, s. 11.

²⁴ **A.e.**, s. 10.

öğrenmiş, tarih alanında derin bilgi sahibi olmuştur. Daha sonra Lycée Montaigne'de eğitim gören Ellul'ün burada eğitim almasını ise daha çok annesi istemiştir, çünkü burada kozmopolit ortam mevcut olmuş, bazı dersler aynı zamanda Portekizce de tedris edilmiştir²⁵.

Yeniyetmelik döneminde Ellul'ün okul dışında en çok zaman geçirdiği yer Bordeaux limanı olmuştur. Bordeaux, bir liman şehri olarak kozmopolit yapısı ile seçilir. Bu durumun denizcilerle sıkı ilişkileri olan Ellul'ü etkilemediğini söylemek mümkün değildir. Rıhtımlarda denizcilerle arkadaş olan Ellul, tüm boş günlerini burada geçirdiğini anlatmaktadır. Ellul, burada denizcilerin ve deniz tacirlerinin durumu ile yakinen tanışmış, onların yaşadığı zorlukları öğrenmiş ve hükümete karşı tutumlarını benimsemiştir. Kendisinin deniz subayı olmak istemesi de burdan kaynaklanır²⁶. Ancak Joseph Ellul, oğlunun denizci olmasına karşı çıkmış, Jacques Ellul, babası tarafından istemediği halde hukuk eğitimine yönlendirilmiştir. 1929'da 17 yaşında Lycée Montaigne'den mezun olan Ellul, Bordeaux Üniversitesinde hukuk üzerine lisans yapmış, "Hukuk Tarihi ve Kurumlar" başlıklı bir lisans bitirme projesi yazmıştır. Ardından Paris Sorbonne üniversitesinde doktora yapan Ellul'ün kendi söylediğine göre, doktora eğitimi görmesi konusunda annesi ısrarcı olmuştur. 1937'de "Mancipium'un Tarihi ve Hukuki Niteliği" başlıklı teziyle doktorasını almış, daha sonra ise Roma Hukuku'nda yeterlilik sınavını başarıyla geçmiştir²⁷.

1.4. Hristiyanlık ile Tanışması ve İlişkisi

Jacques Ellul, hayatında birkaç önemli evreden geçtiğini, birkaç kez kendini yeniden keşfetmek durumunda kaldığını söyler. Bu evrelerde kendisine her zaman ailesinin etkisi olduğunu vurgulayan Ellul'ün özellikle dini konulara merakının oluşmasında babasının rolü büyük olmuştur. Dini görüşleri açısından babası Joseph Ellul, Sırp annesinin Ortodoks olmasından dolayı, gençlik yıllarında önce Doğu

²⁵ Vanderburg, **a.g.e.**, s. 15.

²⁶ Ellul'ün zamanının çoğunu liman kenti Bordeaux'da geçirmesi ve denizcilerle yakın ilişkiler geliştirmesi, sosyolojik sosyal tabakalaşma kavramını yansıtmaktadır. Sosyal tabakalaşma, toplumun sınıf, ırk ve cinsiyet gibi faktörlere dayalı olarak hiyerarşilere bölünmesini ifade eder. Ellul'ün arkadaş olduğu denizciler, işçi sınıfının bir parçası olmuş ve onların mücadeleleri ve deneyimleri, burjuva ailelerinkinden çok farklı olmuştur. Bu da Ellul'ün sosyalist ruhunda yetişmesinde büyük bir etkidir.

²⁷ Dawn ve Peterson, **a.g.e.**, s. 101.

Ortodoks Hristiyanı olmuş²⁸, zamanla dini görüşleri Voltarian deizmine evrilmiştir. Joseph Ellul'un kültürel birikimine baktığımız zaman onun İtalyan babasından ziyade Sırp annesinden daha çok etkilendiğini görebiliriz²⁹.

Jacques Ellul, babasının dini görüşleri ile ilgili verdiği röportajda Joseph Ellul'un yetişkinliğe erdikten tam bir deist olduğunu ve dinin "mitlerden ve çocuklar için peri masallarından" başka bir şey olmadığına kanaat getirdiğini söyler. Babasının bu düşünceleri genç Ellul'un hayatında özel bir merakın oluşmasına neden olmuştur. Bu merak Ellul'u, dinin "mitlerden ve çocuklar için peri masallarından" ibaret olup olmaması konusunda ilk araştırmalarına götürür. Bunun akabinde düşünür, ilerideki bölümlerde de göreceğimiz üzere, salt Hristiyanlık analizi yapmaz, Hristiyanlığın modern dünyanın realitesinde işleyişini ve fonksiyonlarını inceler. Hristiyan'ın yaşam tarzı ve dindar Hristiyanların hayatlarını dünyanın yeni realitelerine göre uyarlaması konuları bu çalışmalardan kaynaklanmaktadır. Ellul'un Hristiyanlıkla ilgili ilk araştırmaları henüz okuldayken başlamıştır³⁰. Verdiği röportajda, babasının dine karşı eleştirel ve kuşkucu yaklaşımının kendisine de sirayet ettiğini söylemekte ve dinin gerçekten "peri masallarından ibaret" olup olmadığını merak ettiği için dini metinlerle daha fazla uğraştığını ifade etmektedir. Ellul'un sonralar daha kapsamlı din araştırmalarına yönelmesine de bu merak neden olmuştur. Bu araştırmaları sonucunda dinin sadece kendi içerisinde değil, devlet, toplum vb. dış aktörlerle etkileşimi bağlamında incelenmesi gerektiği kanısına varır³¹.

20. yüzyılın kaos dolu ve sancılı süreçleri insanların dine inancını zedelediği bir dönemde, sosyal eşitlik ve sosyal yardımlar bağlamında peygamberlerin sosyal ve politik bildirilerinin incelenmesinin toplumu ileri götüreceğini düşünen Ellul, yeniyetmelik ve gençlik dönemleri ile ilgili verdiği röportajlarda, bu konudaki düşüncelerinin oluşmasında İncil'in öneminden bahseder. Ellul'un yaşadığı ve yetiştiği dönem onun dini görüşlerinin, daha doğrusu din-toplum ilişkileri ile ilgili görüşlerinin şekillenmesinde oldukça önemli olmuştur. Önce Birinci Dünya Savaşı ve onun yıkıcı

²⁸ Ortodoks Kilisesi olarak da adlandırılan Doğu Ortodoks Kilisesi, ikinci en büyük Hristiyan kilisesidir. Kilisenin, Roma Katolik Kilisesi'nin Başkanı Papa'ya benzer bir merkezi doktriner otoritesi yoktur, sadece İstanbul Ekümenik Patriği onlar tarafından *primus inter pares* ("eşitler arasında birinci") olarak tanınır ve dünyanın ruhani lideri olarak kabul edilir.

²⁹ Vanderburg, *a.g.e.*, s. 11.

³⁰ Jeffrey P. Greenman, *Understanding Jacques Ellul*, London: The Lutterworth Press, 2012, p. 8.

³¹ ХРОНОС, *Жак Эллиуль* (Çevrimçi) http://www.hrono.ru/biograf/bio_e/ellulj.php (10.05.2022)

etkileri, akabinde İkinci Dünya Savaşı ve savaştan geriye kalan yıkık dökük bir dünya bu dönemlerde insanların dine inançlarının belli bir derecede zayıflamasına neden olmuştur. Özellikle sosyal adalet, ilahi adalet ve ahlaki adalet gibi kavramların gerçekliği insanlar tarafından daha fazla sorgulanmaya başlamıştır. Diktatörlerin ve diğer hükümet başkanlarının içi boşaltılmış kavram ve sloganlarla kitlelerin manipüle etmeye çalıştığı bir dünyada yetişen Ellul, bu kaos içerisinde yine de inancını kaybetmemiş, bu kaos dolu ortam onu, tam tersine, daha mücadeleci birisi yapmıştır. Sonraki bölümlerde inceleyeceğimiz üzere düşünürün asla teslim olmayan mücadeleci ve özgürlükçü ruhu bu yıllarda pekişmeye başlamıştır. Bu ruhun onda pekişmesi eserlerine de sirayet etmekte ve özellikle Hristiyanlıkla ilgili yazdığı kitaplarda Hristiyanlara verdiği tavsiyelerde daha çok hissedilmektedir. Ellul, ailesinin yaşadığı fakirlik yüzünden evlerinde, o dönemin modası olmasına rağmen, kütüphane bulunmamasının öğrenim hayatına ciddi bir etki ettiğini söylemektedir. Şöyle ki evde bulunan yalnızca birkaç kitabın hemen hemen hepsi babasının ihtisas kitapları olmuştur. Bu durum, Ellul'un sadece İncil'e odaklanmasına neden olur ve İncil okurken zihninde oluşan sorulara cevap araması için onu teşvik eder. Ailesinden ve yakın çevresinden sorularına cevap alamaması onu daha derin araştırmalara iter ve kendi sorularına kendisinin cevap bulması zorunda bırakır³².

1930'larda küresel gerginliğin devam ettiği ve ekonomilerin birer birer çöktüğü bir dönemde, Marksizm kadar, Hristiyanlık da Ellul'un hayatındaki mihenk taşlarından birisi olmuş, 1932 yılında genç Ellul kendisini Hristiyan olarak ilan etmiştir. Hristiyanlık, daha sonraki dönemlerde de Ellul'un hukuk anlayışını ve meslek seçimini büyük ölçüde etkiler. Kendisi, bu durumu toplumun içinde bulunduğu zor durumda mahkeme hakimi olmanın ahlaki açıdan imkansız olması ile açıklamaktadır. Bu dönemde, o, önünde açılan sayısız idari veya hukuki mesleğin hiçbirisini edinmemiş, üniversitede öğretim görevlisi olmayı seçmiştir³³. Literatürden anlaşılan kadarıyla Ellul'un bu kararı vermesinde sahip olduğu Hristiyan değerlerinin etkisi büyüktür.

Ellul, daha önce de söylediğimiz gibi, özgürlükçü ve mücadeleci bir insan olmuştur. Böyle bir insandan mahkeme hakimi olmayı beklemek zordur. Bir taraftan

³² Vanderburg, **a.g.e.**, s. 14.

³³ **A.e.**, s. 14.

benimsediği Marksizm ideolojisi ve onun karşısında kapitalistlerin hakkını savunan mahkeme sistemi, diğer taraftan benimsediği Protestan inancı ve onun karşısında dini dünya görüşünü hiçe sayan mahkeme sistemi Ellul'un mahkeme hakimi olmak fırsatını geri çevirmesine neden olmuştur.

Ellul'un Hristiyanlık ve İncil'e ilişkin çalışmaları, din-toplum ve din-devlet arasındaki ilişkiler ile ilgili yazıları sadece bir dönemi kapsamamış, filozofun tüm yaşamı boyunca merkezi konumunu muhafaza etmiştir. Bunun temel nedenini Ellul, “medeniyetimizin krizden çıkmasına yalnızca Kutsal Ruh'un yardım edebileceğini hissetmesi” ile açıklamaktadır³⁴.

1.5. Marksizm ile Tanışması ve İlişkisi

Ellul, Marx'ın fikirleriyle ilk kez hukuk fakültesinde lisans eğitimi esnasında karşılaşmıştır. İlk olarak 1929-1930'da Joseph Benzacar tarafından verilen bir ekonomi dersi sırasında Karl Marx'ın düşünceleriyle tanışmış, Marx'ı incelemiş, sonraki yıllarda ise Marx'ın teorilerinin üretken bir yorumcusu olmuştur³⁵. Elbette Ellul'ü Marx'a bu kadar bağlayan şeyin hem yaşadığı dönemin sorunlarının hem de ailevi meselelerin olduğu unutulmamalıdır. O sırada babası işsiz olduğundan Ellul hukuk fakültesine devam ederken hem de ailesini geçindirmek zorundaydı. Fakirlik döneminde Marx ile tanışmış Ellul, o sıralar büyük bir umutsuzluk içerisinde olduğunu, kütüphaneden Kapital'i ödünç alıp okumaya başlayınca bu kitapta küresel ekonominin mantıklı bir yorumunun yapıldığını, o yıllarda yaşanan sefalet ve çöküş dramının mekanizmalarının izah edildiğini söylemektedir³⁶.

Bu andan itibaren Ellul, Marx'ı okumaya ve hayatının geri kalanında onun düşüncesiyle meşgul olmaya devam etmiştir. Ellul, bir Marx hayranı olarak komünistlerle tanıştığında büyük bir hayal kırıklığına uğrar ve Fransa'daki komünist işçilerin³⁷ Marx'ın düşüncelerini önemsememesinden rahatsızlık duyar. Marx'ın düşüncelerinden ziyade Komünist Parti'nin faaliyeti ve propagandasına odaklanan

³⁴ Ellul, 2011, **a.g.e.**, s. 14.

³⁵ Jacob E. Van Vleet and Jacob Marques Rollison, **Jacques Ellul: A Companion to His Major Works**, Eugene, Cascade Books, 2020, p. 14.

³⁶ Vanderburg, **a.g.e.**, s. 20.

³⁷ Ellul, o zamanlar Fransa'da komünist öğrenciler olmamasından dolayı işçiler ile iletişime geçtiğini söylemektedir.

komünist işçilerin tavrı ve tutumları Ellul'ü tatmin etmez. Sonuç olarak, Ellul, hiçbir zaman Sosyalist Parti'ye veya Komünist Parti'ye katılmaz³⁸.

Ellul için önemli olan Marx ve onun fikirleri olmuştur. Bu yüzden Marksizm ideolojisini benimsemiş komünistlerin kendisiyle aynı fikirde olacağını ve komünistlerden çok şey öğrenebileceğini düşünmekteydi. Ancak Fransa'daki komünist işçilerle görüştüğünde bunun tam tersine şahit olmuştur. Marx'ı bir o kadar önemsemeyen, daha ziyade parti genel sekreterini dikkate alan komünistler Ellul'ü, komünistlerin gerçek Marksist ideolojisine sahip olmadıklarını düşünmeye itmiştir. Bu durum da elbette gelecek yıllarda Ellul'ün tutum ve davranışlarına etkide bulunmuş ve sonrasında gerçekleşecek olaylarla birlikte komünist partiden nefret etmesine sebep olmuştur.

Ellul, gençken Marksizme bu kadar gönül vermesinin bir diğer nedenini ise kapitalizme olan nefreti ile açıklamaktadır. Babası 1929 büyük buhranından dolayı işini kaybetmiş, kısa süre sonra elinde kalmış küçük mal varlığını de yitirmiştir. Bunun akabinde aile ihtiyaç içinde yaşamaya başlar. Ailesinin temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlanan baba Joseph Ellul, devletin sosyal politikalarının yetersiz olması ve bürokratik engeller yüzünden herhangi bir işsizlik ödeneği alamamış ve aile yıllarca temel tıbbi gereksinimlerini bile karşılayamadan zor durumda yaşamaya devam etmiştir³⁹.

Elbette işini kaybeden ve sefil bir durumda maddi sorunlarla mücadele eden sadece Ellul'ün babası değildi. Ellul, öğrencilik zamanlarında sokakta fakirlik, sefillik, işini kaybeden insanlar, parasal sorunlar yüzünden acı çeken aileler gördükçe ve onların tam zıttında oldukça zengin fabrikatörler ve iş adamları ile tanıştıkça kapitalizmden daha çok nefret duymaya başlar.

Ellul, babasının yetenekli ve çalışkan olduğunu düşünmektedir. Buna rağmen, şirketten şirkete koşarak yıllarca iş aramasını, ancak her defasında geri çevrilmesini haksızlık olarak nitelendiren Ellul, bu olayların onun Sosyalist düşünceli birisi olarak yetişmesinde büyük etken olduğunu söyler. Ellul, Marx'ı okuduktan sonra, babasının neden işsiz olduğunu ve neden yoksul olduklarını anladığını söylemektedir. Ellul, Bordeaux limanında tanıştığı işçilerin durumunun başarıyla açıklandığını iddia ettiği

³⁸ Vanderburg, **a.g.e.**, s. 24.

³⁹ **A.e.**, s. 25.

Das Capital'da kapitalizmin yalnızca mekaniğinin derinlemesine incelemesinin yapılmadığını ve Marksist düşüncenin yalnızca ekonomik bir sistem olmadığını, onun insan ırkının, toplumun ve tarihin işleyişi ile ilgili kapsamlı bir vizyon sunduğunu söylemektedir⁴⁰.

Bu bağlamda sosyalizmin üstten idareci yapısı düşünürü cezbeder. Sosyalist, özellikle de komünist yönetimlerde işsizlerin işle temin edilmesi, ev ve araba sahibi olmanın devlet denetimi altında olması, eğitimsel ve tıbbi gereksinimlerin devlet tarafından verilmesi gibi uygulamalar fakir bir çevrede yetişen Ellul'ü kendine çekmiştir.

Unutmamak gerekir ki tam da o zamanlar, yani 1930'larda siyasette önemli değişiklikler gerçekleşmekte, İtalya'da Faşizm, Almanya'da ise Nazizm güçlü bir şekilde gelişmekteydi. Elbette hukuk fakültesinde okuduğu için Ellul de bu konuların farkında olmuş, ancak Fransa henüz çatışmaya tam olarak katılmadığından dolayı bunları yalnızca dışarıdan seyretmekle kiyafetlenmiştir. Ellul'e göre bu dönemde siyaset teorileri, siyaset bilimi ve anayasa hukuku öğrense de, Marx'ta okuduklarının yanında bunlar biraz sığ kalmaktaydı. Aslında bu konuda Ellul'ü anlamak mümkündür. Çünkü bu dönemde dünya daha önce hiç karşılaşmadığı süreçlerle karşı karşıyaydı. Ellul'ün okuduğu ders kitapları haliyle oluşan yeni konjonktürü açıklamakta yetersiz kalıyordu. Marx'ın kitapları ise ders kitabı niteliğinden ziyade bir sistem açıklaması niteliği taşımaktaydı. Bundan dolayı düşünürün okuduğu ders kitaplarını Marx'ın kitapları ile kıyaslaması ve Marx'ın kitaplarını daha açıklayıcı bulması şaşırtıcı değildir. Ancak bu dönemde Moskova'da eski komünistlerin tutuklanması ve ihanet maddesiyle yargılanmaları, hatta eski Lenin taraftarlarının bile bu soruşturmalardan nasibini alması Ellul'ün Komünist Parti'ye inancını tamamen sarsmıştır. Lenin'in yoldaşlarının birbirlerini aldatabileceklerine ve ihanet edebileceklerine inanmadığından dolayı içinde Stalin hükümetine karşı aşırı bir nefret uyanmıştır⁴¹.

Ellul'ü Komünist Parti'ye karşı çeviren diğer bir mesele, kendisinin komünizm anlayışı anladığı ile Komünistlerden gördüğünün farklı olmasıdır. Ellul, herhangi bir düşüncede olan birisinin fikirleri ile yaşamı arasında bir tutarlılık, bir süreklilik olması

⁴⁰ Jacob Van Vleet, *Ellul and Marx: An Introduction* (Çevrimçi) <https://ellul.org/ellul-and-marx/> (20.01.2022)

⁴¹ Vanderburg, *a.g.e.*, s. 25.

gerektiğine inanmaktadır. Marx'ın düşüncesi ile ilgili de aynı şey geçerlidir. Ancak Ellul, bunu Komünist Parti'de bulamamış, Sovyetler Birliği'nde yaşanan olaylar ise kendisini Komünizm yapılanması fikrinden tamamen uzaklaştırmıştır. Bunun yanı sıra, Parti'nin İspanya İç Savaşı'nda Franco'ya destek vermesi Ellul'un Parti'ye karşı tutumlarını nefret düzeyine ulaştırmıştır. Franco, Komünistlerin anarşistlerin direnişini yok etmesi yüzünden savaşı kazanmıştır. Ellul, bu durumun nedenini “komünistlerin anarşizme olan nefretleri, Franco'ya olan nefretlerini geride bırakmıştır” diye tanımlamaktadır. Ellul, aynı durumun Fransa'da da yaşandığını belirtir. Fransızların büyük bir kısmı, Komünist Parti'nin direnişteki ana parti olduğuna inansa da Komünist Parti, komünist olmadıkları için Fransa'daki direniş merkezlerine sırt çevirmiştir⁴².

Sosyalist devrim meselesi de bu dönemlerde Ellul'un düşüncelerinin merkezine oturur ve hayatı boyunca merkezi konumda kalır. Ancak Ellul, komünistlerin bu devrimi hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceği kanısında olmuştur. Marx'ı Ellul'e sevdiren diğer bir faktör ise onun iyi bir aile babası olmasıdır. Ellul'e göre, 1848 Komünist Manifesto'daki ifadelerin ve normalde inanılanın aksine, Marx aileye karşı olmamış, kendisi bir aile kurmuş ve kızlarını da evlendiren iyi bir baba olmuştur. Bu nedenle, Ellul, Marx'ın kendi başına aileye düşman olmadığını, sadece burjuvazinin aileyi bir ayrıcalığa dönüştürmesine düşman olduğunu iddia etmektedir⁴³.

Ellul, yaşamı boyunca insanlarda tutarlılık aramıştır. Fikirleriyle davranışları çelişki oluşturan insanların ciddi olmadığına kanaat getiren düşünür kendisi de hayatı boyunca tutarlı olmaya ve davranışlarının düşüncelerinin bir uzantısı olmasına çalışmıştır. Bundan mütevellit Marx'ın iyi bir aile babası olması ve kızlarının evlenmesine karşı çıkmaması, Marx'ı Ellul'e sevdiren diğer bir etkidir. Buradan Ellul'un Marx'ı sadece düşünsel faaliyetlerinde değil, kendi yaşamında da örnek aldığı anlaşılmaktadır.

Ellul, Marksizm'e olan eğilimi ile Hristiyanlığa olan eğiliminin hayatının bütün evrelerinde hep çeliştiğini söylemektedir. İncil, kendisinin Marx'ın ekonomi ve politika hakkında söylediği şeyleri reddetmesini sağlamamış, böylece Ellul, kendisinde iki ayrı düşünce alanı yaratamadığı için bir çelişkiye düşmüştür⁴⁴. Bunun

⁴² Jacques Ellul, **Jesus and Marx: From Gospel to Ideology**, Eugene, Wipf and Stock, 2012, p. 6.

⁴³ A.e., s. 10.

⁴⁴ A.e., s. 12.

nedeni ise şöyle açıklar: söz konusu dönem dünyada böyle bir tutumun kolay kabul edilebileceği bir dönem değildir. Her şeyden önce, o zamanlar “Marx’la uğraşmak” yaygın olmamış, bugünün aksine, hem Marksist hem de Hristiyan olmanın birleştirici bir güç olabileceğine inanan hiçbir Hristiyan Marksist grubu mevcut olmamıştır⁴⁵.

Burada bir meseleye dikkat çekmek gerekir. Bölümün başlarında Ellul’un görüşleri ve davranışlarının çelişmediğini, bir bütünsellik içinde var olduklarını söylemiştik. Ancak Hristiyanlık ve Marksizm meselesi istisnadır. Ellul, hayatının sonuna kadar Marksizm ve Hristiyanlık ile ilgili görüşlerinin arasındaki çelişkiyi ortadan kaldıramadığını söyler. Elbette kendisi bu durumu Hristiyanlığın çözümlemesini Marksist açıklamasına hizmet edecek şekilde tasarlamıştır. Bununla ilgili ikinci bölümde detaylı bir şekilde bilgi vereceğiz. Ancak yine de Ellul, Marksizm ile Hristiyanlık arasındaki çelişkiyi kendi felsefesi içerisinde tamamen öğütmediğini söyler.

Ellul’e göre, Marx, onun Hristiyanlıkla ilgili düşüncelerine ve İncil’i okuma ve anlama biçimine büyük bir etki göstermiştir. Marx, onu “Hristiyan masumiyetinden” çıkarıp dine daha eleştirel ve şüpheci yaklaşmasına neden olmuştur. Kendini Hristiyan ilan ettikten sonra Ellul Kilise ile yaklaşmaya başlamış, ancak Marksizm’e olan eğilimi, onu Kilise’ye sadece sosyolojik bir inceleme amacıyla sokmuştur. Bu bağlamda, Ellul, kendini Katolik öğretiden ziyade Protestanlığa daha yakın hissetmiştir⁴⁶.

1.6. Siyasi ve Kamu Faaliyeti

Ellul, Hitler 1933 yılında iktidarı ele geçirdiğinde ve Avrupa için trajik bir dönem başladığında siyasete dahil olur. 6 ve 10 Şubat 1934’teki Faşist karşıtı ayaklanmalarda Ellul de iştirak etmiş, Faşizm tehlikesine karşı savaşmak için Paris’te toplanan kalabalığın içerisinde yer alır. 1935 yılında İtalyanların Etiyopya’ya saldırısı ilk anti-faşist hareketi başlatmış ve Ellul, bu hareketin da içinde olmuştur. Ellul için bu çok yoğun bir siyasi katılımın olduğu bir dönem olmuştur. Bu süre zarfında, Ellul ve arkadaşı Charbonneau, insanın kendi değerini anlamadığını düşündükleri bu

⁴⁵ Julia Nicholls, **Chapter 6 - The Origins of Marxism in Modern France** from Part III - Marx, Marxism, and International Socialism, <https://doi.org/10.1017/9781108634199.007>

⁴⁶ Ellul, 2012, **a.g.e.**, s. 9.

dönemde insanın yalnızca Tanrı'ya sığınması gerektiği fikriyle Emmanuel Mounier'in önderliğinde kişiselci harekete katılmıştır. Ellul ve Charbonneau özgünlüğü sonradan anlaşılan Gascon türevi bir kişiselcilik (*personalism*) geliştirmiştir⁴⁷. Politik ekolojinin öncüleri olan bu iki filozof, modern toplumun özgürlükçülükten ilham alan bir eleştirisini yapmıştır⁴⁸. 1930'larda etkili Kişiselci hareketle çok ilgili olmuş, ancak bu hareketin daha baskın üyeleriyle anlaşmazlıkları yüzünden hareketten ayrılmıştır.

Ellul aynı zamanda 1930'larda dünya çapındaki ekümenik harekette de öne çıkmış, ancak daha sonra Katolik Kilisesi'nin ekümenizm adı altında diğer tüm mezhepleri kendine bağlayıp asimile etmeye çalıştığını düşündüğü için bu hareketi keskin bir şekilde eleştirmiştir. Ekümenizm farklı Hristiyan mezheplerine mensup Hristiyanların kiliseleri arasında daha yakın ilişkiler geliştirmek ve Hristiyan birliğini desteklemek için birlikte çalışması gerektiğini iddia eden kavram ve ilkedir. Bu nedenle ekümenik sıfatı, Hristiyanlar ve kiliseleri arasında daha fazla işbirliğini teşvik eden herhangi bir mezhepler arası girişim için kullanılır. Daha geniş bağlamda, dini birlik veya dini iş birliğinden maksat, üç İbrahimi din olarak İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik dinlerinin ortak manevi değerlerine vurguda bulunan dünya kapsamında bir dini birliktir. Ekümenizm, 20. yüzyılda, özellikle de 1930'larda Faşizm ve Nazizm'e karşı Avrupa'da yayılmıştır⁴⁹.

Ellul'ün Hristiyanlarla ilgili düşüncelerini ünlü bir komünist slogan olan "bütün ülkelerin proleterleri, birleşin!" sloganına benzer bir şekilde ifade edecek olursak, bu slogan şu şekilde olurdu: "bütün ülkelerin hristiyanları, birleşin!" Bu bağlamda, Ellul'ün çok sıkı bir şekilde Hristiyanları birleştirmeye ve bütünleşmeye yönelik düşüncede olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sebeple onun ilk başlarda ekümenik harekette öne çıkması şaşırtıcı değildir.

Ancak diğer konularda olduğu gibi burada da Katolik kilisesinin dominantlık sergilemeye çalışması ve ekümenik hareketi kendi kontrolü altında yürütmeye gayret göstermesi Ellul'ün eleştirilerinin hedefinde olmuştur. Ellul'ün düşüncesindeki birleşmek ve bütünleşmek ideali Katolik kilisenin stratejisindeki birleşmek ve

⁴⁷ Frédéric Rognon, "Bernard Charbonneau and Jacques Ellul: The Sources of Radical Ecology of the 21st Century", *Ecologie & politique*, 2012, Volume 44, Issue 1, 67-76, p. 69.

⁴⁸ *A.e.*, s. 70.

⁴⁹ Mark Vickers, *Reunion Revisited: 1930s Ecumenism Exposed*, Manchester, Gracewing Publishing, 2017, p. 19; p. 35.

bütünleşmek idealiyle aynı değildir. Haliyle, bir süre sonra Katolik kilisesinin bu hareketi kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya başlamasının ardından Ellul, bu hareketten ayrılmış, daha sonralar bu hareketin sıkı eleştirmeni olmuştur.

Ellul, onu tabandan yeni kurumların yaratılmasının anarşist bir toplum yaratmanın en iyi yolu olduğuna ikna eden Pierre-Joseph Proudhon'dan da 1930'lu yıllarda ilham almaya başlamıştır. Görüşünün anarko-sendikalizme yakın olduğunu belirten Ellul, buna rağmen kendisinin istediği türde bir değişikliğin basın ve medyayı dönüştürerek Proudhoncu bir sosyalizm uygulaması olduğunu söylemektedir⁵⁰. Proudhon, kendisinden "anarşist" olarak bahseden ilk sosyal bilimcidir. Proudhon'un anarşizmi, bireyci anarşizm ile toplumsal anarşizm arasında bir orta yol veya sentez olarak kabul edilir⁵¹. Ellul'un düşünceleri daha sonra Proudhoncu anarşizmden Hristiyan anarşizmine evrilmiştir. Hristiyan anarşizmi, anarşizmin Hristiyanlığın ve İncillerin doğasında olduğunu iddia eden politik teolojide bir Hristiyan hareketidir. Hristiyanların nihai olarak sorumlu oldukları tek bir otorite kaynağı olduğu inancına dayanır. Bu yegane kaynak, Tanrı'nın otoritesidir. Hristiyan anarşistler, devletin şiddet içeren, aldatıcı ve yüceltildiğinde putperest olduğuna inanarak devleti kınarlar⁵².

Ellul, aslında neredeyse her konuda anarşisttir. Sonraki bölümlerde inceleyeceğimiz üzere, medya konusunda, ideolojinin işleyişi konusunda, dini yapılanma konusunda ve benzeri konularda tek bir egemen iradeyi, yani devlet iradesini kabul etmeyen Ellul, kendisini bir anarşist olarak tanımlıyor. Düşünre göre dünyada insanlar üzerinde tek bir egemen gücün hakimiyeti var olacaksa, bu, sadece Tanrı'nın iradesi olabilir. Bu bağlamda, Rus anarşistlerinin "beni yalnızca Tanrı yargılayabilir (*tolko Bog mojet sudit menya*)!" sloganı Ellul'un düşünceleriyle örtüşmektedir⁵³. Bu bağlamda baktığımızda Ellul aslında neredeyse her konuda anarşisttir. Ancak felsefi çalışmalarının temellerini teşkil eden Hristiyanlık ile ilgili

⁵⁰ Patrick Troude-Chastenet, **Lire Ellul: introduction a l'oeuvre socio-politique de Jacques Ellul**, Talence, Presses universitaires de Bordeaux, 1992, p. 40.

⁵¹ Musée Protestant, **Jacques Ellul (1912-1994)** (Çevrimçi) <https://museeprotestant.org/en/notice/jacques-ellul-1912-1994-2/> (06.02.2022)

⁵² Alexandre Christoyannopoulos, **Christian Anarchism: A Political Commentary on the Gospel: Abridged Edition**, Exeter, Imprint Academic, 2011, p. 18.

⁵³ Bu slogan, ilk başlarda Rus anarşistlerinden Sovyet kriminal elitlerine geçmiş, daha sonra ise tüm Sovyet suçdünyasında kullanılmaya başlamıştır.

düşüncelerinin geniş bir kitle tarafından bilinmesi yüzünden daha çok Hristiyan anarşisti olarak tanınır.

Bahsi geçen hareketlerde hiçbir siyasi partiye üye olmayan Ellul, esas olarak anti-faşist tutum sergilemiş, ardından İkinci Dünya Savaşı Avrupa'nın kapısını çalmıştır. Ellul, İkinci Dünya Savaşı sırasında direnişe katılmadan önce Montpellier (1937–38) ve Strasbourg (1938–40) üniversitelerinde ders vermiştir⁵⁴. İkinci Dünya Savaşı sırasında ise fakülte dekanının sayesinde, Bordeaux Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yarı gizli dersler vermiş, ardından 1944'ten itibaren Bordeaux Üniversitesi'nde Kurumlar Tarihi ve Sosyal Tarih dersleri vermiştir⁵⁵.

Bu dönemde Ellul, Vichy hükümetine karşı oldukça muhalif bir konumdaydı. Bunun birçok nedeni olsa da, bizi ilgilendiren temel neden Vichy hükümetinin Alman nazizmine ve İtalyan faşizmine destek vermesiydi. Hitler Almanya'da güçlendikçe bu, Fransa'daki iç olayları da etkilemekte ve Hitler muhaliflerinin sıkı baskılara maruz kalmasına neden olmaktaydı. Ellul de bu tür muhaliflerdendi. Sadece kendisi değil ailesi de baskılarla yüzleşen düşünür, bu baskılar yüzünden akademik faaliyetle uğraşamıyordu. Bordeaux Üniversitesi Hukuk Fakültesi dekanının yardımıyla gizli dersler vermesinin de temel nedeni budur.

Ellul, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna yakın kısa bir dönem Bordeaux şehir yönetiminin üyesi (31 Ekim 1944 - 29 Nisan 1945) olmuş, ancak kısa süreli *Union Démocratique et Socialiste* adayı olarak bir politik faaliyeti dışında, tüm hayatı boyunca parti politikalarından uzak durmuştur⁵⁶.

İkinci Dünya Savaşının sonlarında siyasi eylemin cazibesine kapılan Ellul, Bordeaux belediye başkan yardımcısı olarak çalışsa da sadece altı ay sonra işinde önyargılı olması ve dosyalarda doğruluk oranının kontrol edilmesi gerekçesiyle çalışma dosyalarının kendisinden istenmesiyle işinden istifa etmiştir. Bu siyasi yaşam deneyimi onu hayal kırıklığına uğrattır ve siyasetçiler hakkındaki fikirlerinin pekişmesine neden olur. Ellul'e göre siyasetçi fazlasıyla çaresizdir, çünkü

⁵⁴ IJES, **Jacques Ellul: Extended Biography** (Çevrimçi) <https://www.jacques-ellul.org/jacques-ellul/luvre-dune-vie/enfance-jeunesse-et-annees-1930> (14.01.2022)

⁵⁵ A.e.

⁵⁶ Frederic Rognon (ed.), **Générations Ellul: Soixante héritiers de la pensée de Jacques Ellul**, Genève, Labor et Fides, 2012, p. 14.

sorumluluğundaki dosyaları ciddi bir şekilde incemelesi imkansız olmasına rağmen, kararlarının sorumluluğu sadece ona aittir⁵⁷.

Ellul, Hristiyanlığı ve Hristiyanları ziyadesiyle eleştirse de hayatı boyunca Hristiyan inancını pratik ve somut bir şekilde yaşamaya çabalamıştır. Örneğin, 1958'den başlayarak, Ellul ve meslektaşı Yves Charrier, çoğu yoksulluk içinde veya sokaklarda yaşayan marjinalleştirilmiş gençler için bir organizasyon başlatmıştır. Bu organizasyon ücretsiz kano, metal ve ahşap eğitimi vermiş ve hatta sokaklardan genç kadınlara nasıl güzellik uzmanı olunacağını öğrenmeleri için bir güzellik salonu açmıştır. Ellul uzun yıllar bu çalışmaya aktif olarak katılarak bunun, Hristiyanların düşünce ve eylemi nasıl birleştirebileceğinin yalnızca bir örneği olduğunu ifade etmiştir⁵⁸.

Bunun yanı sıra, Ellul, Protestan Kilise'de de aktif rol almaya başlamıştır. Ellul, Hristiyanların yaşadıkları toplumu değiştirebilecek esas güç olduğunu düşünmüş, bu doğrultuda toplumu modernleşme amaçlarıyla dönüştürmek için Hristiyan örgütler ile beraber çalışmıştır. Bu bağlamda, Ellul, amacının “Kilise'yi değiştirip toplumu pozitif yönde değiştirecek bir güç haline getirmek” olduğunu söylemektedir. Ellul, bu yüzden Fransız Reformist Kilisesi'nde kariyer yapmaya karar verir⁵⁹.

1970 yılına kadar Fransa Reformist Kilisesi'nde ulusal bir görevde bulunmuş, ancak hiçbir zaman Protestan çevrelerin arasına karışmamıştır. Fransa Reformist Kilisesi'ne girdiğinde sıradan bir ruhani olan Ellul, yıllar içerisinde Ulusal Konseyin bir üyesi gibi yüksek bir konuma ulaşmıştır. Kendisi daha sonra bu deneyimi bir başarısızlık olarak nitelendirir⁶⁰.

Bu deneyimi başarısızlık olarak değerlendirmesinin esas nedeni hedeflediği şeyleri yapamaması olmuştur. Düşünün ki kiliseye girdiğindeki hedefi kariyer yükselişi yapmak veya büyük bir reputasyon kazanmak değil, kilisenin toplumu pozitif yönde etkileyebilecek bir kurum haline gelmesini temin etmek olmuştur. Haliyle, Ellul'un yapmak istediği şey kilise öğretisini doğru bir şekilde ve siyasi meselelerden

⁵⁷ A.e., s. 17.

⁵⁸ Rollison, a.g.e., s. 77.

⁵⁹ Vanderburg, a.g.e., s. 34.

⁶⁰ A.e., s. 36.

bağımsız olarak Hristiyanlara yaymak olmuştur. Uzun bir kilise kariyerinin sonunda bunu yapamadığını itiraf eden Ellul, bundan dolayı bu deneyimini başarısızlık olarak görmektedir.

Bu dönemde bazı kamusal görevler üstlenen Ellul, 1958'den 1977'ye kadar çocuk suçluluğunun önlenmesi için bir kamu kulübünün başkanı, aynı zamanda ekoloji hareketinde, özellikle de Aquitaine Sahil Şeridi Savunma Komitesinde aktif olarak yer almıştır. 1973'ten 1977'ye kadar Bernard Charbonneau ile birlikte, MIACA'nın (Mission Interministérielle d'Aménagement of the Aquitaine Coast⁶¹) eylemine karşı koymak amacıyla oluşturdukları bir çevre birliği olan Aquitaine Sahil Savunma Komitesi'nde yer almıştır⁶².

Bu kurumdaki faaliyeti ve bilimsel çalışmalarında genel olarak ekolojik konuları derinlemesine işlemesi düşünürün ekoloji disiplininde de geniş bir şekilde tanınmasına yol açmıştır. Bundan dolayı kendisi politik ekolojinin en önemli isimlerinden birisi sayılmaktadır.

1.7. Fransız Direnişi

Jacques Ellul'ün 1940'ta Mareşal Pétain'e karşı açıkça kritik görüşleri nedeniyle Vichy hükümeti tarafından görevden alınan babası Joseph Ellul, Ağustos 1940'ta tutuklanmış, ardından gözaltına alınarak sınır dışı edilmiştir. Bunun temel nedeni hem Joseph Ellul'ün hem de oğlu Jacques Ellul'ün Vichy hükümetine karşı muhalif tutumu olmuştur. Zaten uzun bir süre takip edilen ve çeşitli baskılara maruz kalan aile en sonunda baba Josef Ellul'ün sınır dışı edilmesi ile parçalanmıştır. Babasının “kaçak yabancı” statüsü bahanesiyle 1940 yılında sınır dışı edilmesinin ardından Garonne ve Dordogne Nehirleri arasındaki Entre-deux-mers bölgesinde yaşamaya başlamış, küçük Martres köyünde Nazilere karşı direnişte oldukça aktif bir faaliyette bulunmuştur. İşinden ve karısı hariç ailesinden yoksun kalan Jacques Ellul küçük bir çiftlik işletmecisi arkadaşları sayesinde hayatta kalmış ve yakınlarını beslemek için tarımla uğraşır⁶³. Buradaki evi, Fransa Reform Kilisesi'nin diğer üyeleri

⁶¹ Akitanya Sahili'nin Bakanlıklar Arası Planlama Misyonu, 1967'den 1988'e kadar, Akitanya sahilinin ekolojik ve turistik kalkınmasını yönetmekten sorumlu olmuştur.

⁶² IJES, **a.g.m.**

⁶³ Sonraki söyleşilerinin birinde ilk hasat zamanı duyduğu gururun Roma hukukunda yeterlilik sınavını geçip agregasyonunu aldığı duyduğu gururdan daha fazla olduğunu söylemiştir.

tarafından oluşturulan Fransız direniş ağının merkezine dönüşür. Ellul ve arkadaşları burada Nazilerden kaçan Yahudileri toplamış, sahte belgeler düzenleyerek onların Avrupa'yı terketmesine yardım etmiştir⁶⁴.

Vichy hükümetinin Nazizm yanlısı siyaseti yüzünden Ellul, hükümete karşı muhalif olmuş, bu dönemde, polis tarafından açılan soruşturma kapsamında sık sık nezarete alınmıştır. Bu süre zarfında, babasının yabancı uyruklu olması, kendisinin de muhalif tutumundan dolayı Fransız ulusal jandarma örgütü *GIGN* tarafından takip edilmeye başlar. Akabinde Ellul'ün çocuğu olmuş, diğer ülkelerdeki bağlantıları vasıtasıyla babasının Almanlar tarafından yeni tutuklandığını ve karısının da yakında tutuklanacak yabancılar arasında olduğunu öğrenir. Zor durumda kalmış Ellul, ister istemez direnişe daha aktif katılmak zorunda kalır⁶⁵. Kendisi de bununla ilgili daha sonralar konuşmuş ve direnişe katılmak zorunda kalmasından bahsetmiştir. Direnişe mecburiyetten katıldığını belirten düşünür, bunun neredeyse bir ölüm kalım meselesi olduğunu vurgulamaktadır.

Çeşitli baskılar, fakirlik, sınır dışı edilme vb. nedenlerden dolayı sık sık hastalık geçiren baba Joseph Ellul ve karısı 1942 yılında vefat etmiştir. 30 yaşlı Ellul, aynı yıl her iki ebeveynini kaybettikten sonra Nazizme karşı Fransız direnişine daha da aktif katılmış, direnişin askeri alanında irtibat ajanı olarak çalışmaya başlamıştır. Jacques Ellul, İkinci Dünya Savaşı'nda Fransız direnişinin liderlerinden biri olmuştur. Bir taraftan İkinci Dünya Savaşı yıllarında hem Fransız direnişindeki başarılarından dolayı kazandığı ün hem de dinle ilişkili geçmişi yüzünden, diğer taraftan İsa'nın öğretisini ezbere bilen, bu öğreti üzerinde çeşitli çalışmalar yapan ve bu öğretinin tüm insanlığa yayılmasını arzulayan bir din adamı olmasından dolayı ve İsa gibi adalet taraftarı olması, bunun yanı sıra, zulüme karşı gelen karakterinden dolayı kendisi sık sık *Bordeaux peygamberi* diye anılmıştır. Ellul, aynı zamanda Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin bölgesel genel sekreteri seçilmiştir⁶⁶.

Sosyolojik perspektiften baktığımızda Jacques Ellul'ün Nazizme karşı Fransız direnişine dahil olmasının öyküsü, siyasi yapılar, toplumsal hareketler ve bireysel eylemler arasındaki karmaşık etkileşimi gösterir. Düşünürün deneyimleri, sosyal

⁶⁴ Vanderburg, **a.g.e.**, s. 19.

⁶⁵ **A.e.**, s. 22.

⁶⁶ Rollison, **a.g.e.**, s. 12.

değişimi anlamada bu farklı unsurlar arasındaki ilişkileri analiz etmenin önemini vurgulamaktadır. Sosyolojik bir bakış açısıyla Ellul'ün hikayesi, toplumsal hareketlerin baskıcı siyasi yapılara bir tepki olarak nasıl ortaya çıktığının bir örneği olarak görülebilir. Örneğin, Vichy hükümetinin Nazi yanlısı politikaları, Ellul'ün da bir parçası olduğu direniş ağlarının oluşmasına yol açmıştır. Deneyimleri ayrıca, babasının sınır dışı edilmesi ve ailesinin geçimini sağlamada çektiği zorluklar gibi kişisel koşullar nedeniyle bireylerin sosyal hareketlere nasıl dahil olduklarını da göstermektedir. Dolayısıyla Jacques Ellul'ün hikayesi, toplumsal hareketlerin hem siyasi hem de kişisel faktörler tarafından nasıl şekillendirildiğinin bir örneği olarak görülebilir. Ayrıca, Ellul'ün Fransız direnişi içinde bir lider olarak oynadığı rol, toplumsal hareketlerde failliğin önemini vurgulamaktadır. Karşılaştığı zor koşullara rağmen başkalarını harekete geçirebilmesi ve baskıya karşı mücadeleye katkıda bulunması, bireysel eylemlerin toplumsal hareketleri şekillendirmede ve toplumsal değişimi sağlamada nasıl önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Genel olarak, Jacques Ellul'un Fransız direnişine katılımının öyküsü, toplumsal hareketlerin siyasi yapılara, kişisel koşullara ve bireysel faillığe yanıt olarak nasıl ortaya çıktığı ve geliştiğine dair sosyolojik analiz için zengin bir örnek sunar.

1.8. Akademik Kariyeri

İkinci Dünya Savaşı biter bitmez Ellul kendini sosyalist eylemler yapan ve devrim yapmaya çalışan grupların içerisinde bulmuş, bu eylemler yine hükümet tarafından engellenmiştir. Ellul, bundan sonra kendini kitap yazmaya vermiş, 1946 yılında *Hukukun Teolojik Temelleri*, 1948 yılında ise *Krallığın İştiraki* kitaplarını yazmıştır⁶⁷. Bu dönemde Fransa ve İspanya'da devrimlerin başarısız olması, Ellul'ün siyasete olan hevesini tamamen öldürür.

Ellul, 1946-1980 yılları arasında Bordeaux Üniversitesi'nde Hukuk Tarihi profesörü olmuş ve 1947-1980 yılları arasında ise aynı üniversiteye bağlı Siyasal Araştırmalar Enstitüsü'nde sosyal tarih üzerine profesörlük yapmıştır⁶⁸. Ellul bu yıllarda, kendini akademik kariyerine verir, öğrencileri ile daha fazla zaman geçirmeye çalışır. Bu yıllar içerisinde kitaplarını sıralamaya başlamıştır. 1954 yılında *Para ve*

⁶⁷ Vanderburg, a.g.e., s. 23.

⁶⁸ Dawn ve Peterson, a.g.e., s. 104.

Güç kitabı yazılmış, aynı yıl *Teknoloji Toplumu*, bir yıl sonra ise *Kurumlar Tarihi* kitabı yazılmıştır. Ellul, meşgul bir düşünür olarak zamanının en temel tartışmalarının tümüne katılmış ve önemli ölçüde polemik makaleleri yoluyla halkla iletişim kurmuştur. Beş ciltlik *Kurumlar Tarihi* eseri, nesiller boyu Fransız üniversite öğrencileri tarafından kullanılır⁶⁹. Ellul, çok ciltli *Kurumlar Tarihi* adlı eserinde, eski Roma İmparatorluğu'nun, genel olarak teknoloji öncesi toplumlar gibi, zorla, kendiliğinden yasalar veya praksis tarafından kurulmadığını gösterir. Ellul'e göre dini ve şiirsel sembololoji, bir gerçekliği çevreleyen, bu yaşamlara anlam ve düzen veren boyut ve anlam ve hakikati tasarlamak için kullanılmıştır. Ellul, 18. yüzyıla gelindiğinde yasal kurumların kendi içlerinde gerçekçi ve seküler yaklaşıma büründüğünü ve böylece sembolik doğalarını yitirdiğini belirtmektedir⁷⁰.

Dönemin olaylarına aktif katılımı kayda değer miktarda yazıyı beslemiş, teknoloji konusuyla ilgili üçlemesinin ilk cildi olan *Teknoloji Toplumu*, 1954'te Fransa'da basılmıştır. Bu kitap, *Cesur Yeni Dünya*'nın yazarı Aldous Huxley tarafından keşfedilmiş ve tanıtılmıştır⁷¹. Bu Ellul'e on yıl sonra Amerikan üniversitelerinde ün kazandırmıştır.

Ellul, bu kitaplardan sonra *Propaganda, Krallığın Yanlış İştiraki, Siyaset İlüzyonu, Yeni Klişelerin Eleştirisi, Tanrı'nın Siyaseti ve İnsanın Siyaseti, Propaganda Tarihi, Burjuvazinin Dönüşümü* ve *Devrimin Otopsisi* kitaplarını yazmıştır. Bu dönemde yazılan kitaplardan *Siyaset İlüzyonu* kitabı, Ellul'ün siyasi çevrelerdeki deneyimlerinden türemiştir. Bu kitapta yazar, politikacının, hükümet bürokrasisine karşı güçsüz olduğunu ve toplumun politik eylemlerle değiştirilemeyeceğini iddia etmektedir⁷².

Ellul'ün propaganda ile ilgili kitapları ülkenin bütün güçlerinin modernleşmek ve gelişmek için seferber edildiği 1960'lar Fransa'sında⁷³ basılmıştır. Bu dönemlerde Fransa'da gerçekleşen Beşinci Cumhuriyetin kuruluşu, Charles de Gaulle'un başkanlığı, akabinde 1960'lı yıllarda patlak veren Cezayir sorunu Ellul'ün propaganda yazılarında önemli etken olmuştur. Bunun yanı sıra, Soğuk Savaş'ın Fransa'ya etkileri,

⁶⁹ Rognon, **a.g.e.**, s. 10.

⁷⁰ Jacques Ellul, **Histoire des institutions**, Paris, Encyclopaedia Universalis, 2013, p. 39.

⁷¹ Rognon, **a.g.e.**, s. 28.

⁷² Jacques Ellul, **The Political Illusion**, Eugene, Wipf and Stock, 2015, p. 9.

⁷³ Nicolas Sarkozy, **İtirafımlarım**, çev. Hasret Banu Bulut, İstanbul, Kara Kutu, 2006, s. 23.

Fransa'nın diğer Avrupa ülkeleri ile ilişkileri ve Mayıs 1968 olaylarına giden süreçler Ellul'ün propaganda yazılarının oluşmasındaki önemli etkenlerden bazılarıdır.

Ellul'ün çalışma yelpazesi çok geniştir. O, hem sosyolojiyi hem felsefeyi hem ilahiyatı hem de hukuku ilgilendiren konuları birlikte çalışmıştır. Kendi akademik faaliyeti ile ilgili fikirlerini 1981'de Le Monde gazetesinde bu cümle ile ifade etmiştir: “felsefe adlanan bu yalan makinesinde sosyoloğu ilahiyatçıdan ayırmak imkansızdır (*Dans ce polygraphe appelé philosophie, il est impossible de séparer le sociologue du théologien.*)⁷⁴.” Öğrencileri Ellul'ün ciddi, öğrencilere karşı talepkar ama aynı zamanda çok plüralist ve tartışmaya açık bir profesör olduğunu söylemektedir. Öğrencilerine karşı babacan, anlayışlı ve iyi bir dinleyici olan Ellul hakkında öğrencilerinin söylediklerine göre profesör, diğer birçok akademisyenlerden farklı olarak teatral efektlere başvurmada, gayet soğukkanlı bir tarzda dinleyicilerinin dikkatini çekmeyi başarıyordu. Bu dönemde Ellul, düzenli olarak teknolojik toplum ve propagandanın yanı sıra, Marx'ın veya müritlerinin düşünceleri üzerine dersler vermiştir⁷⁵.

Ellul, hem siyasi ve kamu görevlerini yürüttüğü süre zarfında hem de akademik kariyeri boyunca her zaman yerel davranmaya çalışmış, bir bölgeye odaklanarak oradaki problemlerin çözümünde başarılı olmaya çalışmıştır. Oldukça kozmopolit düşünceli olmasına ve küresel çapta düşünmesine rağmen, eylem düzeyinde yerel davranma yanlısıdır. Kendisi, bu özelliği ile ilgili küresel eylemlere inanmadığını söylemektedir. Hatta ülke düzeyindeki eylemlerin başarısına da inanmadığını belirten Ellul, hayatı boyunca “küresel düşün, yerel hareket et” özdeyişine sadık kalmıştır. Küresel düşünerek tüm siyasi ve bilimsel fenomenlerin analiz edilebileceğini, ancak konu icraat olduğunda, yalnızca yerel ve taban düzeyinde başarı elde edilebileceğini düşünen⁷⁶ Ellul'ün küresel ve ülke düzeyinde yapılan çalışmaların başarılı olacağına inancını yitirmesinde hayatının sonuna kadar şiddet sorunu ve çocuk suçlarının önlenmesi gibi sorunlarla ilgili çeşitli ulusal hükümet komisyonlarına katılması önemli etken olmuştur. Bu bağlamda, birçok konuda uzman olarak ona danışılmış ve ona

⁷⁴ Francis Bernard, **Mort de Jacques Ellul Un précurseur impénitent**, Le Monde Archives (Çevrimçi) https://www.lemonde.fr/archives/article/1994/05/21/mort-de-jacques-ellul-un-precurseur-impénitent_3827927_1819218.html (19.01.2022)

⁷⁵ IJES, **a.g.m.**

⁷⁶ Ellul, 2015, **a.g.e.**, s. 9.

danışılan işlerin hiçbirini reddetmemiştir. “Mükemmel raporlar hazırladık, ama hiçbir etkisi olmadı” diyen Ellul, tacizin, çocuk istismarının, şiddetin vb. kriminal eylemlerin suçlusu olarak devleti itham etmektedir⁷⁷. Yaşadığı bu deneyimler onun devlet yapısı karşısı olmasında ve anarşist ruhunun pekişmesinde oldukça etkili olmuştur.

Ellul 1970-1992 arasında üniversitede ders verirken çok sayıda kitap yazmıştır. *Şiddet: Hristiyan Perspektiften Yansımalar*, *Özgürlük Etiği*, *Yeni Şeytanlar*, *Apokalipsis: Vahiy Kitabı*, *Batının İhaneti*, *Teknoloji Sistemi*, *Teknolojik Blöf* vb. kitaplar onun bu dönemde yazılmış ve modern toplumun sosyolojik aspektlerini inceleyen bazı kitaplarıdır.

1.9.Ölümünden Sonra

Ellul, bazı dönemlerin dışında eğitim ve akademik hayatının neredeyse tümünü Bordeaux'da geçirir. Uzun bir hastalıktan sonra, yine Pessac'taki evinde, Bordeaux Üniversitesi kampüsünden sadece birkaç kilometre uzakta, kendisine en yakın kişilerle çevrili olarak vefat etmiştir⁷⁸. Jacques Ellul, veriği ropörtajların birinde 6 Ocak 1912'de Bordeaux'da tesadüfen ve isteği dışında doğduğunu, ancak neredeyse tüm akademik kariyerini orada geçirmesinin bilinçli bir tercih olduğunu söyler⁷⁹.

Ellul, 16 Nisan 1991'de karısı Yvette'in ölümünün ardından derin bir kedere kapılır, üç yıl sonra – 19 Mayıs 1994'te Pessac'ta vefat eder. Ölümünden sonra İkinci Dünya Savaşında Yahudileri Nazilerden kurtarma çabalarından dolayı 2001 yılında Dünya Holokostu Anma Merkezi Yad Vashem tarafından *Uluslararası Dürüstler* unvanına layık görülür⁸⁰.

Jacques Ellul'ün yaşamı boyunca dört çocuğu olmuştur: Jean (1940 doğumlu), Simon (1941-1947), Yves (1945 doğumlu) ve Dominique (1949 doğumlu)⁸¹. Aralarından Yves Ellul ve Dominique Ellul, 2012 yılında “Ellul'den Miras Almak” isimli kitap yayınlattmıştır. Kitapta Jacques Ellul hakkında geniş bilgi verilmekte ve “yıkılmış ve kaygı uyandıran bir dünyada hala atalet ve çağdaş mitlere/klişelere

⁷⁷ Jacques Ellul, **Violence: Reflections from a Christian Perspective**, Eugene, Wipf and Stock, 2012, pp.7-8.

⁷⁸ Rollison, a.g.e., s. 17.

⁷⁹ Vanderburg, a.g.e., s. 42.

⁸⁰ French Committee For Yad Vashem, Jacques Ellul (Çevrimçi) <https://yadvashem-france.org/justes/nom/ellul-jacques/> (01.02.2022)

⁸¹ IJES, a.g.m.

bağımlı olmaya karşı seferberlik uyandırabilir miyiz?” diye bir soru sorularak kitap boyunca sorunun cevaplandırılmasına çalışılmaktadır. Dominique Ellul'ün, Jacques Ellul'ün yüzüncü doğum yıldönümü vesilesiyle, Bordeaux düşünürünün profesörden gazeteci ve hukukçuya kadar kadar farklı geçmişlere sahip mirasçılarını bir araya getirmesi de işte bu temel soru etrafında şekillenmiştir.

Ölümünden sonra, isminin ebedileştirilmesi için hem toplum hem Fransız hükümeti hem de öğrencileri tarafından bazı adımlar atılmıştır. Örneğin, onunla ilgili çalışmaların toplanması ve akademik etkinliklerin tertiplenmesi amacıyla Uluslararası Jacques Ellul Cemiyeti (*International Jacques Ellul Society*) kurulmuştur. Söz konusu cemiyet düşünürle ilgili akademik çalışmaları desteklemekte ve zaman zaman onun faaliyet alanlarıyla ilgili akademik konferanslar düzenlemektedir. Bunun yanı sıra Bordeaux şehrindeki liselerden birisi düşünürün adını taşımaktadır.

Ellul, hem yaşadığı müddette hem de ölümünden sonra sadece Fransa'nın değil, tüm Avrupa'nın en etkin sosyologlarından ve düşünürlerinden biri olarak nitelendirilmektedir. Birinci bölümden anlaşıldığı üzere, Ellul'ün hayatı çok renkli, çok dinamik ve dramatik olaylarla dolu olmuştur. Bu olayların her birisi onun hayatında çeşitli derinliklerde izler bırakmış ve düşünürün düşünce biçiminin ve dünya görüşünün şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Ellul'ün hayata bakışı çocukken yaşadığı sefalet, babasının uzun süre işsiz kalması, gençlik yıllarında bir liman şehri olan Bordeaux'da denizcilerin yaşadığı sorunları birinci gözden görmesi, fakirlik dönemlerinde Marx'ın eserleri ile tanışması ve bundan kısa bir süre sonra bazı sorularına İsa Mesih'te cevaplar bulması ile şekillenmiştir.

Ellul'ün gençliğinin denk geldiği dönem dünyanın çok çarpıcı realiteler ile yüzleştiği bir dönem olmuştur. Bu bağlamda genç Ellul, iki dünya savaşına ve bu savaşların arasında geçen çok zor bir 21 yıla şahitlik etmiştir. Başka bir deyişle, Ellul, dünyanın hem iki kutuplu hem de çok kutuplu olduğu dönemlerde yaşamıştır. İdeolojilerin insanları nasıl köleleştirdiğini, onları nasıl savaştan savaşa sürüklediğini ve nasıl milyonlarca insanın ölümüne neden olduğunu deneyimleme fırsatı bulmuştur. Bu dönemlerde hükümetlerin kendi kamuoyularını etkilemek amacıyla geliştirdikleri propaganda tekniklerinin insanları ne düzeyde etkileyebildiğini inceleme fırsatı bulan düşünür bu durumu *kölelik* diye nitelendirmiş ve bu *kölelik* durumu ile hiçbir zaman barışmamıştır.

Bu bağlamda söyleyebiliriz ki düşünür bu *kölelik* düzeni ile sadece düşünce düzeyinde değil faaliyet düzeyinde de mücadele etmiştir. Hem İkinci Dünya Savaşı sırasında hem de savaştan sonraki yıllarda insanlara hem bireysel hem de toplumsal düzeyde elinden geldiği kadar yardım etmeye çalışmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

JACQUES ELLUL'ÜN GÖRÜŞLERİ VE SOSYOLOJİSİ

2.1. İlk Felsefi Düşüncelerinin Oluşmasındaki Etkenler

Lisans eğitimi aldığı dönemde Ellul, aynı zamanda Karl Barth'ın eserlerini de inceleme fırsatı bulmuş, öğrenci arkadaşlarıyla beraber Barth'ın yazıları üzerine tartışmalar yapmıştır. Bir etken olarak Barth, Ellul'e Hristiyan inancı ile Karl Marx arasındaki saf ve basit çelişki aşamasının nasıl aşılabileceği konusunda yardımcı olmuştur⁸². Aynı zamanda bir teolog olan Ellul'ün Karl Barth ile de fikirleri büyük ölçüde örtüşmektedir. Ayrıca bir Faşizm karşıtı olarak Ellul, İkinci Dünya Savaşı'nda Alman Katolik kilisesine karşı direnişin lideri olan Karl Barth'ı 20. yüzyılın en büyük ilahiyatçısı olarak görmektedir. Gençlik yıllarındaki bu ideolojik etkiler ona akademik hayatında hem sadık takipçiler hem de sıkı muhalifler kazandırmıştır⁸³.

Burada Ellul'ün Karl Barth'a sempatisini iki noktada açıklamak mümkündür. Birincisi bahsi geçen dönemde Hitler'e çok büyük destek veren Alman Katolik kilisesi bir faşizm ve nazizm karşıtı olan Ellul tarafından sevilmemekteydi. Başka bir deyişle, düşünür, Alman Katolik kilisesinin sırf Hitler'e destek vermesi yüzünden ondan nefret ediyordu. Bu yüzden Karl Barth'ın Alman Katolik kilisesine karşı çıkması Ellul'de ona karşı büyük bir sempati uyandırmıştı. Başka bir deyişle, her iki düşünür Alman Katolik kilisesine karşı aynı cephede yer almaktaydı⁸⁴.

Ellul'ün Barth'ı sevmesinin ikinci nedeni ise Barth'ın özellikle Katolik olduğu için Alman kilisesine karşı çıkmasıydı. Bildiğimiz gibi Ellul, sıkı bir Protestan olmuş ve hayatının sonuna kadar bu inanışını sürdürmüştür. Uzun yıllar Protestan kilisesinde dini görev üstlenen Ellul, Katolik düşüncenin ve yapılanmanın sıkı bir eleştirmeni olmuştur⁸⁵.

Hristiyanlığın sosyolojisini incelerken protestanlığı da zaman zaman eleştiren düşünür, esasında Katolikliği eleştirir, Katolik yapılanmanın İsa'dan gelen bir dini yapılanma olmadığını vurgular ve onu peygamber öğretisinden uzaklaştığı için ciddi

⁸² **Primary Influences on Ellul's Dialectical Worldview** (Çevrimçi)
https://ms.fortresspress.com/downloads/9781451470390_Ch1.pdf (11.01.2023)

⁸³ **A.e.**

⁸⁴ **A.e.**

⁸⁵ Katharine Temple, "A Consistent Distinction", **CrossCurrents**, 1985, 35(1), 33-42.

bir şekilde eleştirir. Karl Barth'ın da Katolik kilisesine karşı olumsuz ve eleştirel görüşte olması, onunla Ellul'ü yaklaştıran en önemli noktalardan birisidir. Barth'a kıyasla daha ziyade bilimsel ve felsefi faaliyete yönelen Ellul, köktenci yaklaşımdan ve *kurtuluş teologlarının* yaklaşımından farklı olarak, Hristiyanlıkla ilgili “modern dünyada mevcudiyet” kavramını somutlaştırmaya devam etmek istemiştir⁸⁶. Bu kavram ile Ellul, mümin bir Hristiyanın dünya zevklerinden ve dünya kederinden kendisini mahrum bırakmaması gerektiğini söyler. Bu bağlamda, Ellul *dünya ve ahiret işlerini* birlikte yapmayı tamamen münze bir hayat tarzına yeyletiğini söyler.

1930'lar genç Ellul'ün yeni düşünürlerle tanıştığı üretken bir dönem olmuştur. Jacques Ellul, Søren Kierkegaard'ı 18 yaşında, yani kendisini Hristiyan ilan ettikten bir yıl sonra keşfetmiş ve Marx'ın gibi onun da tüm eserlerini okuduğunu söyler. Ellul, Danimarkalı filozofta kendisi için gerçek bir manevi kardeş bulduğunu söylemektedir. Ellul, diğer filozoflar ile keskin bir tezat oluşturduğu için kendisine gerçek bir sempati beslemiştir⁸⁷.

Barth'da olduğu gibi, Kierkegaard'da da sıkı bir kilise eleştirisi vardır. Dinin bireysel düzeyde ve manevi bağlamda yaşanması gerektiğini savunan Kierkegaard, kilise yapılanmasını, onun toplumsal ve siyasi olay ve süreçlere etki edebilme çabalarını eleştirir. Aynı şekilde Ellul de kilisenin toplumlar ve ülkeler üzerinde siyasi ve kültürel kontrol mekanizmaları oluşturma girişimlerini tenkit eder. Bu benzerlik her iki düşünürün görüşlerinin temelde aynı olduğunu düşünmemize neden olur. Bu bağlamda, Ellul'ün Kierkegaard'a karşı sempatisini anlamak mümkündür.

Jacques Ellul'ü çeken ilk nokta, Kierkegaard'ın, Mesih'i koşulsuz olarak takip etmek için Dünya ve tüm konformizmleriyle uzlaşmayı reddeden inancının radikal doğası olmuştur. Ellul, Kierkegaard'ın Mesih'in orijinal mesajına ihanet eden bir kiliseye yönelik keskin ve açık eleştirisinden ilham almıştır.

Ellul, 1930'ların sonunda kendi akranı olan düşünürlerle sıkı bir şekilde iletişimde kalmaya çalışır. Ellul'ün etkileşimde olduğu ve fikirlerinden faydalandığı düşünürlerden bir diğeri Simone Weil olur. Sadece 34 yıl yaşamış ve 1943 yılında

⁸⁶ Jacques Ellul, **The Subversion of Christianity**, translated by Geoffrey W. Bromiley, New York, Eerdmans Publishing Company, 1986.

⁸⁷ Frédéric Rognon, **Ellul and Kierkegaard**, IJES (Çevrimçi) <https://ellul.org/ellul-and-kierkegaard/> (10.01.2023)

hayatını kaybetmiş Yahudi kökenli Fransız filozof olan Simone Weil ve Jacques Ellul'un yazıları sosyolojik, felsefi ve dini temaları içerir ve her iki entelektüel, postmodern dönemin “kitap ayracı” olarak bilgi üretimine hizmet eder . Yazarlar, sırasıyla, Dünya Savaşları (Weil) ile 20. yüzyılın sonlarındaki Bilgi Çağı (Ellul) arasındaki dönemde çok üretken olmuştur. Her biri modernitenin insanlar üzerindeki etkisini ele almış ve Weber'in modernleri "kalpsiz şehvetçiler ve ruhsuz uzmanlar" olarak tanımlamasının etkilerini araştırmaya odaklanmıştır⁸⁸.

Weil, propaganda ve etik dışı siyasal ikna meselelerine de odaklanmaktadır. Bu noktada Ellul ile aynı fikirleri paylaşan Weil aslında Ellul'un teknik olarak tanımladığı şeyin kötüye kullanılmasından bahseder. Bu, esasen yozlaşma, yalan ve demokrasi karşıtlığını içermektedir. Weil, propagandanın modernitenin bir ürünü olduğunu söyler. Bu bağlamda, onun propagandaya yaklaşımı Ellul'den biraz farklı olsa da düşünürün propaganda görüşleri Ellul'un teknik kavramı çerçevesindeki propaganda görüşleriyle yüksek düzeyde benzerlik teşkil etmektedir. İnsanı insanlığından çıkarmak, onu birer araca dönüştürmek vb. amaçları güden propaganda eleştirisi her iki düşünürde de bulunmaktadır. Genel olarak, Jacques Ellul'un entelektüel etkilerinin incelenmesi, kişisel ve sosyal faktörlerin inançları ve davranışları şekillendirmedeki birbirine bağlılığını vurgular ve bu süreçleri anlamada sosyolojik kavramların önemini gösterir⁸⁹.

2.2. Jacques Ellul'ün Sosyoloji Açısından Önemi

Jacques Ellul'un fikir ve düşüncelerini, yaptığı çalışmaları detaylı bir şekilde incelemekten önce onun etkin bir yazarı olması ve sosyal bilimler alanındaki yeri ve önemi ile ilgili kısa bir giriş vermek durumundayız. Jacques Ellul, bugün sosyal bilimler alanında Marksizm, teknoloji toplumu ve propaganda olmak üzere üç araştırma alanında etkin bir filozof olarak kabul edilir. Aslında Jacques Ellul'un çalışmaları tematik olarak salt bir konuya odaklanmamakta, konu itibarıyla bir birinden

⁸⁸ Sarah Louise MacMillen, **Ellul and Weil**, IJES (Çevrimçi) <https://ellul.org/ellul-and-weil/> (09.01.2023)

⁸⁹ Maria Popova, **Truth, Justice, and Public Good: Simone Weil on Political Manipulation, the Dangers of “For” and “Against,” and How to Save Thinking from Opinion**, The Marginalian (Çevrimçi) <https://www.themarginalian.org/2018/10/31/simone-weil-abolition-of-all-political-parties/> (15.06.2023)

keskin sınırlarla ayrılmamaktadır. Kendisi teknoloji toplumundan bahsederken, aynı zamanda din-toplum ilişkilerinden bahsetmekte, teolojik dinamiklerden bahsederken, aynı zamanda propagandadan bahsetmekte ve propagandadan bahsederken de aynı zamanda Marksizmden bahsetmektedir. Başka bir deyişle, Ellul'ün farklı temalardaki eserlerinde aynı zamanda bütünsel bir çerçeve vardır. Eserlerini senkretik yaklaşımla kaleme almıştır. Burdan yola çıkarak Ellul'ün hangi alanda daha etkin ve önemli bir yazar olduğunu söylemek zordur. Örneğin, Marksizmle ilgili çok daha önemli, ancak propaganda ile ilgili daha az önemli bir kaynak olduğunu veya tam tersini söylemek imkansızdır. Bu bağlamda, Jacques Ellul'ün felsefi ve düşünsel faaliyetine bir bütün olarak bakmak, incelenen konuları da bu bütünün bir parçası olarak görmek gerekir. Gerek Marksizm, teknoloji toplumu, din-toplum ilişkileri gibi ikinci bölümde inceleyeceğimiz temalar, gerekse de propaganda gibi üçüncü bölümde üzerinde detaylı bir şekilde duracağımız konular aslında bir bütündür ve bir birinden bağımsız bir şekilde incelenemezler. Elbette burada önemli husus araştırmacının odaklanmak istediği ve bütünün içerisinden seçtiği özel konudur. Örneğin, bu araştırmada bu özel konu propaganda olacaktır ve son bölümde Ellul'ün propaganda ile ilgili çalışmalarının üzerinde durulacaktır. Ancak yine de propagandadan bahsederken Marksizm'den uzaklaşmamız, veya Marksizm'den bahsederken teknoloji toplumundan uzaklaşmamız söz konusu değildir.

Jacques Ellul, sosyoloji, özellikle de siyaset sosyolojisi alanında çok önemli ve doğru kavranılması gereken bir yazardır. Hem sosyolojiye hem de siyaset sosyolojisine önemli katkıları bulunan Ellul'ü propaganda çalışmalarında bu denli önemli kılan husus propagandaya sosyolojik yaklaşımın ilk kez onun tarafından ortaya konmuş olmasıdır. Elbette Ellul'den önce de propaganda ve siyasal ikna ile ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Harold Lasswell'in her iki Dünya Savaşı'nda ve onların arasındaki süreçte propaganda faaliyetleri ile ilgili değerli eserleri vardır. Ancak Lasswell'in çalışmaları siyaset bilimsel yaklaşımla yapılmıştır⁹⁰. Veya başka bir örnek verecek olursak, Edward Bernays'den bahsedebiliriz. Bernays'in propagandaya ilişkin temel çalışmaları vardır. Ancak bu çalışmalar daha çok

⁹⁰ Harold Lasswell, **Propaganda Technique in the World War**, New York, Peter Smith, 1938.

reklamcılık ve halkla ilişkiler bilimi çerçevesinde öneme sahiptir⁹¹. Sosyolojik açıdan ise bu düzeydeki ilk temel çalışma Jacques Ellul'e aittir.

Genel olarak, Lasswell, Bernays ve Ellul'ün propaganda konusundaki yaklaşımları farklılık gösterir. Lasswell ve Bernays daha çok propaganda süreçlerini ve etkili iletişim stratejilerini araştırırken, Ellul eleştirel bir perspektif sunarak propagandanın manipülatif ve toplumsal kontrol aracı olduğunu vurgular. Ellul'ün propaganda çalışmalarındaki eleştirel yaklaşımı, insanların kendi özgürlüklerini koruma ve manipülasyona karşı direnme gerekliliğini vurgulamasıyla önemli bir katkı sağlar. Jacques Ellul, propaganda çalışmalarında eleştirel bir konuma sahiptir. Onun propaganda çözümlemesi, modern toplumun teknolojik gelişmelerin etkisi altında nasıl manipülatif bir propaganda maruz kaldığını eleştirel bir şekilde inceler.

Jacques Ellul, propaganda araştırmalarında önemli bir rol oynamış ve sonraki propaganda araştırmacıları üzerinde etkili olmuştur. Ellul'ün eleştirel yaklaşımı ve propaganda konusundaki derin analizi, sonraki araştırmacıların propaganda anlayışını şekillendirmiş ve zenginleştirmiştir. Ellul, propaganda konusunda eleştirel bir perspektif sunarak, manipülasyon ve toplumsal kontrolün altını çizmiştir. Bu, sonraki araştırmacıları da propaganda eleştirisine yönlendirmiştir. Ellul'ün propagandayı anlama biçimi, diğer araştırmacıların propaganda çalışmalarında eleştirel bir çerçeve oluşturmaya ilham vermiştir. Bunun yanı sıra, Ellul, tekniklerin propagandada nasıl kullanıldığını vurgular. Bu, sonraki araştırmacıların tekniklerin ve iletişim araçlarının manipülasyon amacıyla kullanılmasını daha fazla incelemelerine yol açmıştır. Ellul'ün propagandadaki tekniklere odaklanması, gelecekteki çalışmalarda tekniklerin etkisini ve manipülasyonun yöntemlerini anlamaya yönelik bir temel sağlamıştır.

Ellul, ayrıca, propaganda çalışmalarında toplumun ve kültürün propagandadaki rolünü de ele alır. Bu, sonraki araştırmacıları toplumsal ve kültürel faktörleri propaganda analizine dahil etmeye teşvik etmiştir. Ellul'ün propaganda konusundaki geniş çerçevesi, sonraki araştırmacıların propaganda araştırmalarında toplumun, kültürün ve sosyal dinamiklerin etkisini daha fazla keşfetmelerine yardımcı olmuştur. Ellul, aynı zamanda, propaganda karşısında bireylerin bilinçli olmalarını ve manipülasyona karşı direnç göstermelerini vurgular. Bu, sonraki araştırmacıların

⁹¹ Edward Bernays, **Propaganda**, London, Liverlight, 1928.

bireylerin direnç gösterebilecekleri ve propaganda ile başa çıkabilecekleri stratejileri araştırmasına yol açmıştır. Ellul'ün bilinçlendirme ve direnç konularındaki vurgusu, propaganda çalışmalarında bireysel ve toplumsal güçlenme üzerine odaklanan araştırmaların gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Somut isimlerden örnek verecek olursak, Noam Chomsky, propaganda, medya ve iletişim konularında önemli bir düşünür olarak, Ellul'ün eleştirel yaklaşımını benimseyerek, medya manipülasyonunu ve propaganda tekniklerini analiz etmiştir. Propagandanın toplumsal kontrol aracı olarak nasıl kullanıldığına odaklanan çalışmalarıyla tanınır. Onunla birlikte, Edward S. Herman, medya eleştirmeni ve Noam Chomsky ile birlikte "manipülasyon üretimi modeli"ni geliştirmiş bir profesör olarak, Ellul'ün propaganda çalışmalarını temel almış, medyanın manipülasyon ve propaganda süreçlerinde nasıl yer aldığını araştırmıştır. Özellikle haber endüstrisindeki propaganda ve bilgi çarpıtmaları konusunda önemli çalışmaları vardır.

Onların yanı sıra, medya ve tüketim kültürü üzerine çalışan bir iletişim profesörü olan Stuart Ewen, Ellul'ün propagandanın toplum ve kültür üzerindeki etkileri hakkındaki fikirlerini ele alarak, medya manipülasyonu ve tüketim kültürü arasındaki ilişkileri analiz etmiştir. Propagandanın güç dinamikleri ve toplumsal dönüşümler üzerindeki etkileri konusunda çalışmaları bulunur.

Ondan başka, iletişim sosyolojisi ve medya araştırmaları konusunda uzman olan David Altheide, Ellul'ün propaganda kavramına dayanarak, medya, siyaset ve toplum arasındaki etkileşimi inceler. Medyanın propaganda aracı olarak kullanılması ve kamuoyu algısının şekillendirilmesi üzerine çalışmaları mevcuttur.

Lakin propaganda çalışmaları alanında Ellul'ü en çok örnek alan akademisyen Randal Marlin'dir. Marlin, propaganda etiği üzerine odaklanır ve propaganda süreçlerini etik açıdan analiz eder. Ellul'ün propagandanın manipülatif ve toplumsal kontrol aracı olduğu vurgusunu benimseyerek, propaganda etiği ve bilinçli tüketici olmanın önemini vurgular. Randal Marlin, Ellul'ün propaganda çözümlemesini temel alan bir perspektif sunarak propaganda etiği konusunda önemli bir katkı sağlamıştır.

Elbette Ellul'ün sosyoloji için önemi sadece propaganda çalışmaları ile sınırlı değildir. Aynı zamanda teknolojik ilerlemeye alternatif bir bakış açısı sunması onu bu alandaki en önemli ve en tartışılır düşünürlerden biri yapmaktadır. Çünkü Ellul'ün adı teknolojiye düşman olan düşünürlerin başında anılır. Ancak tarafımızca bu, kabul

edilemez bir suçlamadır. Onun teknoloji toplumu ile ilgili çalışması bu bağlamda kapsamlı bir şekilde detaylandırılmış ve kendine özgü bir çalışmadır. Bugün birçok araştırmacı teknolojik toplumun doğası ve teknolojinin insan yaşamı üzerindeki etkileri hakkında Ellul'ün en önemli kaynaklardan biri olması konusunda hemfikirler. Bu alanda onun ne kadar etkin bir yazar olduğunu görmek için Ellul'ün eserlerine verilen tepkinin kapsamı ve ağırlığına bakmak yeterlidir.

Ellul, tipik olarak, ilk bakıştan ilerlemeye karşı olan muhafazakar bir Hristiyan olarak değerlendirilir. Hatta okurlarının çoğu onun teknolojinin gücünü ve yirminci yüzyıldaki varlığını aşırı genelleyen bir karamsar olduğunu bile düşünebilir. Veya ona daha yakın okurlar onun medya, propaganda, bürokrasi ve devlet gücünün etkilerinin objektif bir eleştirmeni; modern çağda insanı insanlıktan çıkaran güçlere karşı insan özgürlüğünün, özellikle de seçim özgürlüğünün korunması için mücadele eden bir yazar olduğuna da kanaat getirebilir. Ancak Ellul'ün yazılarını çevreleyen önemli bütünsel felsefi bir boyut vardır. Elbette bu boyutu dikkate almadan da onun herhangi bir eserini okuyup bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Ancak bu boyutu gözden kaçırmak Ellul'ün eserlerinin tamamını anlamaya ve Ellul'ü bütünsel bir şekilde kavramaya engel olabilir. Bu yüzden onun tema farketmeksizin hangi eserini okuyor ve inceliyor olursak olalım, Jacques Ellul'ün bir filozof, bir sosyolog, bir teolog ve bir Marxist olduğunu ve bu dört hususu aynı zamanda kendinde birleştirdiğini unutmamalıyız.

Jacques Ellul, 20. yüzyılın önemli düşünürlerinden biri olup özgürlükçü fikirleriyle tanınmış biridir. Ellul'un özgürlükçülüğü, bireyleri manipülasyona maruz bırakmamayı ve fikir ve tutumlarını değiştirmeyi reddetmeyi içerir. Ona göre, her bireyin özgür iradesiyle hareket etmesi esastır ve herkesin kendi hayatıyla ilgili kararlarında özgür olması gerekmektedir.

Ellul'un özgürlükçü düşüncesi, bireyin kendi düşüncelerini, inançlarını ve eylemlerini manipülasyon ve dış etkilere karşı korumasını vurgular. Manipülasyon, Ellul'un üzerinde durduğu bir konudur ve bireylerin bilinçli bir şekilde manipüle edilmesine karşı çıkar. İnsanların kendi düşüncelerini oluşturma sürecinde özgür olmaları ve dış etkiler tarafından etkilenmeden kendi kararlarını verme yeteneğine sahip olmaları gerektiğini savunur.

Ellul, toplumun çeşitli unsurlarının, özellikle de medya, reklam ve siyaset gibi güç odaklarının bireyleri manipüle etmek ve düşüncelerini yönlendirmek için kullanıldığına dikkat çeker. Ona göre, insanların gerçek anlamda özgür olabilmesi için bu manipülasyonlardan kaçınmaları ve kendi düşüncelerini objektif bir şekilde oluşturmaları önemlidir. Bu bağlamda, bireylerin bilinçli bir şekilde manipülasyonun farkında olmaları ve kendi özgür iradeleriyle hareket etmeleri gerekmektedir.

Ellul, özgürlükçü düşüncesinde, bireyin kendi hayatıyla ilgili kararlarına tam bir özgürlükle sahip olması gerektiğini vurgular. Her bireyin kendi değerleri, inançları ve istekleri doğrultusunda hareket etme özgürlüğüne sahip olması, toplumun gelişimi ve bireyin insanlık değerine uygun bir şekilde yaşaması için önemlidir. Bireyin kendi seçimlerini yapması ve kendi hayatının yönetimini ele alması, onun özgürlük ve kişisel gelişimini destekler.

Sonuç olarak, Jacques Ellul'un özgürlükçü düşüncesi, bireylerin manipülasyona maruz kalmadan özgür iradeleriyle hareket etmelerini ve kendi düşüncelerini, inançlarını ve eylemlerini belirlemelerini savunur. Manipülasyonun önüne geçmek ve bireylerin özgürce kararlar almasını sağlamak, Ellul'un özgürlükçü fikirlerinin temel prensiplerindendir. Her bireyin kendi hayatıyla ilgili kararlarında özgür olması, bireyin insanlık değerine uygun bir şekilde yaşamasını ve kişisel gelişimini desteklemeyi amaçlar.

2.2.1. Jacques Ellul ve Edindiği Misyon

Bahsettiğimiz dört hususun arkasında, Ellul özgürlükçü bir yazardır. Gerek Hristiyanlık, gerek propaganda, gerekse de diğer araştırma alanları ile ilgili çalışmalarının ötesinde Ellul, özgürlüğü savunur ve insanın özgürlüğünü kısıtlayan veya elinden alan her şeye karşıdır. Sonuncusunu Ellul, *la technique* kavramıyla ele almıştır. Ancak yine de Ellul'ün dünya görüşü, iki klasik dünya görüşünden oluşmuştur: bunlar Hristiyanlık ve Marksizmdir.

Ellul, özgürlükçü bir düşünür olarak, yaptığı tüm çalışmalarla insan özgürlüğünün kısıtlanmasını önlemeye çalışmıştır. İster Marksizm ve Hristiyanlık ile ilgili yaptığı çalışmalar olsun isterse de teknoloji toplumu ve propaganda ile ilgili yaptığı çalışmalar olsun Ellul, çalışmalarında, her zaman insanı bir birey olarak daha özgür görmeyi arzulamaktadır.

Düşünürün yaşadığı dönemde politik propaganda benzeri kavramlar genellikle otoriter rejimlerdeki durumu açıklamak için kullanılırdı. Ellul'e göre, insan özgürlüğünün kısıtlanması sadece otoriter ve diktatöryel rejimlerde rastlanan bir durum değildir⁹². İnsanın özgür iradesini manipüle etmeye çalışan her türlü ikna girişimi, temelde insan özgürlüğünün kısıtlanmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda, düşünürün, belirli teknikler vasıtasıyla insan özgürlüğünü kısıtlamaya çalışan girişimlerden duyduğu endişeni anlamak mümkündür.

Bu noktadan devam edersek, 1979-1980 yıllarında Bordeaux'da Jacques Ellul'ün asistanlığını yapmış olan felsefe profesörü Randal Marlin ile yaptığımız mülakattan da anlaşılacağı üzere⁹³, Ellul de Kierkegaard gibi, hayatta bir misyonu olduğunu düşünüyordu. Bu misyon, insanı *technique*, propaganda vb. şeylerin köleliğinden kurtarmak, başka bir deyişle onu özgür kılmaktır. İkinci Dünya Savaşı sırasında kendi hayatını tehlikeye atarak Yahudileri Nazi zulmünden kurtarmaya çalışmasının altında da bu sebep yatmaktaydı.

Marlin'e (kişisel görüşme, 21 Haziran 2022) göre, Ellul tarafından "insanları çeşitli köleliklere bağlayan zincirleri kaldırma görevi" kutsal bir görev sayılmıştır. Kendi hayatını bu göreve adanmış düşünür büyük bir imanla ve kırılmaz bir inançla hayatını her zaman kendi hakikati doğrultusunda idame ettirmiştir. İdeolojiyi bir nevi putperestlik gibi gören Jacques Ellul, tüm insanlığın reklam ve propaganda tarafından beslenen yanılsamaların, özellikle de sosyolojik propaganda dediği şeyin pençesinde olduğunu söylemektedir. Bu illüzyonlardan mitler olarak bahseder ve propaganda üzerine kitabında bunları geniş bir şekilde araştırır.

Ellul'ün çalışmaları, propaganda mekanizmalarını ve teknokratik gücü açığa çıkararak, bireylerin özgürlüklerini ve özerkliklerini sınırlayan güçlere direnmeleri için onları güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda Ellul'ün edindiği misyon, bireysel özgürlüğü ve failliği kısıtlayan sosyal, kültürel ve politik yapıları ortaya

⁹² Jacques Ellul, **The Technological Society**, translated by John Wilkinson, Toronto, Alfred A. Knopf, Inc., 1964.

⁹³ Randal Marlin ile mülakat yapmamızın nedeni onun uzun bir süre Ellul'ün asistanı olmasıdır. Bu mülakatı yapmakta temel hedef Ellul'ün hayatı ile ilgili bilgi eksikliğini gidermek olmuştur. Sayın Marlin'e Jacques Ellul'ün, bilinen ilgi alanlarının ötesinde çalışmalarını motive eden etkenin ve tüm çalışmaları boyunca vermek istediği mesajın ne olduğunu sorduk. Profesör Marlin, sorumuza düşünürün hayatına da göndermeler yaparak bir kompozisyon şeklinde cevap verdi. Bu kompozisyon, hem ikinci hem de üçüncü bölümde kullanabileceğimiz bilgiler içermektedir. Tez boyunca Marlin ile yaptığımız mülakata "(kişisel görüşme, TARİH)" şeklinde referans vereceğiz.

çıkarmaya çalışması bakımından sosyolojik bir misyon olarak görülebilir. Düşünürün çalışmaları, bu yapıları tanımlayarak ve işleyişini açığa çıkararak, sosyal kontrol mekanizmalarının ve bunların insan potansiyelini nasıl sınırladığına dair sosyolojik bir anlayışa katkıda bulunur.

2.3. Jacques Ellul ve Marksizm

Ellul'ün dünya görüşü, iki klasik dünya görüşünden oluşmuştur: bunlar Hristiyanlık ve Marksizmdir. Ellul ilk olarak 1930'larda Marx'ın Kapital'ini okur ve genç bir entelektüel olarak kendisine sormaya başladığı soruların yanıtlarını bulduğunu hisseder. Otuzlu yılların başlarında, o sırada pek çok Fransız entelektüeli gibi kararlı bir Marksist olmuş, ancak Fransız Komünist Partisi'ne katılmamıştır⁹⁴. Marx'a ilişkin anlayışı, Parti ya da bir bütün olarak uluslararası komünist hareket hakkında bildikleriyle örtüşmez. Ellul için, komünist siyaseti reddetmek basit bir meseleydi ve bu güne kadar, yerleşik komünist rejimlerin sıkı bir eleştirmeni olarak görülür. Ancak Ellul, komünizmi Marksizmden ayırmaya her zaman dikkat etmiştir. Marx'a karşı hissettiği borç büyüktür. Ancak bu, sadece düşünce tarzında kendini gösterir. Bu, yalnızca Ellul'un analiz tarzı için değil, aynı zamanda analizindeki konu seçimi için de çok önemli olmuştur:

Bana sosyal fenomenlerin diyalektik doğasını Marx göstermiştir. Ayrıca beni güçlü bir şekilde *la technique*'i incelemeye yönlendiren de Marx'tır. Ben aslında 1933-34'te bir Marksisttim ve o zaman kendime şunu sordum: Eğer Marx bugün yaşıyor olsaydı, tarihin en önemli toplumsal fenomeni olarak mülkiyet sahipliğinden bahsetmeye bu kadar yatkın olur muydu? Başka bir deyişle, neyi daha önemli görürdü? Ve bunun *la technique* fenomeni olacağı kanısına vardım. Elbette bu, bugün Marx'ın pek çok takipçisi bundan bahsetmez⁹⁵.

Son cümle önemlidir, çünkü Ellul'ün Marksizm ile tam olarak nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu gösterir. Bu cümle, aynı zamanda, Ellul'ün kommunizm ile ilişkilerini de açıklar. Aslında, Ellul Marksizmin, ideoloji ve siyasi faaliyet alanında temsil ettiği şeye şiddetle karşıdır. Onun Marksizme bağlılığı, düşünce ve araştırma düzeyiyle sınırlıdır.

⁹⁴ Vanderburg, a.g.e., s. 30.

⁹⁵ Jacques Ellul, **Jesus and Marx: from Gospel to Ideology**, translated by Joyce Main Hanks, New York, Eerdmans Publishing Co., 1988, pp. 65-66.

Ellul, çoğu Batılı entelektüelin rasyonalizminin insanlığı daha düz bir dünya yaratmakla tehdit ettiğine inanır. Amacı bu düzlükten kaçınmak, dünyanın ironik çelişkilerini kavramak ve onların iyi ya da kötü çözümlerine kadar onları takip etmektir. Bu anlamda, kendisi gibi yazıları da fenomenler ve güçlerle büyük ölçekte oynayan Marx'a çok benzer. Marx gibi, Ellul da kesin olarak bilimsel olmaktan daha ziyade söylemsel ve polemiksel olan bir sosyolojiyle uğraşır. O, tartışmaya çalıştığı kadar açıklamaya, en doğru analiz tarzı olan diyalektiğin kanıtladığı gerçeğin doğru olduğuna başkalarını ikna etmeye çalışmaz⁹⁶.

Ellul, Marksist görüşlerini açıklamak için analogi yapar. Ellul'e göre insanlar işlerin kendi kendilerine çözüleceğine inandıkları sürece, kendi başlarına hiçbir şey yapmayacaklardır. Ancak durum tamamen çıkmaza girdiğinde, bir şeyler yapmaya çalışacaklardır. Marx kapitalist devrimi ve proletaryanın durumunu böyle tanımlar. Ellul de *la technique*'in işleyişini böyle tanımlar. Düşünür, kendisini Marx'a benzetir. Marx'ın, Batı ekonomisini açıklaması ile kendisinin Batı sosyolojisini ve siyasetini açıklamasının bir birine benzer olduğunu savunur. Ellul, kitaplarının amacı olarak okurlarının bireysel düşüncesini uyandırmak ve okurun kendisi için bir hareket tarzı seçmesini sağlamak olduğunu söyler. Düşünür, kendi hareket ve hayat tarzının özgürce bir yaşam olduğunu söyler⁹⁷.

İşte bu noktada Ellul'ün Marksist dünya görüşü Hristiyanlık ile birleşir. İkna ve eyleme teşvik, Marksizm ile Ellul'ün entelektüel gelişimi üzerindeki ikinci büyük etki olan Hristiyanlık arasındaki köprüdür. Eyleme teşvik, temel Hristiyan kaynaklarının birincil niyetleridir. Bu açıdan, Ellul, Marx'tan aldığı felsefeyi, Hristiyanlık anlayışıyla zenginleştirmiştir. Bununla ilgili aşağıdakileri söyler:

Ama Marx'ın bana kattığı, politik, ekonomik ve toplumsal sorunları görmenin belli bir yolu olan sosyoloji idi. Dolayısıyla Hristiyan inancından başlayarak bunu kullanmak imkansız görünmüyordu. Çünkü ben de kendi açımdan sosyal ve politik sonuçları olmayan bir Hristiyan inancını kabul edemedim⁹⁸.

⁹⁶ Vleet, a.g.m.

⁹⁷ Jan van Boeckel, **The Betrayal by Technology: A Portrait of Jacques Ellul (1992)** (Çevrimçi) <https://archive.org/details/TheBetrayalByTechnologyAPortraitOfJacquesEllul1992> (29.12.2022)

⁹⁸ Ellul, 1988, a.g.e., s. 22.

Ellul'e göre Hristiyan, çevresinde bulunan sosyolojik gerçeklikten kaçamaz. Gerçekten de, sosyolojik koşullar, inanç arayışında her zaman en acil sorunları ortaya çıkaracaktır. Ellul'e göre her bir insan modern dönemde dünya yaşamına her zamankinden daha çok katılıyor ve dünya yaşamı, dolayısıyla sosyolojik çevre hiç olmadığı kadar insanın içine işleyen, daha ezici, daha zorlayıcı hale geliyor. Gerçek Hristiyan ise sosyolojik çevre ile ilahi olan arasında bir "temas noktası" olarak kalmalıdır. Başka bir deyişle, diyalektik süreci hareket halinde tutan o yaşamsal gerilimin merkezinde kalmalıdır⁹⁹.

Bu, sadece bir öznel algı meselesi değil, Ellul'e göre, inanç meselelerini de içeriyor. Gerçek Hristiyan, hem kendisi için hem de bir bütün olarak ele aldığı dünya için doğal olan günah işleme durumunun doğallığını kabul etmelidir. Hristiyan, dünyadayken ve bu nedenle dünya tarafından geçici bir varlık olarak şartlandırılırken, içindeki ve çevresindeki günah durumunun tamamen silinmesini bekleyemez; dünyanın olduğundan farklı bir şeye dönüşmesini bekleyemez. Gelgelelim, gerçek Hristiyan asla isteyerek günaha razı olamaz. Ellul'e göre dünyaya teslim olmak ve inancını yitirmek kabul edilemez bir şeydir. İnsan ancak ölüm deneyimiyle yüzleştğinde kabul edilebilir¹⁰⁰.

Bu düşünceler Ellul'ün kendi hayatına da sirayet etmiştir. Ellul, hiçbir zaman umudunu kaybetmeyen, hedefinden vazgeçmeyen ve metanetli bir insan olmuştur. Gerek iyilikseverliği olsun gerekse de toplumsal olaylarda öne çıkan aktivitesi olsun – onun fikirleriyle bütünleştiğini gösterir.

Ellul'ün fikirleri ilk bakışta siyaset bilimi ile ve sosyoloji ile direkt ilgili durmayan ekoloji disiplini için de önem arz etmektedir. Bu bağlamda diyebiliriz ki bu alanda söyledikleri onun genellikle kendi hayat deneyimlerinden elde ettiği bilgilerdir. Başka bir deyişle, Ellul, nasıl yaşamışsa, öyle düşünmüş, nasıl düşünmüşse, öyle yaşamıştır. Örneğin ekoloji alanında söyledikleri sadece birer fikir olmakla kalmayıp ona bir ekoloji aktivist olarak da ün kazandırmıştır. Acquatine bölgesi için yaptıkları bunun bariz örnekleridir.

⁹⁹ Jacques Ellul, **The Presence of the Kingdom** (Çevrimçi)

<https://archive.org/details/ThePresenceOfTheKingdomJacquesEllul/page/n3/mode/2up> (10.01.2023)

¹⁰⁰ A.e.

Başka bir örnek verecek olursak, Ellul'ün İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudileri Nazilerin elinden kurtarmak için yaptığı faaliyetlerden bahsedebiliriz. Yahudilerin güvenli bölgelere kaçırılmasında özel bir rolü olan Ellul'ün bu davranışı onun insan özgürlüğü ile ilgili fikirleriyle yaşantısının birbirini tamamladığını göstermektedir.

İşte tam da bu noktada Ellul'ün düşüncesinde Hristiyanın görevi açıklığa kavuşur, iki imkansızlık arasında diyalektik meydana gelir. İki dünya arasındaki bu gerilimi tanımlamak, Ellul'e göre gerçek Hristiyanın sahip olacağı gibi, bir tür özgürlük, yapılması gerekenin değerlendirilmesine dair bir vizyon kazanmaktır. Bu, Marx'ın proletaryayı özgürleştirmeyi önerdiği formülle aynıdır. Yine de, Ellul'ün Hristiyan diyalektiği ile Marx'ın tarihsel diyalektiği arasında önemli bir ayrım noktası vardır. Marx karamsar bir düşünür olarak, kapitalizme teslim olur. Ancak Ellul, bu tür bir yenilgiyi reddeder. Ona göre, dünya var olduğu sürece, Hristiyan'ın ruhsal çatışması, yukarıda gösterildiği gibi kalmalıdır. Bu anlamda diyalektik, gerilimin yalnızca bir tarafının silinmesiyle sona erer. Başka bir deyişle, birey hayata gözlerini yumduğu an ruhsal çatışma da biter¹⁰¹.

Sosyolojik açıdan bakıldığında Ellul'ün modern bireyden beklediği özgürlüğünden ve umutlarından vazgeçmemesidir. Her ne kadar modern dünya şartları değişiklik gösterse de temelde Ellul insanların yaşamaktan korkmadığı bir dünya arzular. Bugün dünya dünden daha zor şartlarda olabilir, hatta şimdikinden daha zor bir geleceğe de gebe olabilir. Ancak Ellul'e göre bu, insanları karamsarlığa sürükleyip onları yaşam mücadelesinden alıkoymamalıdır. Tam tersine, bu, insanlara daha fazla enerji vermelidir. Bu enerji ise insanlarda daha fazla sorumluluk, daha fazla cesaret üretmelidir¹⁰².

2.3.1. Jacques Ellul ve Komünizm

Ellul'ün Marksizm ve komünizm arasındaki kararsızlığına ilişkin kısaca söyleyebiliriz ki, Ellul marksistdir, ancak komünist değildir. Unutulmamalıdır ki Marksizm ve komünizm, sosyalizm ve kapitalizm gibi ekonomik sistemlerin eleştirisi ve değiştirilmesi amacıyla ortaya atılmış teoriler olsa da, bu iki kavram arasında bazı

¹⁰¹ Ellul, a.g.e.

¹⁰² Ellul, 1988, a.g.e., ss. 71-72.

farklılıklar bulunmaktadır. Komünizm, Marksizm'in bir uygulaması olarak kabul edilebilir. Komünizm, Marksizm'in önerdiği toplum modelinin gerçekleştirilmesi amacıyla bir sosyal sistemdir. Komünizm, özel mülkiyetin kaldırılmasını, tüm üretim araçlarının devlet eliyle yönetilmesini ve tüm insanların eşit paylaşımına dayalı bir ekonomik sistem önerir. Marksizm ve komünizm arasındaki en belirgin fark, Marksizm'in sadece bir teori olarak ortaya atılmış olması, komünizm ise bu teorinin pratik uygulaması olarak görülür. Marksizm, bir sosyal sistemin nasıl olması gerektiğini önerirken, komünizm bu önerilerin uygulanmasını hedefler. Ayrıca, Marksizm'in önerdiği toplum modelinin gerçekleştirilebilmesi için bir devrim gerektiği düşünülürken, komünizm bu devrimin sonucu olarak ortaya çıkan bir sosyal sistemdir¹⁰³.

Jacques Ellul, komünizm hakkında çeşitli yazılar yazmış ve bu konuda eleştirilerde bulunmuştur. Ellul'ün komünizm hakkındaki görüşlerini anlamak için onun düşüncesini daha geniş bir bağlamda incelemek gerekir. Nasıl ki Ellul, teknolojiyi insanların hayatını nasıl etkilediği ve bu etkinin olumlu ve olumsuz yönleri hakkında yazmıştır ve propaganda ve reklam gibi iletişim araçlarının insanlar üzerindeki etkilerini incelemiş ve bu konuda eleştirilerde bulunmuştur. Aynı şekilde komünizm hakkında da benzer bir yaklaşıma sahiptir. Ona göre, komünizm, insanların yaratıcılıklarını ve özgürlüklerini kısıtlar ve bireylerin toplum içindeki rolünü belirler. Ayrıca, Ellul'e göre komünizm, propaganda ve teknoloji gibi araçları kullanarak insanların düşüncelerini etkilemeyi hedefler¹⁰⁴. Ellul, komünizmin insanlar üzerindeki etkisini eleştirirken, aynı zamanda kapitalizmin de insanlar üzerinde olumsuz etkileri olduğunu vurgular.

Ellul'ün komünizmi eleştirirken asıl hedefi, insanların özgürlüklerinin kısıtlanmasının yaratacağı olumsuz sonuçlarıdır. Ona göre, herhangi bir sosyal sistem, insanların yaratıcılıklarını ve özgürlüklerini kısıtlamaya yönelikse, bu sistem değersizdir ve reddedilmelidir. Bu nedenle Ellul, komünizmi sevmemektedir.

¹⁰³ Sarah Pruitt, **How Are Socialism and Communism Different?** History (Çevrimçi) <https://www.history.com/news/socialism-communism-differences> (12.01.2022)

¹⁰⁴ Oleg Vasilyevich Yaroshin, **Technocratic Consciousness in the Thought of Jacques Ellul**, A Dissertation for the Degree Doctor of Philosophy, The Catholic University of America, Washington, D.C., 2014, p. 47.

Bu bağlamda, Jacques Ellul, Joseph Stalin'i de sevmemiştir. Ellul'ün Stalin'i sevmemesini çalışmamızda çeşitli bağlamlarda ele alıyoruz. Stalin, Sovyetler Birliği'nde 1927-1953 yılları arasında pek çok insanın ölümüne neden olmuştur. Özellikle komünizm düşmanı olarak görülen kişileri yok etme amacıyla çeşitli zoraki yöntemler kullanmıştır¹⁰⁵. Örneğin, Stalin, komünizm düşmanı olduğu iddia edilen bireyleri öldürtmüş veya sürgüne göndermiştir. Stalin döneminde, Sovyetler Birliği'nde birçok insanın haksız yere öldürüldüğü veya sürgüne gönderildiği iddia edilmektedir. Ellul, Stalin'in bu tür eylemlerini eleştirmiş ve onun insanlar üzerinde yaptığı olumsuz etkileri vurgulamıştır. Ona göre, Stalin, insanların özgürlüklerini ve yaratıcılıklarını kısıtlamış ve bireylerin toplum içindeki rolünü belirlemiştir (Marlin, kişisel görüşme, 21 Haziran 2022). Ayrıca, Stalin'in propaganda ve teknoloji gibi araçları kullanarak insanların düşüncelerini etkilemeyi hedeflediğini de vurgulamıştır¹⁰⁶. Bu nedenlerle Ellul, Stalin'i sevmemiştir.

Yukarıdaki bilgiler, Ellul'ün insan özgürlüğünün kısıtlanmasıyla ilgili daha geniş kaygılarıyla bağlantılı olarak komünizm ve Stalinizm eleştirisi bağlamında analiz edilebilir. Ellul'ün görüşleri, sosyal sistemlerin ve yapıların bireyler ve bir bütün olarak toplum üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabileceğine dair sosyolojik bakış açısını yansıtır. Ellul, sosyal bir sistem olarak komünizmin insanların yaratıcılığını ve özgürlüğünü kısıtladığını ve toplumdaki rollerini belirlediğini savunmaktadır. Bu bakış açısı, bireysel faillik ve özerkliğin öneminin yanı sıra bireysel özgürlüğü sınırlayan sosyal sistemlerin olumsuz sonuçlarını vurgular. Ellul'ün Stalinizm eleştirisi, insanların düşünce ve davranışlarını kontrol etmek ve manipüle etmek için propaganda ve teknolojinin kullanımına ilişkin sosyolojik kaygıları da yansıtıyor. Bu bakış açısı, sosyal yapıları ve kurumları şekillendirmede güç ve tahakkümün rolünü vurgular. Genel olarak, Ellul'ün komünizm ve Stalinizm hakkındaki görüşleri, sosyal sistemler, iktidar ve bireysel özgürlük arasındaki karmaşık ilişkiyi vurgular. Düşünürün sosyolojik bakış açısıyla yaptığı analiz, sosyal sistemleri ve yapıları, tahakküm ve kontrol potansiyeli kadar bireysel faillik ve özerklik üzerindeki etkileri açısından incelemenin öneminin altını çiziyor.

¹⁰⁵ Arturas Rozenas, Yuri M. Zhukov, "Mass Repression and Political Loyalty: Evidence from Stalin's 'Terror by Hunger'", **American Political Science Review**, 2019, 113(2), pp. 569-583.

¹⁰⁶ Yaroshin, **a.g.e.**, s. 70.

2.3.2. Bir Anarşist Olarak Jacques Ellul

Jacques Ellul, anarşizm konusunda birçok fikir geliştirmiş ve bu konuda yaptığı yazılarıyla tanınmıştır. Anarşizm, yönetim, devlet ve diğer türden bir yönetim yapısı olmadan yaşamının özgürlüğünü savunan bir felsefi ve siyasi harekettir. Ellul, anarşizmin, insanların özgürlüklerini ve yaratıcılıklarını kısıtlamadan yaşamının mümkün olduğunu savunmuştur.

Ellul, *Anarşi ve Hristiyanlık* kitabında kendini bir Hristiyan anarşisti olarak detaylı bir şekilde açıklar. Düşünür kendisini öncelikle bir anarşist olarak nerede konumlandığını izah eder. Çünkü kendisinin de söylediği gibi anarşi ve anarşizm oldukça geniş anlayışlardır. Haliyle kendini anarşist diye nitelendiren çok farklı ve çok sayıda gruplar ve akımlar vardır.

Ellul, kitapta gençlik dönemlerinden bahsetmekte, yeni yeni kendini anarşist görürken aklından geçmiş olan düşünceleri açıklamaktadır. Hatta Paris ticaret borsası önünden geçerken bu binanın bombalanması gerektiği fikrinin aklından geçtiğini söyler. Düşünürüne göre, bu eylem elbette kapitalizmi yok etmeyecekti, ancak bir simge veya bir uyarı anlamına gelecekti. Ellul, o zamanlar bu düşüncesinin gerçekleşmemesinin nedenini bomba yapabilecek birisini tanımadığı ile açıklamaktadır¹⁰⁷.

Şiddet karşıtı olan Ellul, gençlik yıllarında şiddete başvurmak istemesini üç nedenle açıklamaktadır. Birincisi o zamanlar Rus nihilistlerinin etkisi altındaydı. Rus nihilistleri bakanları generalleri ve diğer devlet yetkililerini öldürmekle toplumda korku yaratmak böylece simgesel eylemler yoluyla düzeni yıkmak düşüncesindeydi¹⁰⁸.

İkinci neden o zamanki toplumun oldukça ümitsiz ve aciz bir durumda olmasıyla ilgilidir. Şiddet bir ümitsizlik göstergesidir ve hiçbir çıkar yol olmadığında son çare olarak kullanılır. Ellul de bu tür bir ümitsizlik içinde olması nedeniyle şiddete başvurmak istemiştir. Üçüncü nedeni ise kendisi bu eylemin bir nevi simge niteliği taşıyabileceği ile açıklıyor. Yani bu eylem sosyalizmin ve anarşizmin sesi ve mücadele ruhunun simgesi olacaktı¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Jacques Ellul, *Anarşi ve Hristiyanlık*, çev. Ali Toprak, İstanbul, Karşı Yayınları, 2010, s. 20.

¹⁰⁸ A.e., s. 21.

¹⁰⁹ A.e., s. 21.

Ellul, anarşizm konusunda, insanların yönetim yapısı olmadan yaşayabileceğini ve bu sayede insanların daha yaratıcı ve özgür olabileceğini savunmuştur. Ona göre, yönetim yapısı olan toplumlarda insanlar, yönetim tarafından belirlenen kurallar ve yönetmelikler çerçevesinde hareket etmek zorundadırlar. Bu nedenle, insanların özgürlükleri ve yaratıcılıkları kısıtlanmaktadır. Anarşizm ise, insanların yönetim yapısı olmadan özgürce yaşama fırsatı sunmaktadır. Ellul, anarşizmin, insanların özgürlüklerine saygı duyduğunu ve insanların yaratıcılıklarını teşvik ettiğini savunmuştur¹¹⁰.

Ellul, anarşizm konusunda yaptığı yazılarında, anarşizmin insanların yaratıcılıklarını teşvik ettiğine dikkat çekmiş ve bu nedenle anarşizm hareketine destek vermiştir. Ona göre, anarşizm, insanların özgürlüklerine saygı duyduğu ve insanların yaratıcılıklarını teşvik ettiği için, toplumda daha iyi bir yaşam kalitesine ulaşılmasını sağlamaktadır¹¹¹.

Ancak Ellul, anarşizmin de bazı sınırları olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, anarşizm, yönetim yapısı olmadan yaşamının özgürlüğünü savunsa da, bu özgürlük kimi zaman bireylerin özgürlüklerini sınırlandırabilecektir. Örneğin, anarşizmde yönetim yapısı olmadığı için, bireylerin birbirlerine yardım etme ihtiyaçları olabilir. Bu nedenle, bireylerin birbirlerine yardım etme konusunda bir anlaşma yapmaları gerekebilir. Bu anlaşma, bireylerin özgürlüklerini sınırlandırabilir¹¹².

2.3.2.1. Hristiyan Anarşizmi

Ellul'e göre, Hristiyan anarşizmi, Hristiyanlık ve anarşizm arasında bir denge sağlar. Hristiyanlık, insanların birbirlerine saygı gösterme ve birbirlerine yardım etme gibi değerleri vurgular, ancak aynı zamanda düzeni, hükümeti ve sistemi değiştirmeyi amaçlar. Anarşizm ise, sınıfsızlık, eşitlik ve özgürlük gibi değerlere inanır ve hükümetleri reddeder. Ellul'e göre, Hristiyan anarşizmi, Hristiyanlık ve anarşizm arasındaki bu dengeyi sağlar ve insanların birbirlerine yardım etmeyi ve birbirlerine

¹¹⁰ A.e., s. 23.

¹¹¹ Andrew Fulford, **Ellul's Anarchism**, The Calvinist International (Çevrimçi) <https://calvinistinternational.com/2014/06/22/elluls-anarchism/> (02.01.2023)

¹¹² Ellul, 2010, **a.g.e.**, ss. 99-100.

saygı göstermeyi amaçlar, ancak aynı zamanda hükümetleri ve sistemi değiştirmeyi de hedefler¹¹³.

Ellul, Hristiyan anarşizminin, insanların düzeni ve hükümeti reddetmemesi gerektiğini vurgular. Ona göre, insanlar hükümetleri ve düzeni reddetmemeli, ancak aynı zamanda bu sistemlerin insanları ezmesine ve onların haklarını çiğnemesine de izin vermemelidirler. Bu nedenle, Ellul'e göre, Hristiyan anarşizmi, insanların birbirlerine yardım etmeyi ve birbirlerine saygı göstermeyi amaçlar, ancak aynı zamanda hükümetleri ve sistemi değiştirmeyi de hedefler¹¹⁴. Hristiyan anarşizminin diğer bir önemli özelliği ise, insanların özgür iradeleri doğrultusunda hareket etmelerini ve kendi kararlarını kendi almalarını öngörmesidir. Bu, insanların özgürlüklerine saygı göstermeyi ve onların özgür iradelerine saygı duymayı hedefler¹¹⁵.

Düşününürün Hristiyan anarşizminin sosyolojisi, bireysel özgürlük ile toplumsal sorumluluğu dengeleme fikri etrafında toplanmıştır. Ellul, bireylerin kendi kararlarını verme özgürlüğüne sahip olması gerektiğine inanır, ancak aynı zamanda başkalarına yardım etme ve onlara saygı duyma sorumluluklarına da dikkat çeker. Bu fikrin kökleri, diğerlerine karşı sevgi ve merhamete ilişkin Hristiyan ilkelerinin yanı sıra anarşistlerin özgürlük ve eşitliğe olan inancına dayanmaktadır. Ellul'un Hristiyan anarşizmi, baskıcı yapılara ve kurumlara yönelik eleştirisinde de güçlü bir sosyolojik boyuta sahiptir. Hükümetlerin ve diğer sistemlerin baskıcı hale gelebileceğini ve insanların haklarını ihlal edebileceğini, bu nedenle sürekli sorgulanması ve değiştirilmesi gerektiğini savunur.

2.3.3. Jacques Ellul ve Sosyal Adalet

Jacques Ellul, birçok konuda eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. Özellikle, teknolojinin insanlar üzerindeki etkisinden ve insanların teknolojiden kaynaklanan birçok sorunun çözümünü bekleme eğilimini eleştirmiştir. Ellul'un eleştirdiği

¹¹³ A.e., s. 65.

¹¹⁴ A.e., s. 66.

¹¹⁵ **Anarchism and Christianity**, The Anarchist Library (Çevrimçi)
<https://theanarchistlibrary.org/library/marlow-anarchism-and-christianity> (05.01.2023)

konuların başında modern özel mülkiyet sistemlerinin adaletsizliği, sınıfsal ayrımlar, etik açıdan sorgulanması gereken çok sayıda yöntem ve pratik gelmektedir.

Ellul, ayrıca, propaganda ve yönetim aracı olarak kullanılan tekniklerden, teknolojinin insanların düşüncelerini ve tutumlarını etkileme eğiliminden, insanların teknolojiye güvenmesinin ve ona bağımlı hale gelmesinin doğurduğu sorunlardan hoşlanmamıştır. Ellul, ayrıca, insanların özgürlüklerini sınırlandıran ve insanların düşüncelerini etkileyen reklam ve propaganda gibi yöntemlerden de hoşlanmamıştır.

Randal Marlin ile yaptığımız mülakattan elde ettiğimiz bilgilere göre, Jacques Ellul, tek boyutlu bir şekilde sosyal adalet arayışındadır. O, fakirlik olmasın ve tüm insanların temel gereksinimlerine ulaşabilsin ister. Ancak sosyal adaletin sağlanması konusunda yeteri kadar hassas ve çekingendir.

Burada şunu söylemek gereki ki Marx'ın dışında, Ellul'ün sosyal adaletin sağlanmasının temel yolu olarak sosyalizmi görmesinin nedenlerinden biri faşizm ve nazizm olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında dünyada sosyal adaletin sağlanmasının iki yolu olduğu düşünülmekteydi. Daha doğrusu, bunu yapabilecek kapasitede olduğunu ispatlamakta olan iki rakip vardı: sosyalizm ve nazizm. Ellul, nazizmin bir sosyal adalet tesis etme kurumu olarak toplumlara hakim olmasını tehlikeli bulur.

Elbette nazizm dışında da Ellul, bir anti-sosyalist değildir. Sadece bireyi köleleştiren bir sistemin, bir ideolojinin yerine hemen, acele bir şekilde başka bir sistemi, başka bir ideolojiyi koyma konusunda bir hayli temkinlidir. İktidara demokrat olarak gelen birisinin sonradan otokrat, sosyalist olarak gelen birisinin sonradan faşist olduğu durumlar Ellul'ü endişelendiren ve herhangi bir sistemi fanatik bir şekilde desteklemekten alıkoyan en önemli etkidir. Randal Marlin, mülakatta bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“kendisiyle yaptığım bir görüşmede bana Mussolini'nin işe sosyalist olarak başlayıp sonra faşist olduğunu anlattı.”*

Gördüğümüz üzere, düşünürün siyasi sistemlerinin iyiden kötüye doğru transformasyonuna dayanan endişesi onun herhangi bir ideolojiye ve yönetim sistemine bağlanmasına engeldir. Bu durumda, Ellul, kendisini bir Hıristiyan anarşisti olarak konumlandırmaktadır. Marlin'e göre, Ellul'ü İsa Mesih'e kalpten bağlı bir mümin olarak görmüyorsanız, onu anlayamaz veya onunla bağlantı kuramazsınız. İsa

Mesih'le yakınlığı, düşünürün dini deneyimleri ile hayat realitesi arasındaki en sıkı bağlantı olmuştur.

Ancak Ellul, Katolik Kilisesi gibi kurumsallaşmış bir Kiliseye katılma adımını asla atmamış ve “herhangi bir Protestan mezhebinde uzun süre kalamayacak kadar fazla Protestan” olmuştur¹¹⁶. Bu bağlamda söyleyebiliriz ki Ellul, olması gerektiğinden daha fazla kurumsal olan hiçbir şeyi beğenmez. Aşırı kurumsallığın kurumların doğasını ve insan yaşantısının temellerini bozduğunu düşünür. İnsanın insan gibi kalması ve onu insanlıktan çıkaran her bir şeye karşı direnç göstermesi gerektiğini savunur.

Özetlersek, düşünürün sosyal adalete yaklaşımı, teknolojinin toplum üzerindeki etkisi ve özel mülkiyet sistemleri ve sınıf ayrımları tarafından sürdürülen adaletsizlikler gibi çeşitli sosyal konuların eleştirel analizine dayanmaktadır. Ellul, tüm insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabildiği ve yoksulluğun ortadan kalktığı bir toplumu savunur. Ancak, bu tür sistemlerin baskıcı olma potansiyelinin farkında olduğundan, tek bir ideoloji veya hükümet sistemi yoluyla sosyal adaleti sağlama konusunda temkinli davranmaktadır. Ellul'un sosyal adalete bakış açısı, onun Hristiyan inancından da etkilenmiştir. İnsanların özgürlüklerine ve hür iradelerine saygı duymanın önemini vurgular ki bu, kökleri her insanın doğasında var olan haysiyete olan Hristiyan inancına dayanmaktadır. Onun Hristiyan anarşizmi, Kilise içindekiler de dahil olmak üzere baskıcı sistem ve kurumlara direnme ihtiyacını da vurgular. Ayrıca Ellul'un sosyal adalete yaklaşımı, insanları insanlıktan çıkarabileceğine ve kurumların doğasını bozabileceğine inandığı için aşırı kurumsalcılığı eleştirmektedir. Bunun yerine, insanların insan olarak kaldığı ve kendi kararlarını verme özgürlüğüne sahip olduğu bir toplumu savunur. Bu şekilde, Ellul'un sosyal adalet sosyolojisi insan onuru, özgürlük ve baskıya karşı direnişin önemini vurgular.

2.4. Jacques Ellul ve Hristiyan Çözümlemesi

Ellul'un Hristiyanlık anlayışı, onun Marksizm anlayışını belirli noktalarda tamamlar. Örneğin, Marksizm ile Hristiyanlık arasında felsefi bir sentez kurar. Bu sentez, belirli eylemlere yönelik ikna veya teşvike dayanır. Başka bir deyişle, Ellul'un

¹¹⁶ Yaroshin, **a.g.e.**, s. 18.

Hristiyanlığı, aşırı bir müjdecilik içermez. Belli bir eyleme teşvik etmeye çalışsa da, bu eylem sadece bireyseldir. Bu, yalnızca Hristiyan olmayan okuyucuları için değil, aynı zamanda çalışmalarının çoğunda hitap ettiği Hristiyan okuyucuları için de geçerlidir. Örneğin, *The Presence of the Kingdom*'da Ellul, Hristiyanların modern dünyanın yeni realitesi ile başa çıkmak için uygun bir yaşam tarzı geliştirmelerinin gerekliliğine dikkat çeker¹¹⁷. Bununla birlikte, düşünür, her zamanki gibi belirsizdir. Böyle bir yaşam tarzının tam olarak neyi içermesi gerektiği konusunda net bir fikir ortaya koymaz. Ancak yine de Ellul böyle bir gerçeğin bilincindedir. Ellul, bu noktada karşılaştığı zorluğu aşağıdaki gibi ifade eder:

Bu noktada karşılaştığım zorluk şudur ki öncelikle benim yaşam tarzım özgür bir yaşam tarzıdır. Sonuç olarak, okuyucularıma belirli bir program vermem konusunda kendime izin veremezdim. Bu, her zaman insanların kitaplarımda anlamakta zorlandığı bir şeydir. Onlara bir plan vermemi bekliyorlar. Ama bunu yapmayı reddediyorum. Hristiyan özgürlüğünü tartışırken, özgür olmak için gerekenleri listelemiyorum. Asıl soru, kişinin kendi başına sorumlu bir adam olarak hareket edip edemeyeceğini bilmektir¹¹⁸.

Burada bahsi geçen özgürlük meselesinin birden fazla anlamı vardır ve Hristiyan özgürlüğü özel bir konudur. Ama sonra Ellul'un herhangi birine bir plan sunmayı reddetmesi, herkesin kendi planlarını, Hristiyan ya da Hristiyan olmayan kendi planlarını yaratma özgürlüğünde sorumlu olduğunu görmesi anlamına gelir.

Ellul'un Hristiyan bakış açısı ile Marksist mirasının kesiştiği diğer bir nokta, Hristiyan düşüncesini dünyayı anlamanın bir aracı olarak sunma girişimidir. Bu, bizi diyalektik konusuna geri götürüyor. Ellul'un Hristiyanlığı kabul etmesi, diğer tüm düşünce yöntemlerinden üstün gördüğü Marx'ın analitik yöntemini terk etmesine neden olmamıştır. Hatta bu düşünür bu yöntemi kullanarak Hristiyan düşüncesini kendi diyalektik tarzı ile sunmuştur.

Ellul'un yorumunda, inancın diyalektiği Hristiyanın dünya yaşamı ile başlar. Hristiyanın dünyadaki yaşamı bir zorunluluktur, kişisel olarak geri alamayacağı ilahi bir karardır. Bir kez dünyaya geldikten sonra, orada kalmalı ve dünya hayatını yaşamalıdır. Ama aynı zamanda, inancını dayandırdığı başka bir gerçekliğin, ilahi gerçekliğin etkisinin de farkındadır. Ve bu, hayatını yaşaması gereken gerçekliktir.

¹¹⁷ Ellul, **a.g.e.**

¹¹⁸ Jacques Ellul, **The Ethics of Freedom**, New York: Eerdmans Publishing Co., 1976, p. 20.

Dolayısıyla, eğer Hristiyan zorunlu olarak dünyadaysa, o dünyadan değildir. Bu, onun düşüncesinin, yaşamının ve kalbinin dünya tarafından kontrol edilmediği ve dünyaya bağımlı olmadığı anlamına gelir, çünkü bunlar “başka bir Efendi'ye” aittir¹¹⁹.

Burada İncil ile önemli fark şudur ki İncil'in yolunda ilerleyen Hristiyanlar dünya yaşamından uzaklaşır ve öldüklerinde dünyadan ayrıldıklarına inanırlar. Ellul, aksine, Hristiyan'ın inancının, onu dünyayla benzersiz bir şekilde radikal bir ilişki içine yerleştirdiğini görür. Bu ilişki, Hristiyanı Hristiyan varoluşun diyalektiğinde doğan mücadeleyi sürdürmeye itmeli¹²⁰.

Bir sosyolog ve bir Protestan ilahiyatçı olarak, Ellul oldukça karmaşık ve anlaşılması güç bir düşündür. Kendisini net yöntemler kullanan ve gerçekçi olarak tanımlar. Ellul, ilk bakışta bir biriyle ilgili gözükmeyen Marksizm ve Hristiyanlık gibi olguları bir arada inceler ve bunların bir biriyle ilgisiz olduğu kanısını reddeder. Ellul'e göre tüm diyalektik incelemelerde bütün birbiriyle ilgisiz iki parçadan oluşmamalı, arada bir korelasyon olmalıdır. Bu bağlamda, bu ikisi arasında da bir korelasyon vardır. Bu korelasyonu da kendi tecrübesiyle açıklar. Diyalektik, Ellul için yalnızca entelektüel bir bağlılık ve akademik strateji olmakla kalmaz, aynı zamanda kişisel deneyime de dayanır. Başka bir deyişle, Ellul, kitaplarında ortaya koyduğu sosyolojiyi yaşamakta olan bir filozoftur.

Ellul, hayat deneyimlerinden doğan kişisel sorularla mücadelesinde Marx'ı yetersiz bulmuş, onu Hristiyanlıkla tamamlamaya çalışmıştır. Ellul'e göre Marksizm onun insani durumunu, ölümlü doğasını, acı çekme ya da sevme kapasitesini ya da başkalarıyla olan ilişkisini açıklayamıyordu. Ancak Hristiyanlık sosyolojisinde de Marx'ın etkisinden tam olarak kurtulabilmiş değildir. Örneğin, Marx'ın Tanrı'nın varlığını düşünmenin faydasız olduğu konusundaki fikirleri Ellul'e de sirayet etmiştir. Aslında Ellul, hayatı boyunca Marksizm ve Hristiyanlık arasında parçalanmış halde kaldı. Ancak bu ikisi ölümüne kadar ona ilham vermeye devam etmiştir. Hiçbir zaman biri için diğerkinden vazgeçmemiştir. Başka bir deyişle, ne Marx'ı, ne de İncil'deki vahiyleri ortadan kaldıramamış, aynı zamanda bu ikisini de birleştirememiştir. Onları

¹¹⁹ Ellul, 1988, **a.g.e.**, s. 39.

¹²⁰ **A.e.**, s. 40.

bir araya getirmenin imkansız olduğunu kendisi de itiraf ediyor ve kendi düşüncesinin bu çelişkiden yola çıkarak açıklanabileceğini söylüyor¹²¹.

Aslında Ellul, bu iki düşünce alanının ilk önce geçici bir araştırma hevesi olacağını düşünür, fakat giderek bunlar eserlerinin temel yapısını oluşturmaya başlar. Ancak bu iki düşünce alanını ihtiva ettiği için de mutludur. Çünkü Ellul'e göre propaganda, medya vb. alanlara yayılan bir *la technique* araştırmasını yürütmek iki tür uzmanlık gerektirir. Bu bağlamda, analist gerçekliğe iki farklı bakış açısıyla, iki farklı analiz diliyle ilgilenir. Bu iki çerçevenin korelasyon noktaları olabilir, ancak birinden diğerine zorunlu ve nesnel bir geçiş olamaz¹²².

İkinci bölümün başında söylediğimiz gibi, Ellul'ün araştırma ve düşünce alanları birbirinden keskin sınırlarla ayrılmaz. Onun medya teknolojileri analizinde var olan diyalektik sosyolojik boyutu teolojik boyuta doğru iter ve teoloji, analizi tamamlar. Teknik ve propaganda kavramları, düşünürün iletişimle ilişkisini oluştursa da, bunların diyalektiği, “resmi tamamlamak” için kritik öneme sahiptir.

Jacques Ellul, Protestan Hristiyanlığı benimseyen bir İncil çalışması yazarı olarak tanınır. Ellul, Protestan Hristiyanlık üzerine yaptığı çalışmaların yanı sıra, ilgili bağlamda sosyolojik ve teolojik konularda da önemli eserler vermiştir. Ellul, Hristiyanlık ve diğer dinler arasındaki ilişkileri inceleyen birçok yapıt yazmıştır. Ona göre, insanlar arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde diyalog ve anlayış önemli bir rol oynar. Bu görüşünün Hristiyanlık ve diğer dinler arasındaki ilişkilerde de geçerli olduğuna inanır. Jacques Ellul, Hristiyanlık ve diğer dinler arasındaki ilişkilerde diyalog ve anlayışın önemini vurgularken, aynı zamanda dinler arasındaki çatışmaların da insanların inanç farklılıklarından kaynaklandığını öne sürmüştür. Ona göre, insanlar arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için, her iki tarafın da inançlarının otorite kurma çabası gütmenden diyalog ve anlayış çerçevesinde ele alınması gerekir. Bu sayede, insanlar arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesine yardımcı olunabilecek ve dinler arasındaki çatışmaların önüne geçilebilecektir. Ellul, ayrıca insanlar arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde, taraflar arasında dürüst ve açık bir iletişimin önemini

¹²¹ Greenman, a.g.e.

¹²² David Lovekin, **Technique, Discourse, and Consciousness: An Introduction to the Philosophy of Jacques Ellul**, Eugene, Wipf and Stock, 2022.

vurgular. Bu sayede, her iki taraf da kendi inançlarını anlatabilecek ve birbirlerinin inançlarını anlayabilecektir¹²³.

2.4.1. Jacques Ellul ve İslam Hakkındaki Görüşleri

Ellul, İslam'ın, Hristiyanlık gibi bir din olduğunu ve İslam inancının temel ilkelerinin benzerlikler taşıdığını vurgulamıştır. Ayrıca, İslam'ın, Hristiyanlık gibi, dünya üzerindeki insanların kurtuluşu için bir yol sunmaya çalışan bir din olduğunu belirtmiştir¹²⁴.

Ellul, ayrıca İslam'ın, İslami inançların ve kuralların insanların her yönüne etkisi olduğunu söylemiştir. Bu etki, İslam inancına göre insanların düşüncelerini, davranışlarını ve ilişkilerini şekillendirir. Ellul, İslam'ın, insanların her yönüne etkisi nedeniyle, insanların yaşamlarını kontrol eden bir sistem olarak görülebileceğini belirtmiştir¹²⁵. Bu yüzden, İslam dinini sık sık eleştirmiştir. İnsanların özgür iradesi üzerinde otoriter kontrol oluşturmak isteyen her türlü düşünce gibi İslam öğretisine de karşı çıkmıştır.

Sonuç olarak, Jacques Ellul'ün İslam hakkındaki fikirleri, İslam'ın bir din olarak Hristiyanlık gibi inançları ve kuralları olan, insanların her yönüne etki eden ve insanların yaşamlarını kontrol eden bir sistem olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu fikirler, Ellul'ün İslam hakkındaki genel yaklaşımını yansıtmaktadır.

Aslına bakarsak, Ellul, İslam'ı iki noktada eleştiriyor: birincisi, insanların özgür iradesi üzerinde otorite kurmaya çalışan dini öğreti olarak, ikincisi İsrail-Arap çatışmasında kullanılan bir propaganda aracı olarak. Ellul, İsrail ve Müslüman dünyası arasındaki anlaşmazlıkların sınırlı bir ölçüde teknolojik ve sosyal faktörlerle açıklanabileceğini öne sürmüştür. Ancak, Ellul'e göre, bu anlaşmazlıkların asıl nedeni, İsrail ve Müslüman dünyası arasındaki inanç farklılıklarıdır. Ekümenik dünya görüşüne sahip olan Ellul, İsrail ve Müslüman dünyası arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için, her iki tarafın da inançlarının diyalog ve anlayış çerçevesinde ele

¹²³ Ellul, 1988, **a.g.e.**, s. 29.

¹²⁴ Jacques Ellul, **Islam and Judeo-Christianity: A Critique of Their Commonality**, Eugene, Cascade Books, 2015.

¹²⁵ **A.e.**

alınması gerektiğine inanmıştır¹²⁶. Bu konuya üçüncü bölümde daha detaylı değinilecektir.

2.5. Jacques Ellul ve *la Technique*

Bölümün başında da söylediğimiz gibi, Jacques Ellul, eserlerinin sınıflandırılması açısından zor bir sosyal bilimcidir. Çünkü 60'tan fazla kitabı ve yüzlerce makalesi olan bu düşünürün katkıları sadece sosyoloji ve siyaset sosyolojisi ile sınırlı değildir. Düşünürün eserleri aynı zamanda teoloji, tarih ve ekonomi disiplinlerine de geniş bir şekilde katkıda bulunmuştur. Ancak modern sosyal bilimde onun yeteri kadar dikkat gördüğünü söylemek mümkün değildir. Üretkenliği ve etkinliği göz önünde bulundurulduğunda modern popüler sosyal bilimin çok bilinen bir yazarı olmaması ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Ancak bu durumun önemli bir nedeni öncelikle onun teknoloji karşıtı olmasıyla ilgilidir. Doğrusu Ellul bir teknofobik değildir. Fakat medyanın ve teknolojinin insanların özgürlüğünün kısıtlanmasında, onların manipülasyonunda ve toplumsal düşüncenin tekdüze edilmesinde büyük rol oynadığını düşünen filozof *la technique* diye tabir ettiği yapay toplumsal tasarlama bağlamında medyanın ve teknolojinin en önemli araçlar olduğunu savunmaktadır. Bu nedenden dolayı onun teknolojinin egemen olduğu bir çağda sıkça eleştirilmesi ve birçok zaman dikkatlerden kenarda kalması anlaşılabilir bir durumdur.

Hatta teknoloji karşıtlığı yüzünden kendisi bazı eleştirmenler tarafından neo-Ludist¹²⁷ olarak nitelendirilir. Kanımızca bu pek doğru bir eleştiri değildir. Çünkü hem kendi eserlerinden hem de sıkı takipçilerinin onun hakkında yazdığı makalelerden anlaşıldığı üzere Ellul'ün aşırı bir teknoloji karşıtlığı yoktur. Sadece tüm yaşamı boyunca insan özgürlüğünü her şeyin fevkinde gören düşünürün bu özgürlüğü kısıtlayabilecek her türlü propaganda aracına karşı olumsuz bir tutumu vardır. Bu aracın illaki medya ve teknoloji olması gerekmez. Ancak 20 yüzyıldan itibaren özellikle gazetecilik ve televizyonculuğun gelişmesi ile beraber medya ve teknolojinin birer propaganda aracı olması günümüzün realitesidir. Bu anlamda, Jacques Ellul'ün

¹²⁶ Jacques Ellul, *Un chrétien pour Israël*, Monaco, Editions du Rocher, 1986.

¹²⁷ Neo-Ludizm veya yeni Ludizm, modern teknolojinin birçok biçimine karşı çıkan bir felsefi görüştür. Ludist terimi genellikle teknofobik eğilimler gösteren insanlara uygulanan aşağılayıcı bir ifade olarak kullanılır. Kavram, 1811 ve 1816 yılları arasında aktif olan İngiliz Ludizm hareketine dayanmaktadır.

teknoloji ile ilgili endişelerini anlamak mümkündür. Basit bir dille anlatırsak, Ellul, bireyin kararlarını bazı mercilerin istekleri doğrultusunda tasarlayan her türlü propagandaya ve her türlü propaganda aracına karşıdır. Teknolojinin bu doğrultuda oldukça gelişmiş olması onu endişelendirir. Düşününün görsel araçları bu kadar eleştirmesinin nedeni de budur. Çünkü kendisi, seslerden ve sözlerden ziyade, görsel oyunlarla insanların daha kolay manipüle edilebileceği kanısındadır. Bundan dolayı basın ve radyo gibi iletişim araçlarını pek fazla eleştirmeden televizyonu ve televizyon kanallarının kurumsal yapısını geniş bir şekilde eleştirir.

Burada önemli bir hususu belirtmek gerekir. İnsanlığın geleceği tehlike altında değilken Ellul'ün teknolojik ilerleme ile ilgili fikirleri sosyal bilim camiası tarafından pek kabul görmez. Fakat Avrupa'yı ilgilendiren askeri operasyonlar, insanlığın geleceğine ilişkin tehlikeler vb. sorunların ortaya çıktığı zamanlarda Ellul'ün fikirlerine sık sık referans verilir. Bunun bir örneği olarak Çernobil faciasından bahsedebiliriz. Çernobil'deki nükleer tesiste meydana gelen patlama sonucunda Avrupa'nın nükleer serpinti tehdidiyle yüzleşmesi Avrupalı sosyal bilimcilerin Ellul'ü teknoloji ile ilgili birçok fikirlerinde haklı bulmasına neden olmuştur. Son zamanlar dünyamızın yeni bir nükleer savaş tehdidiyle karşı karşıya kalması Jacques Ellul'ün teknolojik ilerlemenin sorunları ve insanlık için yaratacağı tehlikeler ile ilgili söylediklerini bir daha hatırlatıyor.

Bunun yanı sıra, Jacques Ellul, teknolojinin kontrolsüz ve hızlı gelişimi konusunda büyük endişeler taşıyan bir düşünürdü. Onun fikirleri günümüzde yaşanan olaylarla paralellikler taşıyabilir, özellikle Facebook'un Cambridge Analytica skandalıyla ilgili olarak. Ellul, teknolojinin toplum üzerinde büyük bir etkisi olduğunu ve insanların özgürlüklerini tehdit edebileceğini savunuyordu. Ona göre, teknoloji sürekli bir büyüme ve gelişme arzusuyla hareket ederken, bireylerin düşüncelerini ve davranışlarını manipüle etme potansiyeline sahiptir. Teknoloji, insanları daha fazla tüketmeye teşvik ederken, onların özgür iradelerini etkileyebilir ve kendi amaçlarına hizmet etmek için kullanılabilir.

Facebook'un Cambridge Analytica skandalı, Ellul'ün teknolojiye yönelik endişeleriyle bir paralellik göstermektedir. Bu olayda, milyonlarca Facebook kullanıcısının kişisel verileri izinsiz bir şekilde toplanmış ve manipülatif politik reklamcılık ve propaganda amacıyla kullanılmıştır. Bu durum, teknolojinin gücünün

ve bireylerin manipölasyona açık olmasının bir örneğidir. Ellul'ün fikirleri, bireylerin teknolojik gelişmelere karşı daha eleştirel ve bilinçli bir yaklaşım sergilemeleri gerektiğini vurgular. İnsanlar, teknolojinin sunduğu olanakları kullanırken, kendi özgürlüklerini korumak ve manipölasyona karşı direnmek için bilinçli bir şekilde hareket etmelidirler. Teknolojinin kontrolsüz bir şekilde büyümesi, bireylerin düşünce özgürlüğünü ve kişisel mahremiyetlerini tehlikeye atabilir. Bu nedenle, Ellul'ün fikirleri günümüzde hala önemini koruyan uyarılardır ve teknolojik gelişmelere karşı dikkatli bir tutum benimsememiz gerektiğini hatırlatır.

Ellul en çok teknolojinin, teknolojik sistemin ve teknolojik toplumun bir eleştirmeni olarak bilinir, ancak onun görüşleri Fransızcadan İngilizceye yapılan çevirilerde bir bakıma yanlış temsil edilmiştir. Ellul'ün yazılarında teknoloji olarak tercüme edilen şey genellikle *la technique* kavramıdır. İngilizce teknoloji kelimesi belirli aygıtları, araç gereçleri ifade ederken, *la technique* daha soyut bir kavramdır. Ellul'e göre *la technique* kavramı insan faaliyetinin her alanında belirli bir gelişme aşaması için kullanılan mutlak etkinliğe sahip olan yöntemlerin toplamıdır¹²⁸. Bu, teknolojiyi bir makine ile tanımlamanın ötesinde, teknolojinin merkezindeki tek bir gücü tanımlar. Burada bir noktaya parmak basmak gerekmektedir ki Ellul'un bu terimi somut bir şekilde açıklamaması ve bundan mütevellit bir muğlaklık oluşması zaman zaman araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir¹²⁹. Ancak şunu da göz önünde bulundurmak lazım ki Ellul'ün çalışmaları oldukça geniş bir kapsama sahiptir, belki de bazı belirsizliklerin sebebi budur. Kısaca, *la technique*, belirli teknolojilerin ötesinde var olan ve onları yönlendiren bir zihin çerçevesidir. Başka bir deyişle, diğerlerini dışlayan en rasyonel yöntemi, en verimli sistemi aramaktır.

La technique, herşeyden önce kişisel değil, toplumsal bir şekilde uygulanabilen yöntemler üretir. *La technique*, öyle bir şekilde kavramsallaştırılmıştır ki toplumsal hayatın neredeyse her alanına uygulanabilir: mekanik problemlere, insanlara, organizasyonlara, iletişime, siyasete, ekonomiye, eğlence endüstrisine, spora vb.¹³⁰

¹²⁸ Clifford G. Christians (ed.) and Jay M. van Hook (ed.), **Jacques Ellul: Interpretive Essays**, Urbana, University of Illinois Press, 1981.

¹²⁹ A.e.

¹³⁰ A.e.

Ellul, birkaç nedenden dolayı *la technique* kavramından rahatsızlık duyar. İlk olarak, *la technique* insanları kişisel olmayan bir şekilde muamele edilecek nesnelere dönüştürür. Başka bir deyişle, insanlara birer birey olarak değil, bir kitle, bir kalabalık, hatta bir sürü olarak yaklaşır. Ellul, insanlara benzersiz bireyselliklere sahip öznel olarak saygı duyan ilişkileri tercih ettiğini söylemektedir¹³¹.

İkincisi, *la technique* amaçlardan çok araçlara odaklanır. Ellul'e göre modern teknolojik uygarlık, araçlarını geliştirmek için büyük enerji ve para harcar, ancak amaçları dikkatsizce görmezden gelir. Bu, Batı uygarlığının tüm sektörlerinde bir anlam kaybına neden olur. Ellul, bunu hayatın ve insanın anlamının kaybolması diye yorumlar¹³².

Üçüncüsü, *la technique*, toplumdan ayrı, kendi rasyonellik, öngörülebilirlik ve verimlilik değerlerine sahip olan tecrit edilmiş bir elit olan teknisyenlere aşırı güç verir. Bu teknisyenler genellikle sosyolojik ve siyaset bilimsel araçları kullanan iktidarcılar, manipülatörler ve populizm uzmanlarıdır. Nihayetinde toplumdan bu uzaklaşma, uzmanlar tarafından yürütülen otomatik ve totaliter sistemleri desteklemektedir. Ellul'e göre diğer değer sistemleri de buna uygun olarak inşa edilir. Ellul, bu teknisyenlerin demokrasini verimsiz olarak gördüğünü iddia eder. Çünkü insan özgürlüğü, sistemin düzgün çalışmasına müdahale eder¹³³.

Teknolojiler toplumun işleyişi için daha büyük ve daha gerekli hale geldikçe, toplumun ideolojisi veya değerleri ne olursa olsun, *la technique*'in, dolayısıyla siyaset teknisyenlerinin gücü artar. Ellul, *la technique* değerler, fikirler ve devlet açısından özerk olduğunu belirtir. Komünist, sosyalist ve kapitalist ülkelerin tümü, *la technique* ile kendilerini haklı çıkarırlar. Dolayısıyla Ellul, *la technique*'in, ideolojileri gereksiz kılmak veya ideolojileri teknolojik ilerleme adına gerekli eylemler için propagandacı örtülere dönüştürmekte olduğunu savunur¹³⁴.

Jacques Ellul'ün teknoloji toplumu ile ilgili yazdığı birkaç eseri vardır. Bunlar düşünürün hayatının farklı evrelerinde yazmış olduğu kitaplardır. Teknoloji toplumu konusunun medya ile direkt olarak ilişkili olduğu göz önünde bulundurularak yıllar

¹³¹ Jacques Ellul, **The Technological System**, translated by Joachim Neugroschel, New York, The Continuum Publishing Corporation, 1980.

¹³² A.e.

¹³³ Ellul, 1964, a.g.e.

¹³⁴ A.e.

geçtikçe yazarın yaklaşımının ve fikirlerinin pekiştiği veya değiştiği gözlemlenmektedir. Şöyle ki yıllar geçtikçe televizyon da, televizyon kanallarının izleyicilere bakış açısı da değişir. Aynı zamanda tam tersine izleyicilerin televizyon izleme olgusuna yaklaşımı da değişir. Bundan dolayı farklı yıllardaki eserlerden farklı yaklaşımın ortaya konulmasını beklemek imkansızdır. Örneğin, yazarın bu konudaki ilk kitabı olan *Teknoloji Toplumu* eseri 1954 yılında yayınlanmıştır. O zamanlar Fransa'da televizyon daha yeni yeni popülerleşmeye başlamış bir araçtı. Televizyon Fransa'da 1931 yılında faaliyete başlamış, ilk pilot yayınlar 1930'lu yıllarda gerçekleştirilmiştir. Daha sonra İkinci Dünya savaşı ile birlikte televizyon siyasileşmiş ve salt bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Ancak global çaptaki bu savaş elbette televizyonun genel gelişimini yavaşlatmıştır. Yalnızca İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra televizyon ve televizyonculuk hızla gelişmeye başlamış ve tabiri caizse, teknolojik toplumun oluşturulmasında müstesna araç haline gelmiştir. Bundan yıllar sonra 1967 yılında Fransa ilk renkli televizyonla tanışmıştır. Renkli televizyon daha farklı bir televizyon kültürünün oluşmasına neden olmuştur. Bundan 10 yıl sonra 1977 yılında Ellul *Teknolojik Sistem* isimli (bu konuyla ilgili) diğer kitabını yayınlamıştır. Yazarın bu iki kitaptaki yaklaşımlarına baktığımızda ilk kitabın üzerinden geçen 23 yılın etkisini görüyoruz. Bu 23 yılda “siyaset teknisyenliği” azalmamış, bilakis genişlenmiştir. Bunun yanı sıra, televizyonun bu teknik çevreye araç olma durumu daha da yaygınlaşmıştır.

Söylediğimiz gibi Ellul, bu konuya sık sık başvurmuş ve hayatının farklı evrelerinde teknoloji toplumu konusunu ele almıştır. Onun *Teknoloji Toplumu* kitabı 1954 yılında yayınlanmış, *Siyaset İlizyonu* kitabı 1965 yılında, *Teknolojik Sistem* kitabı 1977 yılında, *Safsata İmparatorluğu* kitabı 1980 yılında, *Teknolojik Blöf* kitabı ise 1988 yılında yayınlanmıştır. Gördüğümüz gibi 34 yıl içerisinde düşünür teknoloji toplumu konusu ile ilgili 5 farklı kitap yayınlamıştır. Bu kitapları birleştirdiğimizde ve arka arkaya okuduğumuzda televizyonun, medyanın ve bu araçlar vasıtasıyla empoze edilen kültürün ve bu kültürün bir parçası olarak siyasal propagandanın yıllar içerisinde nasıl değiştiği, hangi dinamikleri izlediği gözlemlenebilir.

2.5.1. Teknolojik Determinizm Eleştirisi

Ellul'ün *la technique* tanımının iki yönü, onun teknolojik bir determinist olduğu ve teknolojideki tüm tarihsel değişimlere karşı olduğu yönünde suçlamalara yol açar ve birçok eleştirmen, onu aşırı karamsar olmakla suçlar. Birinci yön şudur ki Ellul *la technique*'in kapalı bir çevrede kendi kaderini tayin ettiğini yazmıştır. Ellul'e göre doğa gibi, o da tüm insan müdahalelerinden bağımsız olarak kendi kaderini tayin etmesine izin veren kapalı bir organizasyondur. İkincisi yön şudur ki Ellul, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki toplumsal değişimi incelerken teknolojinin belirleyici faktör olduğu sonucuna varmıştır¹³⁵. Ellul ise vizyonunun karamsar olmadığı konusunda ısrar eder. Çünkü geleceğe yönelik umudu, samimi Hristiyan inancına dayanıyordu. Kendisi bu durumu aşağıdaki gibi özetler:

Karamsar değilim çünkü insan ırkının tarihinin, ne kadar trajik olursa olsun, sonunda Tanrı'nın Krallığına yol açacağına inanıyorum... Tasvir etmeye çalıştığım *la technique* gerçekten felç edici ve cesaret kırıcı olabilir ve umutsuzluğa yol açabilir. Ama tam da burada, inançla kabul edilen Vahiy vaat, umut ve kurtuluş getirebilir¹³⁶.

Ellul'un sosyolojik kelime dağarcığı, her şeyi tek faktörlü bir determinizme indirgediği suçlamasına katkıda bulunmuş olabilir. Ancak kendisinin de söylediği gibi "teknolojinin bu toplumun belirleyici faktörü olduğunu söylemek, onun tek faktör olduğu anlamına gelmez." Ellul teknolojinin tüm tarihi belirlediğini düşünmüyor. Bunu *Propaganda Tarihi* kitabında da görüyoruz. Ellul, modern teknolojik sistemin sosyal ve psikolojik biçimleri belirleyen güçlü bir ortam haline gelmesinin ancak 1970'lerin ortalarından itibaren gerçekleştiğini söyler¹³⁷.

Ellul'e göre tekniğin dışında yaşamak, insani amaçları teknik araçların önüne koymayı gerektirir. Bu, bir miktar verimsizliği benimsemek ve teknik ilerlemeye doğru yürüyüşü terk etmek veya ertelemek anlamına gelir. Bu, daha az verimli oldukları kanıtlanırsa bile, demokratik siyasi biçimlere bağlı kalmak anlamına, aynı zamanda hayatın kendisinin verimli olmadığını hatırlamak anlamına gelir. Ayrıca,

¹³⁵ Helena M. Jerónimo (ed.), José Luís Garcia (ed.) and Carl Mitcham (ed.), **Jacques Ellul and the Technological Society in the 21st Century**, Berlin, Springer Dordrecht, 2013.

¹³⁶ Jacques Ellul, **The Politics of God and the Politics of Man**, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans-Lightning Source, 1972, p. 88.

¹³⁷ Jacques Ellul, **Histoire de la propagande**, Paris, Presses Universitaires de France, 1967.

Ellul, insanlığın “la technique”e müdahale etme yeteneğinin eksik olduğunu da savunur. Yazar, teknolojik araçlarla yapılan her türlü müdahale sistemi güçlendirir diye düşünür¹³⁸.

Ellul, *la technique*’in alanını genişletmeye karşı uyarıda bulunur. Ona göre normalde insanlar teknolojinin nihayetinde insan kontrolü altında olduğunu düşünmekten hoşlanırlar. Ancak eğer *la technique*’in alanı genişler ve imkanları gelişirse, insan kontrolünden çıkabilir. 20. yüzyılda nükleer silahların gelişimi ve 21. yüzyılda genetik mühendisliğinin gelişimi incelendiğinde, Ellul’un vizyonu makul görünmektedir. Dünya nüfusunun çoğunun endişelerine ve bu teknolojilerin hizmet ettiği nihai amaçlara karşı korku duyulmasına rağmen, nükleer silahlar ve genetik mühendisliği hızla ilerlemektedir.

Ellul, insanlık tarihinde üç ana çevrenin var olduğu kanısına varır: doğa, toplum ve son zamanlarda teknolojik çevre. Bundan dolayı teknolojik sistemin yalnızca 20. yüzyılın son yarısında insanlık için bir çevre haline geldiğini söyler. Ellul’e göre son iki yüzyıldır sanayileşme bunun yolunu hazırlıyor, ancak teknolojinin gerçek çevreye dönüşmesi, başka bir deyişle kendini her yerde kabul ettirmeye, her şeyi değiştirmeye, tüm toplumsal etkinlikleri biçimlendirmeye ve bir endüstri haline gelmeye başlaması ancak son otuz yılda gerçekleşmiştir¹³⁹. Bu otuz yılın (yaklaşık 1960’lar ile 1990’lar arasındaki dönem) önemi teknolojinin bireyi her taraftan çevrelemesi ve televizyon medyasının hiç olmadığı kadar etkin hale gelmesi ile açıklanabilir. Bu zaman diliminde renkli televizyonların neredeyse tüm dünyaya yayılması ile reklam kültürü daha da pekişmiş, güvenlik kameralarının kullanımı yaygınlaşmaya başlamış, kişisel bilgisayarlar seri üretime geçmiş, “çılgın” teknolojik icatlar yapılmaya başlamış ve yavaş yavaş internet iletişimine geçilmiştir. Bu teknolojik ilerlemeler modern bir bireyi daha önce hiç olmadığı kadar teknoloji ile çevrelemiş, Ellul’ün tabiriyle ifade edersek, teknoloji kullanımını bir tercihden bir zorunluluğa dönüştürmüştür. Böylelikle bireyin özgür iradesi kısıtlanmıştır.

¹³⁸ Ellul, 1980, a.g.e.

¹³⁹ A.e.

Yapay, teknolojik bir çevreyle ilgili bu endişe, Ellul'u ekolojik bir düşünür yapmış ve onu aynı zamanda medya ekolojisi¹⁴⁰ ile ilişkilendirmiştir. Gozzi'ye göre Ellul bir teknolojik ekolojist olarak adlandırılabilir. Ellul, neredeyse tüm yazılarında, ekolojik farkındalığı karakterize eden açık ve kapalı sistemler arasındaki diyalektikle ilgilenir. Açık sistemleri özgürlük, büyüme ve yaşamla özdeşleştirir. Kapalı sistemleri ise sertliği, zorbalığı ve ölümü temsil eden olgu olarak görür¹⁴¹. Ellul'e göre bir problemi çözmek için aranan en verimli yol her zaman en iyi yol değildir. Ellul'un düşüncesinde, teknolojik sistem, sorunları çözmek için her zaman en verimli araçları aradığı için kapanmaya eğilimlidir. Bu, alternatifleri kapatır ve daha az verimli ancak insani amaçlara daha uygun olabilecek diğer yaklaşımları reddeder¹⁴².

2.5.2. Teknoloji Toplumuna Bakış

Ellul'e göre yapay teknolojik çevre o kadar kapsayıcı hale geldi ki, doğal, hatta kutsal görünüyor. Teknolojik nesneler, diğer insanlarla gerçek, açık iletişim yollarına anında erişim sağlıyor gibi görünüyor, ruhsal ilerlemenin kapısını açıyor ve güçlerinde neredeyse büyümlü hale geliyor. Medya imajları basit tüketim eylemlerini ritüellere dönüştürüyor. O halde, Ellul'ün temel toplum teknolojisi olan *la technique*'in tüm düşünce alanlarında içselleştirilmiş olduğunu bulması şaşırtıcı değildir. Düşünceye göre etkili ve rasyonel yöntemlerin aranması, herhangi bir durumla başa çıkmanın tek yolu haline gelmiştir. Modern insanın zihinsel durumuna tamamen teknik değerler hakimdir ve hedefleri yalnızca olması gerektiği gibi ilerleme ve mutlulukla temsil edilir¹⁴³.

Ellul, insanlara amaç olarak değil, araç olarak muamele edildiğinden, teknikle yapılan bu tahakkümün ruhsal olarak boş bir varoluş ürettiğinde ısrar eder. Tekniğin oluşturduğu kutsal alan yalnızca yabancılaşma ve yanılsama üretir. Teknikler kişisel değildir, bireye manevi bir varlık olarak saygı duymak yerine bireyi bir nesneye indirger. Sonuç olarak, Ellul özgürlüğü kişisel, felsefi, teolojik ve politik açıdan savunur. Özellikle politik özgürlüğün giderek daha fazla kapalı bir teknolojik çevre

¹⁴⁰ Medya ekolojisi, teknolojik ilerlemeye endişe ile yaklaşan, teknolojinin evrimi, etkileri ve biçimleriyle ilgili açık eleştiride bulunan bir teoridir. Birey, teknoloji, medya ve çevre arasındaki karmaşık etkileşimin işleyiş mekanizmasını açıklar.

¹⁴¹ Ellul, 1980, **a.g.e.**

¹⁴² **A.e.**

¹⁴³ Ellul, 1964, **a.g.e.**, s. 132.

tarafından tehdit edildiğini düşünmektedir. Ellul, özgürlüğün hem Hristiyan vahiyleri hem de demokratik kurumlar tarafından desteklendiğine inanır ve yeni bir ikonoklazm¹⁴⁴ çağrısında bulunur. Ellul'ün sisteminde *la technique* kültürü öncelikle görseldir ve görsel, gerçekliğin alanını tanımlar. Ancak hakikat alanına konuşulan söz, ses ve kulak erişim sağlar. İnsanlar sadece bu akustik hakikat alanı aracılığıyla gerçekliği eleştirebilir, gerçekliğe ahlaki standartlar uygulayabilir ve nihayetinde bu dünyanın gerçekliği ile diyalektik bir ilişki içinde var olan gizli Tanrı'ya yaklaşabilir.

İkonoklazmdan ve dilin öneminden bahsetmesinden dolayı anlıyoruz ki iletişim konusu da Jacques Ellul'ün çalışmalarında önemli bir rol oynamıştır. Ellul, iletişim sorununu çağdaş dönemi anlamanın merkezi etkeni olarak izah etmektedir. Ellul'e göre bilgi ve medya teknolojileri, bir bütün olarak teknolojik düzenle başa çıkmak için çok önemli bir platformdur. Düşünür, sorunları genel olarak dilde ve özel olarak insan söyleminde değerlendirir. Örneğin, *The Technological Bluff* kitabı televizyondan bilgisayarlara kadar bütün bir medya ortamıyla ilgilidir. Bu bağlamda, iletişim sistemleri, *la technique*'in en açık şekilde ortaya çıktığı alan olan teknolojik sistemin temellerini temsil ediyor. Ellul'e göre medya, tüm teknik faaliyetlerin yapısal unsurlarını insanlara sergiler. Böylece bilgi teknolojileri, somutlaştırdıkları herhangi bir olgunun anlamını yorumlama aracı olarak hizmet eder¹⁴⁵.

Ellul'ün kullandığı *la technique* kavramını anlamak için basit bir şekilde teknisyen kavramını anlamak gerekmektedir. Buna siyaset teknisyeni dersek, daha kolay anlaşılabilir. Türk siyaset biliminde ve siyaset sosyolojisinde siyaset teknisyeni kavram olarak pek kullanılmaz. Onun yerine daha ziyade propagandacı veya iknacı kavramları kullanılır. Ancak Ellul'ün sosyolojik çalışmalarının nispeten daha ünlü olduğu eski komünist ülkelerinde tam tersine propagandacı veya iknacı kavramları pek yaygın kullanılmaz. Örnek verecek olursak, Rus siyaset biliminde propagandacı ve iknacı kavramlarını kendinde birleştiren *političeskiy technolog* (siyaset teknisyeni) kavramı kullanılır. Aynı şekilde, propaganda ve ikna kavramlarının önünde *političeskii teknologii* (siyaset teknolojileri veya siyasal teknolojiler) kavramı kullanılır. Örneğin, bu kavram propaganda kavramından daha geniş bir şekilde anlaşılır. Propaganda ile

¹⁴⁴ İkonoklazm, bir kültürün kendi dini ikona ve diğer sembollerine ya da anıtlarına dini ya da politik güdülerle planlı saldırısıdır. Sıklıkla iç politik ya da dini değişimlerin ana bileşenidir.

¹⁴⁵ Ellul, 2015, a.g.e.

birlikte klasik PR tekniklerini¹⁴⁶ ve diğer ikna yöntemlerini kendinde birleştiren farklı bir kavram olarak kullanılır.

Ellul'e göre, teknoloji, insanların yaşamlarını derinden etkileyen bir güçtür ve bu etki, insanların düşüncelerini, davranışlarını ve toplumlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilir. Ellul, teknolojinin insanlar üzerindeki olumlu etkilerini vurgularken, aynı zamanda teknolojinin insanların özgürlüğünü azalttığını da öne sürmüştür. Ona göre, teknoloji, insanların özgürlüklerini sınırlandıran bir güç olabilir ve bu nedenle, insanların teknolojinin etkilerine karşı dikkatli olmaları gerekir. Ellul, teknolojinin insanlar üzerindeki etkilerini inceleyen birçok yapıt yazmıştır ve onun görüşleri, teknolojinin insanlar üzerindeki etkilerini anlamaya yardımcı olmaktadır¹⁴⁷.

Ona göre, teknoloji, insanların yaşamlarını derinden etkileyen bir güçtür ve bu etki, insanların düşüncelerini, davranışlarını ve toplumlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilir. Ellul, teknolojinin insanlar üzerindeki olumsuz etkilerine örnek olarak, insanların özgürlüklerini sınırlandırıdığını, insanların düşüncelerini ve davranışlarını düzenleyen bir güç olarak çalıştığını ve insanların özgür iradelerini sınırlandırıdığını öne sürmüştür¹⁴⁸. Ona göre, teknoloji, insanların özgürlüklerini sınırlandıran bir güç olabilir ve bu nedenle, insanların teknolojinin etkilerine karşı dikkatli olmaları gerekir. Ellul, teknolojinin insanlar üzerindeki etkilerini inceleyen birçok yapıt yazmıştır ve onun görüşleri, teknolojinin insanlar üzerindeki etkilerini anlamaya yardımcı olmaktadır.

Teknoloji toplumu, insanların yaşamlarını derinden etkileyen teknolojinin giderek artan etkisini inceleyen bir kavramdır. Bu toplumda, teknolojinin insanların hayatlarına etkisi, onların düşüncelerini, davranışlarını ve toplumlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilir.

Teknoloji toplumu, teknolojinin insanlar üzerindeki etkilerinin anlaşılması, teknolojinin insanların hayatlarına oynadığı rolün doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve teknolojinin insanların özgürlüklerini sınırlandırmaması amacıyla önemlidir. Bu bağlamda, teknoloji toplumu kavramını denetim toplumu ve gözetim toplumu gibi kavramların sırasında bu serinin bir parçası olarak anlayabiliriz. Başka bir deyişle, bu

¹⁴⁶ Klasik PR teknikleri, siyasal propagandadan ziyade reklamcılık ve pazarlamacılık ilkelerine dayanır.

¹⁴⁷ Ellul, 1980, **a.g.e.**, s. 89-91.

¹⁴⁸ **A.e.**

düzlemde Ellul'ün çalışmalarının Michel Foucault ve George Orwell'in çalışmaları ile benzerlik teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

2.6. Denetim ve Gözetim Toplamları ile Mukayesesi

2.6.1. Denetim Toplumu

Denetim toplumu kavramı, Fransız filozof ve kültür eleştirmeni Gilles Deleuze tarafından geliştirilmiştir. Deleuze, 1992'de yayınlanan "Denetim Toplamları Üzerine Yazılar" adlı makalesinde, çağdaş toplumda güç ve denetimin değişen doğasını tanımlamanın bir yolu olarak bu kavramı tanıtmıştır. Deleuze makalesinde, disiplin toplumu olarak tanımladığı geleneksel disiplin modelinin, denetim (kontrol) toplumu adını verdiği yeni bir kontrol modeliyle değiştirildiğini savunur. Disiplin toplumunda gücün, bireylerin davranışlarını düzenlemeyi ve kontrol etmeyi amaçlayan okullar, hapisaneler ve fabrikalar gibi kurumlar aracılığıyla uygulandığını açıklar. Bununla birlikte, denetim toplumunda güç, bireylerin sürekli olarak izlenmesine ve düzenlenmesine izin veren iletişim ve bilgi ağları aracılığıyla uygulanır¹⁴⁹.

Deleuze, denetim toplumunun, bireyleri ve grupları izlemek ve düzenlemek için teknolojinin ve iletişimin artan kullanımıyla karakterize edildiğini ve bunun geleneksel iktidar modelinden daha yaygın, merkezi olmayan ve her şeyi kapsayan yeni bir iktidar biçimine yol açtığını öne sürer. Ayrıca, bireyleri yalnızca izlenecek ve kontrol edilecek veri noktalarına indirgediğinden, bu yeni iktidar biçiminin bireylerin özgürlüğü ve özerkliği üzerinde derin etkileri olduğunu savunur. Sonuç olarak, denetim toplumu kavramı, çağdaş toplumda güç ve kontrolün değişen doğasını ve bu değişimlerin bireyler ve bir bütün olarak toplum üzerindeki etkisini tanımlamanın bir yolu olarak Gilles Deleuze tarafından geliştirilmiştir.

Denetim toplumu kavramının kökleri, eleştirel teori ve postmodern düşüncenin gelişiminde önde gelen isimlerden biri olan Fransız filozof ve kültür eleştirmeni Michel Foucault'nun çalışmalarına dayanmaktadır. Foucault'nun çalışmalarının, kontrol toplumu kavramının gelişimi üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Foucault'nun güç ve kontrolün doğası hakkındaki fikirleri, kontrol toplumu kavramının merkezinde yer alır¹⁵⁰. Gücün bireyler veya kurumlar tarafından uygulanan bir şey olmadığını,

¹⁴⁹ Gilles Deleuze, "Postscript on the Societies of Control", **October**, 1992, 59, 3-7.

¹⁵⁰ Michel Foucault, "The Subject and Power", **Critical Inquiry**, 1982, 8(4), 777-795.

bunun yerine sosyal ve kültürel yaşamın tüm yönlerine nüfuz eden yaygın bir ilişkiler ağı olduğunu savunur. Bir ilişkiler ağı olarak bu güç fikri, iletişim ve bilgi ağları yoluyla gücün nasıl işlediğini anlamak için bir çerçeve sağladığından, Deleuze'ün kontrol toplumu kavramının merkezinde yer alır.

Foucault'nun iktidarın tarihsel gelişimi üzerine çalışması, denetim toplumu kavramına da bilgi verir. Zaman içinde gücün doğasında kaymalar olduğunu ve bu kaymaların toplumun temel yapı ve teknolojilerindeki değişiklikleri yansıttığını savunur. İktidar biçimlerini değiştirme fikri, teknolojinin ve iletişimin değişen doğasının daha dağınık ve her şeyi kapsayan yeni bir iktidar biçimine yol açtığını öne sürdüğü için, Deleuze'ün kontrol toplumu kavramının merkezinde yer alır.

Sonuç olarak, Michel Foucault'nun iktidar ve kontrolün doğası hakkındaki fikirleri ve iktidarın gelişimine dair tarihsel analizi, kontrol toplumu kavramının gelişmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Çalışmaları, gücün çağdaş toplumda nasıl işlediğini ve bu gelişmelerin bireyler ve bir bütün olarak toplum üzerindeki etkilerini anlamak için teorik bir çerçeve sağlar.

2.6.2. Denetim Toplumu ile Benzerlikler ve Farklar

Teknoloji toplumu ve denetim toplumu kavramları, teknoloji ve iletişimin yaşamlarımızı şekillendirme biçimi ve toplumun örgütlenme biçimiyle ilgilidir. Her iki kavram da teknolojinin sosyal ve politik dünyayı şekillendirmedeki artan rolünü vurgular ve her ikisi de teknolojinin bireyleri ve grupları kontrol etmek için kullanılma yollarını vurgular.

Teknolojik Determinizm

Hem teknoloji toplumu hem de denetim toplumu kavramları, teknolojinin toplumun basit bir aracı olmaktan ziyade toplumu ve değerlerini şekillendirdiğini ve etkilediğini savunan teknolojik belirlenimcilik fikrine dayanmaktadır.

Teknolojinin Araçsal Kullanımı

Her iki kavram da teknolojinin bir denetim ve tahakküm aracı olarak araçsal kullanımını vurgular. Teknoloji toplumunda teknoloji, işgücünü kontrol etmek ve yönetmek için kullanılırken, kontrol toplumunda teknoloji, nüfusu bir bütün olarak kontrol etmek ve izlemek için kullanılır.

Gücün Merkezileşmesi

Her iki kavram da, teknolojinin yükselişinin, gücün hükümetler, şirketler veya diğer kurumlar gibi az sayıda aktörün elinde merkezileşmesine yol açtığını öne sürer. Gücün bu şekilde merkezileştirilmesi, bu aktörlerin bireyler ve gruplar üzerinde daha fazla kontrol uygulamalarını sağlar.

Teknolojinin Pasif Kabulü

Hem teknoloji toplumu hem de kontrol toplumu, bireylerin teknolojinin pasif tüketicileri haline geldiklerini, onu sorgusuz sualsiz kabul ettiklerini ve yaşamlarını ve davranışlarını şekillendirmesine izin verdiklerini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, teknoloji toplumu ve denetim toplumu kavramları farklı nüanslara sahipken ve teknolojinin etkisinin farklı yönlerine odaklanırken, teknolojik determinizm fikri, teknolojinin bir araç olarak araçsal kullanımı da dahil olmak üzere bir dizi ortak tema ve fikri paylaşırlar.

Teknoloji toplumu ve denetim toplumu kavramlarının ikisi de teknolojinin toplum üzerindeki etkisini anlatmak için kullanılır, ancak bazı önemli farklılıkları vardır:

1) *Tanım*. Teknoloji toplumu, teknolojinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın tüm yönleriyle derinlemesine bütünleştiği, değişim ve yeniliğin itici gücü haline geldiği bir toplum tipini ifade eder. Kontrol toplumu, bireyleri ve grupları izlemek ve düzenlemek için teknolojinin kullanılması yoluyla gücün uygulandığı bir toplum tipini ifade eder.

2) *Vurgu*. Teknoloji toplumu, teknolojinin değişim ve yenilik için itici bir güç olarak rolünü vurgularken, kontrol toplumu teknolojinin kontrol ve düzenleme için kullanılmasını vurgular.

3) *Kontrolün doğası*. Kontrol toplumunda kontrol, bireyleri ve grupları izlemek ve düzenlemek için teknolojinin kullanılması yoluyla uygulanırken, teknoloji toplumunda kontrol, iş, boş zaman ve sosyal etkileşimde teknolojinin kullanılması yoluyla gerçekleştirilir.

4) *Mahremiyet üzerindeki etkisi*. Kontrol toplumu, bireyleri ve grupları izlemek ve düzenlemek amacıyla kişisel verilerin toplanmasını, saklanmasını ve analiz edilmesini içerdiğinden, mahremiyet üzerinde teknoloji toplumundan daha büyük bir etkiye sahiptir.

2.6.3. Gözetim Toplumu

Gözetim toplumu kavramı, 20. yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılın başlarında aralarında David Lyon, Simone Brown ve Clive Norris'in de bulunduğu bir dizi eleştirel teorisyen ve sosyolog tarafından geliştirilmiştir¹⁵¹. Kavram, gözetim ve izleme biçimlerinin yaygınlaştığı ve normalleştiği, bireylerin ve grupların sürekli gözlem ve kontrole tabi olduğu bir toplum tipini ifade eder.

Gözetim toplumu, telefon kayıtları, finansal işlemler ve internet etkinliği gibi kişisel verilerin toplanması, saklanması ve analizinin yanı sıra kameralar, mikrofonlar ve izleme cihazları gibi teknolojilerin yaygın kullanımı ile karakterize edilir. Bu gözetim biçimleri, bireyleri ve grupları izlemek ve düzenlemek ve sosyal düzen ve kontrolü sürdürmek için kullanılır.

Gözetim toplumunu eleştirenler, bunun mahremiyeti, özerkliği ve sivil özgürlükleri baltaladığını ve kurumlara ve bireylere olan güveni aşındıran bir güvensizlik ve kontrol kültürü yarattığını iddia etmektedir. Ayrıca, gözetleme teknolojilerinin artan kullanımının ve kişisel verilerin merkezileştirilmesinin siyasi, ekonomik ve sosyal kontrol için kötüye kullanılma potansiyeline sahip olduğunu savunmaktadırlar.

2.6.4. Gözetim Toplumu ile Benzerlikler ve Farklar

Teknoloji toplumu ve gözetim toplumu kavramları, teknolojinin toplum üzerindeki etkisini tanımlamak için kullanılır ve bir takım benzerlikleri vardır.

Artan Teknoloji Kullanımı

Her iki kavram da teknoloji kullanımının yaygınlaştığı ve sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın tüm yönlerine derinlemesine yerleştiği bir toplumu tanımlamaktadır. Teknolojinin bu artan kullanımı, bireylerin ve grupların birbirleriyle ve kurumlarla etkileşime girme biçimleri üzerinde etkilere sahiptir.

Güç dinamiklerindeki değişim

¹⁵¹ David Murakami Wood, **A Report on the Surveillance Society** (Çevrimçi) <https://ico.org.uk/media/about-the-ico/documents/1042390/surveillance-society-full-report-2006.pdf> (10.05.2023)

Her iki kavram da bireyler, gruplar ve kurumlar arasındaki güç dengesindeki değişimi tanımlar ve teknoloji bu değişimde merkezi bir rol oynar. Teknoloji toplumunda teknoloji, değişim ve yeniliğin itici gücü olarak görülürken, gözetim toplumunda teknoloji, bireyleri ve grupları izlemek ve düzenlemek için kullanılmaktadır.

Mahremiyet ve Özgür İrade Üzerindeki Etki

Her iki kavram da teknolojinin mahremiyet ve özgür irade üzerindeki etkisini tanımlar; gözetim toplumu, teknolojinin bireyleri ve grupları izlemek ve düzenlemek için kullanılma yollarını vurgularken, teknoloji toplumu teknolojinin değişme yollarını vurgular.

İki kavram arasındaki farklar denetim toplumu kavramı ile teknoloji toplumu kavramı arasındaki farklar ile büyük ölçüde benzerlik teşkil etmektedir. Bu yüzden tekrara düşmemek adına bu farkları teker teker saymaya gerek yoktur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

JACQUES ELLUL VE PROPAGANDA ÇALIŞMALARI

3.1. Jacques Ellul: Teknikten Propaganda Doğuyor

Teknolojik çevre, özgürlüğü kısıtladığı için Ellul tarafından ağır bir şekilde eleştirilmektedir. Şöyle ki Ellul'e göre 20. yüzyıldaki insanların, emek tasarrufu sağlayan teknolojilerle çevrili olduklarına inanmalarına rağmen, eskiye nazaran daha uzun ve daha çok çalıştıkları gibi bir durum söz konusudur. Ellul'ün bu konuda kaygı düzeyi çok yüksektir.

Bunun yanı sıra, Ellul'e göre savaştan kaynaklanan tehlikeler çok aşırıdır, çünkü savaş artık tüm insanlığa karşı topyekün hale gelmiştir ve atom silahları yaşamın kendisini tehdit etmektedir. Ancak modern devlet, insanlığı kurtarmak için çaba sarfetmek yerine tüm kaynaklarını seferber etmesi gereken teknolojik ilerleme hedefine kendini adanmıştır. Bu yüzden de insanların teknolojik çevreye uyum sağlamasına çabalar. Bu amaçla, propagandanın psikolojik teknikleri olarak insanlara uygulanan *la technique*, ağırlıklı olarak kitle iletişim araçları aracılığıyla uygulanmaktadır¹⁵².

Ellul, *Propaganda* kitabında hem hükümetlerin hem de bireylerin propagandaya ihtiyacı olduğunu iddia eder. Hükümetler, vatandaşların teknolojik ilerleme programına uymasını sağlamak için propagandaya ihtiyaç duyarlar. Vatandaşlardan daha çok çalışmaları, büyük miktarlarda vergi ödemeleri ve giderek daha ölümcül savaşlarda hayatlarını vermeleri istenir. Propaganda bu tür fedakarlıkları haklı çıkarır. Vatandaşlar ise onlara fikir sağlamak ve güçsüzlük duygusundan kaçmak için propagandaya ihtiyaç duyarlar¹⁵³.

Ellul'e göre propaganda, olayların önemini çarpıtmaya ve kötü niyetleri meşrulaştırmaya yönelik bir girişimdir. Gördüğümüz üzere Ellul, propagandaya olumsuz bir şeymiş gibi yaklaşmaktadır. Burada Ellul'ün protestan özgeçmişinin de etkisi vardır. Çünkü propagandaya yaklaşım katolik inanışında olumlu, protestan inanışında ise olumsuzdur. Ellul de deneyimli bir protestan olarak propagandaya karşı

¹⁵² Ellul, 1980, *a.g.e.*, s. 10-11.

¹⁵³ Jacques Ellul, *Propaganda: The Formation of Men's Attitude*, translated by Konrad Kellen and Jean Lerner, New York, Alfred A. Knopf, 1965, pp. 30-31.

oldukça sert bir tutum sergiler. Ellul'e göre propaganda sözde dinsel bir açıklayıcı sistem olarak işlev gören mitler ve klişelerle ilgilidir. Asla gerçek sorunlara değinmeyen basit çözümleri teşvik eder. Bireyin kitle içinde asimilasyonunu amaçlar, hiçbir tartışmaya veya muhalefete hoşgörü gösterilmez¹⁵⁴. Ellul, propagandanın yekpare bireyler inşa ettiğini iddia eder. Ona göre propaganda iç çatışmaları, gerilimi, özeleştiriyi, kendinden şüphe duymayı ortadan kaldırır. Bu kristalleşme bireyin zihnini tüm yeni fikirlere kapatır¹⁵⁵.

Ellul, propagandayı *la technique* bağlamında oldukça önemli bir araç olarak görür. Bu yüzdendir ki Rusya da dahil birçok ülkelerde propagandacı kavramı yerine siyaset teknisyeni kavramı kullanılır. Türkçede pek sık kullanılmasa da siyaset teknisyeni (aynı zamanda siyaset teknikleri) ve siyaset teknoloğu kavramları Ellul'ün *la technique* kavramından türetilmiştir. Bu yüzden SSCB siyaset biliminde propaganda bugünkü tanımı ile kullanılmazdı. Onun yerine (bugün propaganda dediğimiz) siyaset teknikleri kavramı kullanılmakta idi.

Ellul'e göre propaganda maksimum verimlilik elde etmek için yapılır. Demokratik rejimlerde öncelik verimlilik olmadığı için propaganda demokrasiye aykırıdır ve demokratik bir devleti tehlikeye atar. Başka bir deyişle, popülist propaganda ile demokratik rejimler otokratik rejimlere dönüşebilir. Ellul'ün bu yaklaşımı Nazi Propaganda Bakanı Joseph Goebbels'in demokrasinin sisteminin kendi aleyhine işlediğini ifade ettiği ünlü söylemi ile örtüşür. Goebbels'e göre, "*Kendisini yerle bir edecek yöntemleri en ölümcül düşmanlarına bizzat kendi eliyle vermiş olmak, demokrasiye dair daima en büyük komikliklerden biri olarak kalacaktır*"¹⁵⁶. Bu bağlamda, propaganda, kapalı düşünce ve dil sistemleri üretir. Nihayetinde, totaliter bir devlete uygun bir vatandaş yaratır. Bunun için de tek bir yönde çalışır: hakikat ve özgürlüğü yok etmek¹⁵⁷.

Ellul için teknolojinin ürettiği çevre yapay, stresli ve kaygı vericidir. Bundan mütevellit insanlara uyum sağlayabilmeleri için çeşitli psikolojik ve propagandacı tekniklerin uygulanması gerekir. Burada kitle iletişim araçları temel rol oynarlar.

¹⁵⁴ A.e., s. 22.

¹⁵⁵ A.e., s. 23.

¹⁵⁶ Jason Stanley, **Demokrasilerde Propaganda Oyunu**, çev. Başak Karal, İstanbul, The Kitap, 2018, s. 5.

¹⁵⁷ Ellul, 1965, a.g.e., s. 45.

Ellul'e göre kitle iletişim araçları teknolojik sistemin ürünleri ve propagandacılarıdır. Medya, teknolojik ortamın baskılarından anlık kaçış sağlar. Aynı zamanda, alternatif simgeleştirme girişimlerini kısırlaştıracak kadar zorlayıcı olan bu çevrenin sembollerinin pekişmesini sağlar ve halkı teknik söyleme ikna ederler¹⁵⁸.

Ellul, medyayı en kapsamlı şekilde *The Humiliation of the Word*'de tartışmıştır. Bu kitapta, teknoloji kültürü, yalnızca televizyondan alınan görüntüler değil, aynı zamanda filmlerden, gazetelerden, dergilerden, reklamlardan ve kişisel fotoğraflardan alınan görüntülerle de öncelikli olarak görsel olarak tanımlanmaktadır. Günlük yaşamın görsel olarak egemen olduğu bu alanı, deneyimin somut gerçekliğidir. Ellul'e göre, her teknik bir tür görsel şemaya indirildiği için, teknoloji kültürünün çok fazla görüntü üretmesi doğaldır¹⁵⁹. Daha sade bir anlatımla, görsel medya imgeleri başarılı bir şekilde kullanabildiği için işitsel medyadan daha iyi bir propaganda aracıdır. İnsanları “görüntü bombardımanına” tutarak onların algıları ile kolayca oynayabilirler. Ellul'ün bu yaklaşımı günümüzde daha da geliştirilmiş ve bilgi bombardımanı (*information overload*) propaganda tekniği olarak literatüre geçmiştir.

Ellul, görüntülerin, nihayetinde sadece tekniğin topluma sunduğu gerçekliği güçlendirebileceğini, asla hakikati ile ilgili olmadığını ve bu tür bir propagandaya maruz kalan kitlenin de asla hakikati sorgulamadığını iddia eder. Ellul'ün bu yaklaşımını “Bir görmek bin duymaktan iyidir” Türk atasözü ile yorumlayabiliriz. Bu bağlamda verebileceğimiz en güzel örnek Mussolini İtalya'sından olacaktır. Bahsi geçen diktatörün döneminde İtalya'da ciddi bir Mussolini propagandası yapılmakta idi. Bu propaganda hem radyo ile işitsel düzlemde hem de posterler ile görsel düzlemde gerçekleştirilirdi. Radyolar sürekli Mussolini'nin kahramanlıklarından ve cesurluğundan bahsederken, posterlerde onun güç ve kahramanlığını simgeleyen görsellere yer verilirdi. Örneğin, Mussolini'nin atın üzerinde olduğu çok sayıda poster vardır. Bu posterlerin birisinde Mussolini'nin atı şaha kalkmıştır ve Mussolini kılıcını çekerek güçlü bir serkerde görüntüsü vermektedir. Sonralar bu posterin fotoşop yoluyla değiştirildiği, atı tutan yardımcılarının fotoğraftan silindiği ortaya çıkmıştır. Ancak bahsi geçen dönemde bu posterin manipülatif gücünün işitsel medyadan çok

¹⁵⁸ Jacques Ellul, **The Humiliation of the Word**, translated by Joyce Main Hanks, Grand Rapids, Eerdmans Publishing Co., 1985, pp. 32-33.

¹⁵⁹ A.e.

daha etkin olduğu bilinmektedir¹⁶⁰. Başka bir rneği ise Nazi Almanya'sından verebiliriz. Nazi Almanya'sında da görsellerin propagandanın gücünü oldukça büyük ölçüde arttırdığı bilinmektedir¹⁶¹.

Yazar, mevcut gerçekliği sorgulamak ya da altüst etmek için filmleri ya da televizyonu kullanmak isteyenlerin eninde sonunda gerçeklik alanını glendireceklerini belirtir. Ellul'e göre, teknolojik toplumda imaj (görsellik) galip gelir ve kelimeler aşağılanır. Teknolojinin yarattığı yapay çevrede kelime, eleştirel düşünce için tek kaçışı, tek olasılığı sunar. Uygarlığımızın en büyük cazibesi (teknin baskın etkisinden kaynaklanan bir sorun), gerçekliği hakikat ile karıřtırmaktır¹⁶². Ellul, teknik tarafından sunulan gerçekliğin hakikat olduğuna, tek gerçek olduğuna inandırıldığımızı savunur¹⁶³.

Ellul, propaganda çalışmalarını kendinden önceki gelenekten farklı bir şekilde yorumlamış, bu çalışmaların eksenini siyasi gler arasındaki açık faaliyetten yapısal ve kültürel düzeye kaydırmıştır. Burada Ellul'n kendinden önceki geleneği siyaset bilimsel eksenden sosyolojik eksene kaydırđıđını görmekteyiz. Örneğin, Ellul' Harold Lasswell ile kıyaslarsak, Lasswell'den farklı olarak Ellul'n, propagandanın bir siyasi manipülasyon aracı olarak kullanılmasının yanı sıra, bireyler ve bir bütün olarak toplum üzerindeki etkisiyle daha çok ilgilendiğini görebiliriz. Ellul'n önceki propaganda teorisyenlerinden farkı şudur ki kendisi propagandanın modern toplumda her yerde bulunan ve her zaman var olan bir fenomen olduğuna inanıyordu ve bunun sadece hükümetlerin veya diğer siyasi aktörlerin bir aracı olmadığını savunuyordu. Başka bir deyişle, propagandanın sadece reklamcıların (Bernays) veya siyasilerin (Lasswell) kullandığı bir teknikler toplamından ziyade, kitle iletişim araçlarının ve günlük yaşamın neredeyse tüm yönlerinin bir yansıması olduğunu düşünüyordu. İşte

¹⁶⁰ Valentina Follo, **The Power of Images in the Age of Mussolini**, A Dissertation for the Degree Doctor of Philosophy, Philadelphia, University of Pennsylvania, 2013.

¹⁶¹ Jahandar Jabarov, **Görseller Propagandanın Gücünü Arttırır: Antisemit Nazi Görselleri Işığında**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans devi, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, İstanbul, 2021.

¹⁶² Burada gerçeklik derken İngilizce'den *reality* diye vrilen realite anlamındaki gerçeklikten bahsedilmekte, hakikat derken İngilizce'den *truth* diye vrilen hakikat ve doğruluk kastedilmektedir. Ellul, realitenin yapay olarak insan eliyle yaratılabileceğini savunurken, hakikatin sadece Tanrı'dan geldiğini söyler.

¹⁶³ Ellul, 1985, **a.g.e.**, ss. 61-72.

bu noktada Ellul'ün propaganda ve iletişim çalışmaları, onun daha geniş sosyolojik perspektifinden büyük ölçüde etkilenmiştir.

Jacques Ellul'ün propaganda çalışmalarının diğer düşünürler ve akademisyenlerin çalışmalarından temel farkı, propaganda konusunu ele alış şekli ve yaklaşımıdır. Bazı temel farklılıkları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

- *Geniş kapsamlı yaklaşım.* Ellul, propaganda kavramını geniş bir perspektiften ele alır. Ona göre propaganda, sadece politik alanda değil, toplumun her alanında ve çeşitli tekniklerle kullanılan bir fenomendir. Diğer bazı düşünürler ve akademisyenler ise propaganda konusunu daha dar bir şekilde ele alabilir ve sadece belirli alanlara odaklanabilir.
- *Manipülasyonun vurgulanması.* Ellul, propaganda süreçlerinde manipülasyonun merkezi bir rol oynadığını vurgular. Propaganda araçları, insanların düşüncelerini ve davranışlarını yönlendirmek için bilinçli olarak yanıltıcı ve etkileyici teknikler kullanır. Diğer bazı çalışmalarda manipülasyonun bu kadar merkezi bir rol oynaması vurgulanmayabilir.
- *Eleştirel yaklaşım.* Ellul, propaganda konusunda eleştirel bir yaklaşım sergiler. Propagandanın insanların özgür iradelerini etkileyebileceğini ve toplumun kolektif bilincini şekillendirebileceğini savunur. Diğer bazı çalışmalar, propaganda fenomenini daha tarafsız bir şekilde ele alabilir veya daha az eleştirel bir perspektif sunabilir.
- *Zamandizimsel analiz.* Ellul, propaganda süreçlerinin zaman içinde nasıl evrildiğini ve toplumdaki değişimlerle nasıl ilişkilendiğini inceler. İnsanların tüketim kültürü, teknolojik gelişmeler ve iletişim araçlarındaki ilerlemeler gibi faktörlerin propagandadaki rolünü vurgular. Diğer bazı çalışmalar, propaganda konusunu daha statik bir şekilde ele alabilir ve zaman içindeki değişimlere daha az vurgu yapabilir.

Bu farklılıklar, Ellul'ün propaganda çalışmalarının benzersizliğini ve diğer düşünürlerden ayrılan yönlerini gösterir. Ellul'ün eleştirel ve geniş kapsamlı yaklaşımı, propaganda konusunda derinlemesine bir anlayış sunar ve bireylerin propaganda süreçlerine karşı daha bilinçli olmalarını teşvik eder.

3.2. Propaganda Konusuna Giriş

Propaganda, Ellul'e göre, bir toplumun üyelerinin düşüncelerini, tutumlarını ve davranışlarını etkileme amacıyla yapılan çalışmalardır ve bu çalışmaların etkisi, insanların bilinçaltına yapılır. Ellul, propaganda ile ilgili fikirlerini en çok *Propaganda* adlı eserinde dile getirir. Bu eserde, Ellul, propaganda ile ilgili olarak birçok önemli konuyu ele alır. Örneğin, propaganda sürecinde kullanılan yöntemler, propagandanın etkileri ve propagandanın etik sınırları gibi konuları ele alır.

Ellul, propagandanın tarihçesine ilişkin olarak, propaganda teriminin ilk kez, 1622 yılında Rönesans döneminde kullanıldığını belirtir. Ancak, Ellul'a göre, propaganda yapımı konusunda ilk önemli adım, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'da yapılmıştır. Almanya'da, Nazi rejimi, propagandayı, toplumu yönetme ve yönlendirme amacıyla kullanmıştır. Dolayısıyla Ellul'e göre propaganda bir modernite sorunudur. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi, teknolojinin ilerlemesi ile “görsellerin kelimelere galip gelmesi” propagandanın etkisinin ve aktüelitesinin başka bir boyuta geçmesine neden olmuştur. Ellul, yazılarında propagandanın bir modernite sorunu olduğunu direkt söylemese de fikirleri bu şekilde yorumlanabilir.

Ellul'ün propaganda çalışmalarında, özellikle de *Propaganda* kitabındaki amacı, okuyucuya propaganda sorununu en keskin şekliyle sunmak ve böylece modern insanın özgürlüğünü korumak için yaşadığı büyük zorluklara ilişkin farkındalık uyandırmaktır. Kitabın Ellul tarafından dile getirilmeyen önermesi, düşünce ve varoluş biçimimizde köklü değişiklikler yapılmazsa, teknolojik toplumun şimdiye kadar olduğu gibi kontrolsüz bir şekilde gelişmeye devam edeceğidir. Ancak yazılarının başka yerlerinde, düşüncemizde ve varlığımızda radikal değişiklikler yapılırsa, propagandanın zararlı etkilerine direnilebileceğine vurgu yapar. Bu bağlamda, Ellul'e göre, propaganda karşı propaganda tarafından yeteri kadar karşılanmıyor. Fakat ister propaganda olsun, isterse de karşı propaganda olsun – Ellul tarafından oldukça olumsuz biçimde yorumlanmaktadır. Bu, bir kişinin kafasına önce soldan bir boksör, sonra da sağdan bir boksör tarafından vurulmasına benzer. Bunun amacı, o kişinin karar verme yeteneğini geliştirmek değil, sadece o kişiyi “sersemletmektir”¹⁶⁴.

¹⁶⁴ Ellul, 1965, a.g.e., s. 11.

Jacques Ellul, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde belli bir seviyede propagandaya ihtiyac olduğunu vurgulasa da genel kanı itibariyle propagandaya karşıdır ve propagandanın olumsuz yönlerinin daha çok olduğu düşüncesindedir. Ellul'un propaganda faaliyetlerine olumsuz yaklaşımı çok manidardır. Başka bir deyişle, onun propaganda faaliyetlerine karşı olumsuz tutumlarının köklerini yüzyıllar öncesinde aramak gerekmektedir. Şöyle ki propagandanın sözcük olarak kullanılmasının tarihi Vatikan'dan başlıyor. Protestanlığın ün kazanması ve kitleler tarafından benimsenmesinin ardından Katolik mezhebinin reputasyonunun azaldığını gören Papa 15. Greguar, Kardinaller Meclisini toplamış ve 1622 yılından itibaren bu Meclise Protestanlığa karşı propaganda görevini vermiştir¹⁶⁵. Bu tarihten itibaren propaganda yüzyıllar boyunca Katolik öğretinin yayılması, katolik misyonerlik ve Protestanlığa karşı mücadele bağlamında kullanılmıştır. Haliyle günümüz dünyasında Katolik ülkelerinde propagandanın nispeten olumlu, Protestan ülkelerinde ise olumsuz algılanmasını¹⁶⁶ anlamak mümkündür. Propagandaya karşı bu genel kanı yüzyıllar içerisinde oluşmuş bir şeydir. Ellul'un de çok katı bir Protestan olduğu ve on yıllar boyunca Protestan kilisesine hizmet ettiği bilinmektedir. Bundan mütevellit, onun propagandaya yaklaşımı, sadece toplumsal olgu ve teknoloji toplumuna karşı tutumu çerçevesinde değil, aynı zamanda dinsel-tarihsel bir arka planın sonucunda değerlendirilmelidir.

Sadece propaganda değil Hristiyanlık konusu da bu durumdan etkilenmiş görünüyor. Çünkü Katolik mezhebinin egemenliği altında yönetilen Hristiyan dünyasına Protestan bir düşünürün yaklaşımının nasıl olacağını anlamak o kadar da zor değildir. Özetlersek, Protestan bir geçmişe sahip olması ve Protestan kültürünün etkisi altında yetişmiş olması düşünürün sonraki çalışmalarında oldukça büyük bir etki yaratmıştır.

Ellul, propagandanın dini ideolojinin yayılmasında istifadesi, özellikle Katolik kilisesi tarafından protestanlığa karşı kullanılması konusunu *Propaganda Tarihi* kitabında detaylı bir şekilde işlemiştir. Düşünür, kitabının ilgili bölümünde,

¹⁶⁵ Cengiz Anık, **Siyasal İkna**, 2. Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 2000, s. 14.

¹⁶⁶ Anthony Pratkanis ve Elliot Aronson, **İkna Çağı: Propagandanın Günlük Kullanımı ve Suistimali**, çev. Nagihan Haliloğlu, İstanbul, The Kitap, 2018, s. 25.

propagandayı bir telkin aracı olarak tanımlamakta ve onun dinsel öğretinin yayılması çerçevesinde nasıl kullanıldığını açıklamaktadır.

Modern döneme gelince ise Ellul, medyanın başarılı bir propaganda aracı olmasını belirtmekte ve hem medyanın propagandayı hem de propagandanın medyayı etkilediğini söylemekte, aynı zamanda propaganda-demokrasi ilişkileri ile ilgili de değerlendirmeler yapmaktadır. Genel olarak baktığımızda ise propagandanın birey ve toplum üzerindeki etkilerini ele alır.

3.2.1. Propaganda Analizi

Aslında propaganda analizi birçok şekilde yapılabilir. Onlardan birisi, hedef kitleleri kandırmak veya ikna etmek için kullanılan farklı araçları bulmak ve tasnif etmek yoluyla yapılır. Ellul de propaganda analizini bu şekilde yapar. Bunun yanı sıra, Ellul, bunun bir benzerini propagandaya ilişkin kısa ama aydınlatıcı tarihsel incelemesi *Histoire de la Propagande*'da yapar. Örneğin, Atinalı tiran Peisistratus'un (MÖ altıncı yüzyıl), Atinalıları kendisine bir koruma vermeye ikna etmek için kendisine karşı bir saldırı düzenleceğini telkin etme tekniğini nasıl kullandığını detaylı bir şekile anlatır. Peisistratus daha sonra korumasını kendi gücünü artırmak için kullanmış ve sonunda Atina'nın tiranı olmuştur. Ellul'un bu anlatım tarzından günümüz için bazı çıkarımlar yapabiliriz. Başka bir örnekte ise Peisistratus gücünü tekrar kaybettiğinde, zırh giymiş, uzun bacaklı güzel bir kadını gösterip onun tanrıça Athena olduğunu ve tanrıçanın kendisini desteklediğini iddia ederek gücünü yeniden kazanır. Bu hile işe yarar ve insanları kazanmak için “Tanrı bizim tarafımızda” propaganda tekniğinin temellerini atar¹⁶⁷. 20. yüzyıldan itibaren yaygın kullanılan, özellikle savaşlar sırasında kitleleri mobilize etmeye yardımcı olan bu teknik, Ellul'e göre, antik Yunan'a dayanmaktadır¹⁶⁸.

Ellul, kitabında bunlar gibi birçok spesifik propaganda tekniği örneğini incelemektedir. Ancak Ellul'un yazılarına özel ilgi, onun bir bütün olarak propaganda olgusuna meydan okuyan içgörülerıyla ilgilidir. Propagandanın geleneksel olarak anlaşıldığı şekliyle bir dizi özelliği ve düşünürün propaganda olarak nitelendirdiği şey için öne sürdüğü farklı bir dizi özellik vardır. Ellul propagandanın neden başarılı

¹⁶⁷ Ellul, 1967, **a.g.e.**, s. 12.

¹⁶⁸ **A.e.**, s. 13.

olduğunu bulduğunu söyler. Çünkü kitleler basit resimleri karmaşık gerçeklere tercih ederler¹⁶⁹.

Propaganda konusundaki argümanları, okuyucuyu aydınlatmaya yöneliktir ve insanların Elülcü (İng. *Ellulian*) çözümlerinin mevcut olmadığı bir durumda analiz yeteneğini pekiştirmek istemektedir. Bunun amacı, okuyucuyu kendi kendini geliştiren tekniklere sahip bir teknolojik sistemin yarattığı ikilemle yüz yüze koymaktır. Bu ikilem, propaganda faaliyetlerine katılıp katılmamak ile ilgilidir. Bu bağlamda, düşünürün *Propaganda* isimli kitabının sonucu, kesinlikle (benzer tekniklerle karşı propaganda yaparak) propagandaya katılmayı önermez ve propagandanın, onu manipüle edenlerin niyetleri ne olursa olsun, yalnızca tek bir yönde hareket ettiğini söyler¹⁷⁰.

Bunu şu şekilde özetle açıklayabiliriz: propagandaya propaganda ile cevap verilmez. Siz niyetlerinin kötü olduğunu düşündüğünüz siyasi güçlerin herhangi bir konuda yaptığı propagandaya karşı propaganda yapar ve karşı tarafı haksız çıkarmaya çalışırsanız, haklı çıkmazsınız veya herhangi bir iyilik inşa etmezsiniz. Sadece sistemin bir parçasına dönüşürsünüz. Sistem, bireylerin ne tür propaganda yaptığını umursamaz, yeter ki propaganda yapsınlar. Bu yüzden Ellul, propaganda faaliyetlerine hiçbir şekilde girmeyi önermez.

Ellul, propaganda sürecinde kullanılan yöntemleri de ele alır. Ellul'e göre, propaganda sürecinde en çok kullanılan yöntemler şunlardır: dil, görsel iletişim araçları, yazılı basın ve sinema. Ellul, propaganda sürecinde dilin önemini vurgular ve propaganda yapımında dilin nasıl kullanıldığını örneklerle açıklar. Propaganda yapımında dil, insanların düşüncelerini ve tutumlarını etkilemek için kullanılır. Bu amaçla, propaganda yapımında dil, genellikle anlamı değiştirilerek kullanılır. Örneğin, bir ülkenin savunma harcamalarını "güvenlik harcamaları" olarak adlandırmak, insanların savunma harcamalarına ilişkin tutumlarını etkilemeye yönelik bir propaganda yöntemidir¹⁷¹.

Görsel iletişim araçları da propaganda sürecinde önemli bir yöntemdir. Ellul, propaganda yapımında görsel iletişim araçlarının önemini şöyle açıklar:

¹⁶⁹ Ellul, 1965, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁷⁰ **A.e.**

¹⁷¹ **A.e.**, ss. 18-20.

Görsel iletişim araçları, propaganda yapımında en etkili yöntemlerden biridir. Çünkü insanlar, görsel iletişim araçları aracılığıyla sunulan bilgileri, daha kolay anlar ve bu bilgileri daha kolay hatırlar. Bu nedenle, propaganda yapımında görsel iletişim araçları, insanların düşüncelerini etkileme amacıyla sıklıkla kullanılır¹⁷².

Yazılı basın da propaganda yapımında önemli bir yöntemdir. Ellul, propaganda yapımında yazılı basının önemini şöyle açıklar:

Yazılı basın, propaganda yapımında önemli bir yöntemdir çünkü yazılı basın, insanların düşüncelerini etkileme amacıyla sıklıkla kullanılır. Özellikle gazeteler ve dergiler, propaganda yapımında önemli rol oynar. Gazeteler ve dergiler, insanların düşüncelerini etkileme amacıyla yazılı propaganda yapımında sıklıkla kullanılır¹⁷³.

Son olarak, Ellul, propaganda yapımında sinemanın da önemini vurgular. Ellul'e göre, sinema, propaganda yapımında etkili bir yöntemdir çünkü sinema, insanların düşüncelerini etkileme amacıyla sıklıkla kullanılır. Sinema, propaganda yapımında etkili bir yöntem olmasının nedenleri arasında, sinemanın insanların dikkatini çekme yeteneği ve insanların sinema gösterilerine yoğun bir şekilde katılım gösterme eğilimleri sayılabilir¹⁷⁴.

Ellul, propaganda sürecinin etkilerini de ele alır. Ellul'e göre, propaganda, insanların düşüncelerini, tutumlarını ve davranışlarını etkileme amacıyla ve insanların bilinçaltına yönelik yapılır. Bu nedenle, insanlar propaganda yapımının etkisinden farkında olmayabilirler.

Son olarak, Ellul, propaganda sürecinin etik sınırlarını da ele alır. Ellul, propaganda yapımının etik sınırlarının önemini vurgular ve propaganda yapımının etik sınırlarını açıklar. Ellul'e göre, propaganda yapımının etik sınırları şunlardır: propaganda yapımında yalan söylenmemesi, propaganda yapımında insan haklarına ve insanların düşüncelerine saygı gösterilmesi. Ellul, propaganda yapımının etik sınırlarının önemini şöyle açıklar:

Propaganda, insanların düşüncelerini etkileme amacıyla yapılır ve bu nedenle, propaganda yapımında etik sınırların önemi büyüktür. Propaganda sürecinde etik

¹⁷² A.e., s. 65-66.

¹⁷³ A.e., s. 63.

¹⁷⁴ A.e., s. 67.

sınırların ihlal edilmesi, insanların haklarına saygısızlık olarak değerlendirilebilir ve bu nedenle, propaganda sürecinde etik sınırların önemi büyüktür¹⁷⁵.

3.2.2. Propaganda Bir Modernite Sorunudur

Ellul, propagandayı direkt olarak bir modernite sorunu olarak görmez. Yani propaganda teorileri bağlamında geniş geniş modernite eleştirisi yapmaz. Gelgelelim görüş ve düşüncelerinden, aynı zamanda fikirlerinin anlatış biçiminden propagandanın bir modernite sorunu olduğunu anlayabiliyoruz. Ellul'e göre propaganda, (zaman zaman) manipülatif yöntemlerle insanların düşüncelerini, davranışlarını ve toplumdaki rollerini etkileyen bir araçtır. Bu etkiyi yaratmak için, propaganda genellikle gerçekleri gizleyerek, yalan veya yanıltıcı bilgiler kullanır. Modern zamanlara kadar, örneğin Orta Çağ'da kralların, vezirlerin, imparatorların bugün algıladığımız anlamda propaganda yapmaya ihtiyacı yoktu. Onlar kendi meşruiyetlerini farklı yollardan sağlıyordu. Bu gün ise sadece hükümetlerin değil, neredeyse her bir siyasetçinin propaganda kampanyalarına ihtiyacı vardır. Bu nedenle, propaganda modern toplumların bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir modern toplumda, propaganda, insanların bilgiye erişimine önemli bir kısıtlama getirebilir. Ellul, bu özelliği televizyon bağlamında açıklamıştır. Ve bu bağlamda propagandayı bir modernite sorunu olarak görmüştür. Günümüze uyarlarsak, özellikle internet ve sosyal medya üzerinden yapılan propaganda, gerçekleri gizleyerek, insanların doğru bilgiye ulaşmasını zorlaştırabilir. Bu nedenle, propaganda, insanların doğru kararlar verme yeteneklerini azaltarak, toplumda çeşitli sorunların oluşmasına neden olabilir.

Ellul'e göre propaganda ayrıca, insanların birbirlerine güvenini azaltarak, toplum içinde sosyal gruplar tarafından birbirlerine düşmanlık yaratabilir. Özellikle, sosyal grupları birbirlerine güvensiz olan toplumlar, güçlü otoritelere ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle, propaganda, toplumda otoriter yapıların oluşmasına da neden olabilir¹⁷⁶.

Sonuç olarak, propaganda, modern toplumlar için ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, modern toplumlar propaganda ile mücadele etme yöntemleri geliştirmeli ve uygulamalıdır. Özellikle, insanların doğru bilgiye

¹⁷⁵ A.e., s. 71.

¹⁷⁶ Randal Marlin, "Jacques Ellul's Contribution to Propaganda Studies", **The Oxford Handbook of Propaganda Studies**, New York, Oxford University Press, 2013, p. 351.

ulaşmasını sağlayacak yöntemlerin geliştirilmesi, propaganda ile mücadele için önemlidir. Ayrıca, toplumda güven duygusunun geliştirilmesi, propaganda ile mücadele için önemlidir. Bu nedenle, propaganda bir modernite sorunudur.

Ellul, teknoloji toplumunu açıklarken denetim toplumuna sık sık gönderme yapar. Denetim toplumu, insanların her an izlenmesi ve takip edilmesiyle oluşan bir toplumdur. Bu toplumda, insanların her an izlenmesi, onların düşüncelerini, davranışlarını ve toplumdaki rollerini etkilemektedir. Bu etki, propaganda gibi, insanların doğru bilgiye ulaşmasını ve doğru kararlar verme yeteneklerini azaltmaktadır. Denetim toplumu, propaganda ile birlikte, modern toplumlar için ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, çeşitli yöntemler üzerinden yapılan izleme ve takip, insanların özel yaşamlarının gizliliğini tehlikeye atmaktadır. Bu nedenle, denetim toplumu, insanların güvensizlik duygusunu arttırarak, toplumda otoriter yapıların oluşmasına da neden olabilir. Ellul de kendi dönemi açısından benzer fikirler ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, ilişkili bir şekilde, propaganda ve teknoloji toplumu, modern toplumlar için ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, Ellul'e göre modern toplumların propaganda ve teknoloji toplumu ile mücadele etme yöntemleri geliştirilmelidir. Özellikle, insanların doğru bilgiye ulaşmasını ve özel yaşamlarının gizliliğini koruma yöntemlerinin geliştirilmesi, propaganda ve denetim toplumu ile mücadele için önemlidir¹⁷⁷. Ayrıca, toplumda güven duygusunun geliştirilmesi, propaganda ve teknoloji toplumu ile mücadele için önemlidir. Bu nedenle, propaganda ve teknoloji toplumu bir modernite sorunudur ve modern toplumlar için ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak, propaganda ve teknoloji toplumu ile mücadele etmek için yalnızca insanların doğru bilgiye ulaşmasını ve özel yaşamlarının gizliliğini koruma yöntemlerinin geliştirilmesi yeterli değildir. Ayrıca, modern toplumların yapısını ve işleyişini değiştirecek düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Örneğin, çeşitli yöntemler üzerinden (günümüze uyarlarsak, internet üzerinden) yapılan izleme ve takibin kontrolü için yasal düzenlemeler yapılabilir. Bu sayede, insanların özel

¹⁷⁷ Ellul, 1965, a.g.e.

yaşamlarının gizliliği korunurken, propaganda ile mücadele etme yöntemleri de geliştirilebilir.

Ellul'ün burada değindiği önemli bir nokta var. Şöyle ki propaganda ve teknoloji toplumu ile mücadele etmek için yalnızca yasal düzenlemeler ve eğitim programları yeterli değildir. Ayrıca, toplumda farkındalık yaratılması ve insanların kendilerini sorgulama yeteneklerinin geliştirilmesi de önemlidir. Örneğin, propaganda konusunda bilgilendirici kampanyalar düzenlenebilir. Bu sayede, insanlar propaganda ile ilgili farkındalık kazanarak, doğru bilgiye ulaşma ve özel yaşamlarının gizliliğini koruma konusunda daha bilinçli hale gelebilirler.

Bunun yanı sıra, Ellul'e göre toplumda güven duygusunun geliştirilmesi, propaganda ve denetim toplumu ile mücadele için önemlidir. Günümüze uyarlı olarak, özellikle, hükümetlerin ve özel şirketlerin insanların verilerini nasıl kullandıkları konusunda dürüst ve açık olmaları, insanların güven duygusunu geliştirebilir. Aynı zamanda, hükümetlerin ve özel şirketlerin insanların verilerini gizlice toplamasına ve kullanmasına izin verilmemesi de güven duygusunun geliştirilmesine yardımcı olabilir.

3.2.3. Propaganda ve Kitlesele Histeri

Ellul'ün, propaganda kapsamında değindiği diğer bir önemli nokta kitlesele histeridir. Bu konu günümüz için de oldukça büyük önem arz etmektedir. Kitlesele histeri, bir toplumda birçok bireyin aynı anda aşırı öfke, panik veya endişe duygularını paylaşmasıyla ortaya çıkan bir olgudur. Bu histeri, genellikle önemli olaylar, travmalar veya korkunç haberler gibi nedenlerle tetiklenir¹⁷⁸.

Ellul'e göre kitlesele histeri, birçok farklı sebepten yaratılabilir. Örneğin, bir toplumun genel güncel olayları, kültürel değerleri ve düşünceleri de kitlesele histeriyi etkileyebilir. Ayrıca, günümüzde medya ve sosyal ağlar gibi iletişim araçları da kitlesele histeri yaratmada etkilidir. Bu araçlar, bireylerin duygularını yönlendirmeyi amaçlayabilir ve bunu yaparken de çeşitli teknikler kullanabilir, örneğin haberler, sosyal medya paylaşımları ve kampanyalar gibi.

¹⁷⁸ Randal Marlin, "Jacques Ellul and the Nature of Propaganda in The Media", **The Handbook of Media and Mass Communication Theory**, New York, John Wiley & Sons, Inc., 2014.

Kitlesel histeri, bireylerin toplumdan beklentilerine, grupların beklentilerine ve davranışlarına uyum sağlamaya yönelik bir eğilim olarak da tanımlanabilir. Bu eğilim, bireylerin kendi duygularını keşfetmelerine yardımcı olurken aynı zamanda onları toplumun beklentilerine göre şekillendirir.

Ellul'e göre kitlesel histeri, birçok özelliğe sahiptir. Örneğin, kitlesel histeri genellikle geçici ve sürekli değişebilir. Ayrıca, kitlesel histeri, bireylerin toplumdan beklentilerine, grupların beklentilerine ve davranışlarına uyum sağlamaya yönelik bir eğilim olarak da tanımlanabilir. Kitlesel histeri ile propaganda arasında önemli bir ilişki vardır. Propaganda, bir toplumu etkilemeyi amaçlayan ve genellikle bir görüşü, düşünceyi veya davranışı yaymayı hedefleyen iletişim taktikleridir. Propaganda, bireylerin düşüncelerini yönlendirmeyi amaçlar ve genellikle haberler, reklamlar, kampanyalar ve sosyal medya paylaşımları gibi farklı araçları kullanır. Bu bağlamda, kitlesel histeri, propaganda aracılığıyla yaratılabilir¹⁷⁹. Örneğin, propaganda kullanılarak toplumda bir çıkış yaratılabilir ve bu çıkış, kitlesel histeri yaratmaya yönelik bir eğilim olarak görülebilir. Propaganda, aynı zamanda kitlesel histeriyi sürdürmeyi amaçlayabilir. Bu, propaganda aracılığıyla toplumda korku, panik ve öfke gibi duyguların yaratılmasıyla mümkündür. Propaganda, aynı zamanda kitlesel histeri üzerinde yönetimi de sağlayabilir. Örneğin, propaganda aracılığıyla toplumda bir görüşün ya da bir davranışın benimsenmesi amaçlanabilir. Bu amaç, propaganda aracılığıyla kitlesel histeri yaratılarak da gerçekleştirilebilir.

Sonuç olarak, kitlesel histeri ve propaganda arasında önemli bir ilişki vardır. Propaganda, kitlesel histeri yaratmayı amaçlayabilir ve aynı zamanda kitlesel histeri üzerinde yönetim sağlayabilir. Bu nedenle, propaganda ve kitlesel histeri arasındaki ilişki, toplumlar üzerinde etkili bir güç olabilir. Günümüzde, propaganda teknolojinin gelişimiyle birlikte daha da yaygın hale gelmiştir. Özellikle sosyal medya ve internet gibi araçların yaygın kullanımı, propaganda yapımı ve yayılımını kolaylaştırmıştır. Bu araçlar sayesinde propaganda, dünya çapında hızla yayılabilir ve çok sayıda bireyin düşüncelerini etkileyebilir.

Kitlesel histeri, propaganda aracılığıyla yaratılırken, propaganda da kitlesel histeriyi kullanarak etkisini artırabilir. Örneğin, propaganda aracılığıyla toplumda

¹⁷⁹ Ellul, 1965, **a.g.e.**, ss. 123-124.

panik yaratılırsa, bu panik kitlesel histeri yaratılmasına yol açabilir. Propaganda aracılığıyla toplumda korku yaratılırsa¹⁸⁰, bu korku kitlesel histeri yaratılmasına yol açabilir. Bu nedenle, propaganda ve kitlesel histeri arasındaki ilişki, birbirlerinin etkilerini artırmak için kullanılabilir.

Başka bir deyişle, propaganda ve kitlesel histeri arasındaki ilişki, toplumlar üzerinde etkili bir güç olabilir. Propaganda, kitlesel histeri yaratmayı amaçlayabilir ve aynı zamanda kitlesel histeri üzerinde yönetim sağlayabilir. Bu nedenle, propaganda ve kitlesel histeri arasındaki ilişki, toplumlar üzerinde dikkatle takip edilmesi gereken bir konudur.

3.3. Jacques Ellul'ün Propaganda Tasnifatı

Propaganda çalışmaları alanında Ellul propagandayı dört farklı çiftten oluşan sekiz katlı bir bölüme ayırmasıyla daha çok tanınır ve takdir edilir. Tasnifin bir tarafında, yaygın anlayışa çok iyi uyduğu için kolayca tanınabilen bir tür propaganda buluyoruz. Karşı tarafta ise daha az bilinen, daha ziyade Ellul tarafından açıklanan propaganda türlerini görüyoruz. Dört tasniften ilki ve en önemlisi, politik (siyasi) propaganda ile sosyolojik propaganda olarak tanımladığı türler arasındadır. Siyasi propaganda, hükümetler, siyasi partiler, baskı grupları vb. tarafından yürütülür ve açıkça tanımlanmış siyasi hedeflere ulaşmak için hesaplanmış özel yöntemler kullanır. Bu bağlamda, ekonomik nihai hedeflere sahip olan reklamcılık propagandasından farklıdır. Bu tür propaganda stratejik veya taktik olabilir; ikincisi, kitleleri uzun vadeli siyasi hedeflere ulaşmak için elverişli yollarla etkilemek üzere tasarlanmış daha yakın hedeflerle (örneğin, gösteriler yapmak gibi) ilgilenir¹⁸¹.

Buna karşılık, sosyolojik propaganda, tanımlanmış hedefleri olan belirli gruplar tarafından yapılmaz. Bir bütün olarak toplum tarafından, bireysel düşünce ve tutumları daha topluma uyumlu hale getirmeye hizmet eden bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde mesajlar ileten bireyler veya gruplar aracılığıyla gerçekleştirilir. Ellul'ün tanımladığı şekilde sosyolojik propaganda, herhangi bir toplumun maksimum sayıda bireyini kendisine entegre etmeye, üyelerinin davranışlarını bir kalıba sokmaya, yaşam

¹⁸⁰ **Bkz.** Vahşet Propagandası (*İng.* Atrocity Propaganda)

¹⁸¹ Ellul, 1965, **a.g.e.**, s. 62.

tarzını genele yaymaya ve böylece kendi değerlerini diğer gruplara empoze etmeye çalışan tezahürler grubudur¹⁸².

Bir ideoloji, bir topluma yukarıdaki şekilde sosyal bir bağlam aracılığıyla nüfuz eder. Bu bağlama bağlı olarak, her türlü ifade tarzı bu propaganda biçimine katkıda bulunabilir: filmler, edebiyat, reklamlar, halkla ilişkiler vb. Ellul, film yapımcılarının açık bir şekilde propagandaya girmeden “Amerikan yaşam tarzını” yansıtabildikleri ABD'nin aksine, 1960'ta Fransa'nın sosyolojik propaganda tarafından yönetilemeyecek kadar çok farklı etkilere sahip olduğunu düşünmekteydi¹⁸³.

Sosyolojik propagandanın bazı temel özellikleri, yaygın olması ve genel bir iklime, propaganda görünümüne sahip olmadan insanları belli belirsiz etkileyen bir atmosfere dayanmasıdır. Bu tür propaganda herhangi bir propagandatıf amaçla değil, kendiliğinden ortaya çıkıyor. Bununla birlikte, çok güçlüdür ve kademeli olarak insanları sosyal düzene uyum sağlamaya, onun düşünce ve davranış kurallarına uymaya sevk eder. Bunun bir örneği, monarşinin ve imparatorluğun yüceltilmesinin her yere yayılmış olduğu Viktorya dönemi Britanya'sı olabilir¹⁸⁴.

Ellul, bu bağlamdaki tüm toplumsal etkileri propaganda olarak adlandırmakta tereddüt ettiğini kabul eder, çünkü bunda bariz bir yol gösterici güç yoktur. Örneğin, Goebbels ve Nazi propagandası örneğinde olduğu gibi belirli bir merkezden yönlendirme yoktur. Ve hem sosyologların hem de genel halkın tanımladığı propaganda fenomenini propaganda olarak adlandırmadığını kabul ediyor. Ancak *sosyolojik propaganda* tabirini kullanmasının nedeni, toplumsal etkilerin aynı mecrada yer aldığını ve başka propagandalar yapan aynı kişiler tarafından yönetildiğini görmesidir. Başka bir deyişle, propaganda, bu insanların belirli sonuçlara varacakları ve bunları başkalarıyla tartışacakları bilgisiyle, belirli gerçekleri insanların zihinlerine yerleştirmeye yönelik olacaktır¹⁸⁵.

Ellul'e göre, reklamcılık, halkla ilişkiler, sosyal refah ve benzerlerinin birleşimi belirli bir genel toplum anlayışı, belirli bir yaşam biçimi ürettiğinde açık bir propaganda noktasına ulaşır¹⁸⁶. Başka bir deyişle, bir genel anlayış veya kanı,

¹⁸² A.e., s. 64.

¹⁸³ A.e., s. 65.

¹⁸⁴ Ellul, 1967, a.g.e., s. 109.

¹⁸⁵ Ellul, 1965, a.g.e., s. 66.

¹⁸⁶ A.e., s. 67.

neyin iyi neyin kötü olduğuna ilişkin yargılar için sorgulanamaz bir değer haline gelir. Bu anlayışı paylaşmayanlar kötü kabul edilir: örneğin, Vatan, millet, şehitlik vb. Bu yaşam tarzı insanların zihnine bir kez yerleştiğinde, doğrudan propaganda işi çok daha kolay hale gelir. Sigaralar, özgürlük ve Amerikan tarihi ile bağlantıları adına pazarlanabilir. Örneğin, ABD'deki muhalifler, Senatör McCarthy'nin liberal sola yönelik saldırılarında olduğu gibi, “Amerikalı olmayan” olarak reddedilebilir¹⁸⁷.

Sosyolojik propogandanın önemli bir özelliği, “yavaş ve nazikçe” çalışması, ancak sürecin sonunda tamamen yerleşik bir kişilik yapısı yaratarak sona ermesidir. Bir kez kurulduktan sonra yerinden oynatılması da zordur¹⁸⁸. Örneğin, toplumun zihninde şekillenen Vatan, millet, şehitlik olgularını bir değer olmaktan çıkarmak oldukça güç, hatta neredeyse imkansızdır¹⁸⁹.

Ellul, ABD'nin çeşitli göçmen topluluklarına uyum sağlama konusundaki tarihsel ihtiyacı nedeniyle sosyolojik propaganda alanında özellikle ilerlediğini düşünür. ABD’de bir nevi “eritme potası” oluşturmak için psikolojik standardizasyon getirildiğini söylemektedir. Bu, aynı zamanda ekonomik çıkarlara da hizmet etmektedir, çünkü psikolojik görünümde uygunluk inşa ederek kitlesel pazarlar sağlamak ve malların seri üretimini kolaylaştırmak daha kolay hale gelir. Ellul’ün "Amerikan yaşam tarzı" hakkındaki son gözlemi, ABD'nin teknik üstünlüğü tek başına etkileyici olmasına ve kendi lehte propagandasını getirmesine rağmen, onunla bağlantılı üstünlük kompleksinin kızgınlık yarattığı ve ABD'nin uluslararası propaganda çabalarını engellediğidir¹⁹⁰.

İkinci tasnifte Ellul, ajitasyon propagandasını entegrasyon propagandasıyla karşılaştırır. Bu sınıflandırmadaki ikinci propaganda türü, propaganda olarak daha az tanınır, ancak Ellul’ün yazısının bir sonucu olarak, konunun birçok çözümünde bütünleşme propagandası uygulanır. Ajitasyon propagandası, çoğu zaman yerleşik bir düzene karşıdır ve insanları harekete geçirmeyi, enerjilerini bir amaç için, genellikle devrim veya savaş için kullanmayı içerir. Bu durumda, hükümetler veya hacli seferleri sırasında kilise gibi diğer gruplar da sürece dahil olabilir. Ellul, Lenin’i ajitasyonu

¹⁸⁷ A.e., s. 71.

¹⁸⁸ A.e., s. 65.

¹⁸⁹ Jahandar Jabarov, “Sociological Propaganda: from Jacques Ellul to the Present”, pp. 231-242, **4th International Istanbul Modern Scientific Research Congress**, Istanbul: IKSAD, 2022.

¹⁹⁰ Ellul, 1965, a.g.e., s. 69.

zirveye çıkaran biri olarak düşünür; ve devrimci hükümetin, kulaklar (bağımsız çiftçiler) da dahil olmak üzere direniş merkezlerini ezmek için iktidara geldikten sonra bile böyle ezici bir propagandayı sürdürmesinden bahseder¹⁹¹. Naziler de aynı şekilde, sosyal veya ekonomik bir dönüşüm sağlamak istediklerinde insanları çılgınca projelere sokardı. Genellikle ajitasyon propagandası ancak kısa süreli olabilir, çünkü insanlar "en yüksek fedakarlık, inanç ve bağlılık düzeyinde" çok uzun süre tutulamazlar¹⁹².

Ajitatif-yıkıcı propaganda söz konusu olduğunda, nefret, insanları harekete geçirmenin basit ve etkili bir yoludur ve Ellul, çok güçlü olmayan bazı düşmanları hedef almaktan çok başarılı bir taktik olarak söz eder. Yeter ki, insanlar yönetici grubun saf ve temiz kalpli olduğuna inandırılabilirsin. Burada hedef seçimi çok çeşitli olabilir – komünist, burjuva, Yahudi, sömürgeci veya sabotajcı – önemli olan sadece insanların, hedeflenen grubu ortadan kaldırmanın onları kurtaracağına inanmalarıdır. Nefretle birleştirilebilecek başka bir çağrı, sömürgeleştirilmiş bir halk örneğinde olduğu gibi, özgürlüğe çağrıdır¹⁹³. Ya da Leninist propaganda örneğinde olduğu gibi ekmek ve toprak vaatleri olabilir. Ajitasyon propagandasının önemli bir özelliği, kitle iletişim araçlarına ihtiyaç duymadan basit yollarla iletilebilmesidir. Ulaşılan her kişi mesajı kendi başına yayma eğiliminde olduğundan, kendi kendine beslenme eğilimindedir¹⁹⁴. Son olarak, ajitasyon propagandası, daha az eğitilmiş ve yetersiz bilgilendirilmiş bir hedef grup için çok uygundur¹⁹⁵.

Ellul, ajitasyon propagandasının karşıt sınıfına koyduğu entegrasyon propagandasının modern zamanlarda en büyük öneme sahip propaganda olduğunu düşünür. Buna bir örnek olarak 1950'ler ve 1960'ların başı Fransa ve Cezayir'deki *Front de Libération Nationale* propagandasını gösterir¹⁹⁶. Entegrasyon propagandasını yirminci yüzyıldan önce var olmayan modern bir fenomen olarak ele alır, çünkü bir toplumun gerçeklerine ve davranış kalıplarına tam bir bağlılığı içerir, gruba mükemmel uyum, onun "klişelerini, inançlarını ve tepkilerini" paylaşmayı içerir. Bütünleşme propagandası, bireyin kolektiviteye tamamen daldırılmasını amaçlar;

¹⁹¹ A.e., s. 71.

¹⁹² A.e., s. 72.

¹⁹³ A.e., s. 73.

¹⁹⁴ A.e., s. 76.

¹⁹⁵ A.e., s. 77.

¹⁹⁶ Jacques Ellul, *FLN Propaganda in France during the Algerian War*, translated by Randal Marlin, Ontario, BY Books, 1982.

“kişinin derinlemesine kalıplanmasını” içerir. Entelektüeller entegrasyon propagandasına düşman görünebilirler, ancak teknoloji, ulus, ilerleme vb. gibi tüm toplumla aynı klişe mitleri paylaştıklarında, onun etkisi altına girmeye hazırdırlar¹⁹⁷.

Ajitasyon propagandası yoluyla bir devrim gerçekleştirildiğinde, muzaffer partinin insanları yeni topluma entegre etmeye yardımcı olacak yeni bir propaganda biçimi bulması gerekir ve bu sorun yaratabilir. Ajitasyon propagandası hızlı hareket ederken, entegrasyon propagandası “yavaş, kademeli ve fark edilmeden” hareket eder¹⁹⁸.

Ellul’ün *Propaganda* kitabında tartıştığı bir diğer propaganda tasnifi dikey ve yatay propagandadır. Dikey propaganda, bir lider, bir teknisyen veya siyasi veya dini bir lider gibi tanınmış bir otorite tarafından yukarıdan yönlendirildiği için yatay propagandadan farklıdır. “Siyasi yerleşim bölgelerinin gizli girintilerinde” tasarlanmıştır ve tüm teknik kitle iletişim yöntemlerini kullanır. Propaganda, mesajı tek yönlü olan ve diyaloga izin vermeyen bir konuşmacı karşısında pasif hale gelir. Seyirci yarı hipnotik bir duruma girer ve şartlı refleksle tepki verir. İşarete göre hareket eden birey, kişiliksizleşmiş, mekanikleşmiş ve sindirilmiştir. Ellul’e göre, hem Hitler hem de Stalin bu tür propagandayı kullanmıştır ve Ellul bunun 1950’lerden beri Fransa’da ve Amerika Birleşik Devletleri’nde de gerçekleştiğini düşünmektedir. Bu tür bir propaganda yapmak kolay olsa da etkileri kısa sürede yıpranır¹⁹⁹.

Ellul’e göre, yatay propaganda oldukça yeni bir olgudur ve nispeten küçük gruplar tarafından yapılır. Bireyler, grup liderinin vermek istediği sonuçlara götürecek düşünce çizgilerini yayar. Grup kendi başına belirli sonuçlara varmış gibi görünecek, ancak lider tartışmadan istenen sonuçların çıkması için olayları nasıl çerçeveleyeceğini bilecektir. Bu propaganda biçiminde, hedeflenen grup, lider çok önemli bir rol oynamış olsa bile, ilgili gerçekleri kendi başına keşfetmiş gibi görünmektedir²⁰⁰. Çin propagandası sıklıkla bu biçimi almıştır. Bu propaganda çeşitliliğinin zorluğu, aile gibi diğer grupların görüşleriyle rekabet etmesidir. Bir grup içindeki koşullandırma, o grubun bir üyesi, görüşlerin farklı olduğu başka bir gruba katıldığında dengelenebilir.

¹⁹⁷ Ellul, 1965, **a.g.e.**, s. 78.

¹⁹⁸ **A.e.**, s. 79.

¹⁹⁹ **A.e.**, ss. 80-81.

²⁰⁰ **A.e.**, s. 82.

Bu, bir aile, bir spor grubu veya insanların fikirleri tartışabileceği başka bir sosyal grup olabilir. Dikey propagandanın kitle iletişimi için çok para gerektirmesi gibi, yatay propaganda da çok büyük bir animatör ordusu gerektirir²⁰¹.

Yatay propaganda, siyasete özel önem verilerek, yurttaşlık anlayışı ve davranışında eğitimle özdeş olma temel özelliğine sahiptir. Mao Zedong yönetimindeki komünizm durumunda, siyasi eğitim bir ilmiyal düzeyindeydi, ancak genel amaç “propagandistin yaratmak istediği bir insan tipine olan inancı” aşlamaktı. Yatay propaganda ile ilgili önemli nokta, gruptaki her bireyin sürece katılmasını sağlarken, önemli bir dizi inancı telkin ederek kalıcı etkilere sahip olmasıdır²⁰².

Ellul’un tasnif ettiği bir diğer propaganda ikilemi, rasyonel ve irrasyonel propagandadır. İrrasyonel propagandanın çok az açıklamaya ihtiyacı vardır, çünkü tanımı gereği olumsuz anlamda propaganda, aldatma, baştan çıkarma, kandırma ve benzeri yollarla işler. Açıklamaya ihtiyaç duyan, eşleştirildiği diğer propaganda kategorisi, yani rasyonel propagandadır²⁰³.

Ellul’e göre, duygulara hitap eden eski tarz, yerini gerçeklere dayalı bilgilerin tarafsız sunumuna bırakmıştır. Ancak bu propaganda daha zayıf değildir, çünkü gerçekler, rakamlar, çizelgeler vb. tamamen yanıltıcı olabiliyor²⁰⁴. Farklı ideolojilere sahip farklı ülkelerdeki yaşam kalitesini karşılaştıran istatistikler insanları etkileyebilir, ancak mutlak dengeli bir resim vermezler. “Sadece gerçekleri konuşturmak”, aslında ikna edici bir eğilimi olan bazı gerçekleri seçip bazılarını atlayarak insanları yanıltmanın iyi bilinen bir yoludur²⁰⁵. Bu teknik, günümüzde *Kiraz Toplama* tekniği olarak bilinir. Gerçek seçim dürüst, katı ve kesin olsa bile, hedef kitle verileri değerlendirecek donanıma sahip değilse, hedef kitle üzerindeki etkisi irrasyonel olabilir. Propaganda yapma niyeti olmadığında bile, aşırı bir bilimsel yargı ile karşı karşıya kalan birey, kişisel yargıyı olgusal materyal ağına uygulama yeteneğini kaybeder. Dolayısıyla kişilik üzerindeki etki, irrasyonel propaganda durumundakiyle aynıdır. Bu nedenle, yaşamlarımızı etkileyen meseleleri doğru bir

²⁰¹ A.e., s. 305.

²⁰² A.e., s. 306.

²⁰³ A.e., s. 84.

²⁰⁴ A.e., s. 85.

²⁰⁵ A.e., s. 85.

şekilde ayırt etme ve yargılama yeteneğimizi yeniden gözden geçirmenin yollarını bulmak amacıyla rasyonel propagandayı anlama ve tanıma ihtiyacımız vardır²⁰⁶.

3.4. Ellul Propagandasının Bileşenleri

Ellul'ün propaganda teorisinin önemli bir bileşeni, onun propaganda öncesi veya *pre-propaganda* dediği bileşenle ilgilidir ve yukarıda açıklandığı gibi sosyolojik propaganda fikriyle bağlantılıdır. Ellul'e göre, bir dizi mitler, klişeler ve ortak tutumlar olmadan hiçbir doğrudan propaganda gerçekleşemez. “Analoji, tahıl ekimi için toprağı hazırlamakla ilgilidir.” Ön propaganda toprak işlemektir, propaganda ise ektir²⁰⁷. Ön propagandanın işi, duyarlılıkların ve koşullanmaların telkin edilmesidir, böylece uygun bir zamanda, propagandacı, uygun sözcükleri kullanarak istenen eylemi tetiklemek için bunlardan yararlanabilir²⁰⁸. Kulağa kısmen Pavlovvari geliyor, bunun nedeni gerçekten de şartlı bir reflekse benzer olmasıdır. Örneğin, Vatan, millet, şehitlik propagandasını yapmak için öncelikle toplum buna hazır olmalıdır. Bu türden propagandalar genellikle savaş sırasında veya herhangi bir siyasi-askeri eskalasyon zamanı yapılır. Bunu yapmak için ise toplum buna hazır olmalıdır. Çocukluğundan tam yetişkin olana kadar bireye Vatan, millet, şehitlik anlayışları ve onları içeriği detaylı bir şekilde telkin edilir. Ülke herhangi bir savaşa girdiğinde ise kitleleri uygun amaç doğrultusunda mobilize etmek için kalıplaşmış anlayışlar üzerinde kısa dönem ve yoğun propaganda yapılır. Yani ana propagandadan önce ön propaganda yapılır.

Ön propagandanın bir özelliği, yavaş bir şekilde uygulanmasıdır. Böylece ön propaganda bir propagandacı tarafından yapılmaz. Bu süreç, genellikle uzun yıllar aldığından birkaç nesil propagandacı bu işi tamamlar. Bundan dolayı, ön propaganda belirli bir toplumun üyeleri arasında fikirlerin ve tutumların kendiliğinden üretildiği sosyolojik propaganda kategorisine uyar²⁰⁹.

Ellul'ün propaganda bileşenlerine bakmaya devam edersek, karşımıza çıkacak diğer bir bileşen mitter. Mit, Ellul'ün propaganda analizinde merkezi bir rol oynar, ancak bu terim, Roma veya Yunan mitolojisinden bahsederken kullandığımız mit

²⁰⁶ A.e., s. 86.

²⁰⁷ Marlin, a.g.e., s. 353.

²⁰⁸ Ellul, 1965, a.g.e., s. 163.

²⁰⁹ Jabarov, a.g.m., s. 236.

teriminden farklıdır. Ellul, mit ile her şeyi kapsayan, harekete geçiren bir imgeyi kasteder: maddi, pratik karakterlerini yitirmiş ve güçlü bir şekilde süslenmiş, ezici, her şeyi kapsayan ve bilinçli olan her şeyi bilinçten çıkaran arzu edilen hedeflere dair bir tür vizyon olarak nitelendirir²¹⁰.

Çeşitli propagandaların farklı zamanlarda insanların zihnine aşıladığı mitlere örnek olarak ırk, proletarya, Führer, komünist toplum ve Vatan, millet, şehitlik mitleri dahildir. Ellul'e göre, bu mitlerle ilgili mesele şu ki, bir mit tamamen aşılandığında, insanların zihinlerini o kadar tamamen ele geçirir ki, hayatlarını ona adarlar²¹¹. Görüntü insanları harekete geçmeye itiyor çünkü "iyi, adil ve doğru" olduğunu düşündükleri her şeyi içeriyor. Bir mitin topluma yerleşme süreci yavaştır ve Mao ya da Lenin örneğinde *politik eğitime* tekabül eder²¹². Yani önce anaokulundan, daha sonra ise ilkokuldan başlayarak eğitim yoluyla yeni doğmuş nesillere empoze edilir. Tüm toplumsal düzen, resmi tatiller, milli kutlamalar vb. kitlesel etkinlikler söz konusu mitleri topluma daha iyi emopze etmek için bir araç olarak kullanılır.

Ellul kendi toplumunda iki büyük temel mit görür: bilim ve tarih²¹³. Bunlar, çalışma, mutluluk, ulus, gençlik ve kahraman mitlerini içerir. Ellul'ün iddiası, bu olguların propaganda yardımıyla insanların zihninde mitolojik bir karaktere büründükleri ile ilgilidir. Ellul'e göre, tarih boyunca görülen bilim imgesi, ilerlemenin kendisi mitolojik bir karaktere bürünerek bize sonsuz ilerlemeyi getiriyor²¹⁴. Kitlelerin bitki genetiği ve gıda işleme, ilaç, fosil yakıt çıkarma ve tüketimi, nükleer enerji veya diğer alanlarda teknolojik gelişmeleri kabul etmesini kolaylaştıran bu tür görüntülerdir. Bu görüntülere karşı, yeni bilim tekniklerinin riskleri ve tehlikeleri hakkında konuşan bilim adamlarına zor bir görev düşüyor.

Sosyal mitlerin yanı sıra ve bunlarla ilgili Ellul'un sosyolojik ön varsayımlar olarak adlandırdığı bileşendir. Ellul'e göre, bunlar insanın olayları ve süreçleri sorgulamadan, hatta fark etmeden bilinçsizce yargıladığı bir duygu, inanç ve imgeler topluluğudur²¹⁵. Modern dünyada dört büyük toplu sosyolojik varsayım vardır:

²¹⁰ Ellul, 1965, **a.g.e.**, s. 183.

²¹¹ **A.e.**, s. 184.

²¹² **A.e.**, s. 184.

²¹³ Marlin, **a.g.e.**, s. 355.

²¹⁴ Ellul, 1965, **a.g.e.**, s. 187.

²¹⁵ **A.e.**, s. 203.

insanlar için hayattaki amacın mutluluk olduğu; insanların doğası gereği iyi olduğu; tarihin sonsuz bir ilerleme içinde geliştiği; ve her şeyin maddeden oluştuđu²¹⁶.

Ellul, kitabında bu inançların felsefî teoriler olarak kabul edildiğini ya da bunların doğru olduğunu iddia etmez. Daha ziyade, zamanımızın sosyal ilişkilerinde basitçe varsayıldıklarını ifade eder. Propagandanın başarılı olma umuduna sahip olması için bu varsayımlara ve mitlere uyması gerekir²¹⁷.

Propaganda, mevcut mitleri ve varsayımları yansıtarak ve onları daha ileriye götürerek, onları propagandacının amaçlarına hizmet edecek şekilde sertleştirerek ve keskinleştirerek çalışır. Böylece normal vatanseverlik duyguları, insanları harekete geçmeye teşvik eden “azgın bir milliyetçiliğe” dönüşür²¹⁸. 1960'lı yılların Fransa'sında kitabı yazdığı sırada Ellul, Fransa'da başarılı propagandanın sol ideolojinin ana unsurlarını yansıtmaması gerektiğini hisseder.

3.5. Jacques Ellul ve Uygulamalı Propaganda

Propagandanın teorik çalışmalarına yaptığı orijinal katkıların yanı sıra, Ellul'ün geleneksel olarak anlaşıldığı şekliyle propagandanın işleyişi hakkında faydalı gözlemleri vardır. Propaganda, toplumsal inanç ve tutumun derin akımlarına dokunmalıdır, ancak yine de insanları harekete geçirmek (mobilize etmek) için, mevcut olaylarla göndermeli bir ilişkiye ihtiyaç duyulacaktır. Ellul'ün sözleriyle ifade edersek, insanlar yalnızca güncel olaylara duyarlı oldukları için propagandacının güncel noktalara başvurması gerekecektir. Ellul, Vichy'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında Jeanne d'Arc'ı hatırlatarak Fransızları İngilizlere karşı etkileme girişiminin işe yaramadığını, çünkü güncellikten, başka bir deyişle aktüeliteden yoksun olduğunu ve bu nedenle kayıtsızlıkla karşılandığını söylüyor²¹⁹.

Yazarın fikirlerini yorumlarsak, toplumsal hafıza hızla kaybolur ve propagandacının kullanacağı örneğin insanların zihninde taze olması gerekir. Ayrıca, bazı yeni ilgi alanları, kamuoyunun dikkatini başka herhangi bir şeyden tamamen uzaklaştırabilir. Ellul burada, 1957'de Bordeaux'da atom bombası üzerine önemli bir

²¹⁶ A.e., ss. 203-205.

²¹⁷ A.e., s. 205.

²¹⁸ A.e., s. 206.

²¹⁹ A.e., s. 210.

derse, sırf o sırada tüm dikkatler Sputnik'in başarısına odaklandığı için, hiçbir öğrencinin gelmediğinin örneğini veriyor²²⁰.

Farklı kelimeler, zamana bağlı olarak farklı motive edici güce sahiptir. Ellul'e göre, bazı "vızıltılı sözcükler" bir süre yankılanır ve ardından parlaklıklarını ve enerji verici güçlerini kaybederler. Bu bağlamda hem dil açısından hem de tematik açıdan güncellik propagandacıya yardımcı olur. Güncellik, hangi "operasyonel kelimelerin" kullanılacağını belirleyecektir²²¹. Ellul, örnek olarak Batı Avrupa'da sözü edilen yıllarda aşağıdaki kelimelerin her birinin nasıl güçlü bir operasyonel güce (aktüeliteye) sahip olduğunu veriyor: "Bolşevik," 1925; "Faşist" 1936; "İşbirlikçi" 1944; "Barış" 1948²²². Bunun yanı sıra, başka bir örnekte Ellul, Amerika'dan bahsediyor. Kuzey Amerika'da, "katılımcı demokrasi", "rekabet", "ortaklık" ve "topluluk" gibi ifadelerin her birinin popülerliğinin arttığı ve azaldığı zamanların olduğu görülüyor. Bazı kelimelerin güncelliğinin yanı sıra, ilgi odakları konusu da var. Propagandacı, mesajın akıllarında kalması için, insanların derinden endişe duyduğu bir şeyle bir mesaj ilişkilendirmesi gerekir. Burada mesele kolektif çıkarlardan biri olmalıdır, çünkü bireysel veya izole edilmiş çıkarlar grup eylemine dönüşmez²²³.

Propaganda-hakikat ilişkisi konusunda, Ellul hakikat kavramı yerine doğruluk, olgusal ve gerçeklikten bahsetmeyi tercih eder, çünkü hakikatin ötesine geçerek yorum ve tartışmalı meseleler alanına girer. Ellul'e göre, propaganda genellikle yalan olarak algılansa da, genellikle belirli inançları teşvik edecek şekilde "paketlenmiş" ve sunulan olgusal gerçeklerden oluşur. Kanıtlar sonuçları desteklemeyebilir, ancak sanatsal propaganda, sonuçların güçlü bir şekilde önerilmesini sağlayacak şekilde sunacaktır. Bunun yanı sıra, propaganda sırasında tekrarlama, sonuçların hedef kitle tarafından kesin gerçekler olarak ele alınmasına neden olabilir²²⁴.

Burada Jacques Ellul'ün sözlerini onaylayacak nitelikte olan bir örnek vermemiz gerekir. Joseph Goebbels'in propaganda ile, daha spesifik baktığımızda çok başarılı bir şekilde kullandığı *Büyük Yalan* propaganda tekniği ile ilgili söylemiş olduğu aşağıdaki fikir Ellul'ün tekrarlama ile ilişkin fikrini onaylamaktadır:

²²⁰ A.e., s. 212.

²²¹ A.e., s. 213.

²²² A.e., s. 213.

²²³ A.e., s. 214.

²²⁴ A.e., s. 147.

Eğer bir yalanı yeterince uzun bir süre ve yeterince inatçı bir şekilde tekrarlıyorsanız, insanlar buna inanacaktır. Siyasi, ekonomik ve askeri sonuçlarından kaçabildiğiniz sürece bu yalanı tekrar edebilirsiniz. Emin olun, insanlar buna inanacak²²⁵.

Ellul için, özellikle verimli bir propaganda faaliyeti alanı, niyetlere yönelik suçlamalardır. Bunun nedeni, bu tür suçlamaları çürütmenin çok zor olması, ancak yine de hedef kitlede güçlü korku, öfke veya nefret duyguları uyandırabilmeleridir. Yapılmamış bir şey için karşı tarafı sadece “niyetleri budur” diyerek suçlamak ilk bakıştan her ne kadar abes dursa da, kitleleri hedefe karşı kıskırtmak için çok başarılı bir tekniktir. Başka bir deyişle, belirli miktarda belirsiz olgusal bilgi, bu şekilde önemli bir propaganda başarısına dönüştürülebilir. Ellul, konuşmalarında sık sık barış arzusunu dile getirmesinden dolayı, 1939'a kadar Hitler'in savaşı istediğini kanıtlamanın zor olduğunu söylemektedir²²⁶.

Ellul, propagandayı aldatıcı yorum ve niyete karşı yanlış suçlama alanına o kadar çok yerleştirir ki, propagandayı “yalanlardan ibaret bir küme” şeklinde tanımlamaya yaklaşır. Ellul, propaganda çalışmalarının çoğunun arkasında bir hükümetin gerçek niyetlerinin gizlendiği bir sis perdesi sağlamak için tasarlandığını iddia eder²²⁷.

Ellul, *Propaganda* kitabında okuyucuya, bir demokrasideki liderlerin kamuoyunu basitçe takip etmediklerini, çünkü kamuoyunun onları tamamen dürüst ve şeffaf olmaya teşvik ettiği konusunda güçlü argümanlar sunar. Ona göre, bir demokraside hükümet, etkili bir ikna sürecine girmek zorundadır, yoksa demokratik sistem ülke içinden veya dışından güçler tarafından devrilecektir²²⁸.

Kantçı etikte, kaçınılması mümkün olmayan şeyler yaptığı için biri suçlanamaz. Ancak Ellul, sosyolojik bir gerekliliği tanımlarken, varsayılan gerekliliğe uygun olarak yapılanların etik bir gerekçesi olmadığı konusunda kararlıdır. Bu bağlamda, Ellul, gerçek demokrasiye inanır, ancak demokrasi kelimesinin bir gerçeklikten ziyade bir efsaneye dönüştürecek şekilde ele alındığını düşünür.

²²⁵ Leonard W. Doob, **Goebbels'in Propaganda İlkeleri**, çev. Ünsal Oskay (Çevrimçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37117> (29.12.2022)

²²⁶ Ellul, 1965, **a.g.e.**, s. 209.

²²⁷ **A.e.**, s. 37.

²²⁸ **A.e.**, s. 232.

Gerçekte demokrasi, iyi olgusal bilgilere dayanarak sosyal ve politik kararlar alabilen özgür insanların varlığı anlamına gelmelidir. Ancak Ellul'e göre, pratikte, demokrasi kelimesinin "satıldığı", ancak insanların sürekli olarak yanlış veya yanıltıcı bilgileri "aldığı", başka bir deyişle, demokrasi ile ilgili yanıltıcı bilgilerin tekrarına maruz kaldığı ve siyasi seçimlerin teknolojik sisteme meydan okuyacak kişileri filtreleyen çok fazla siyasi sistem görüyoruz²²⁹.

3.6. Propaganda ve Hakikat: Ellul ve Diğerleri

Propaganda alanında da Ellul için önemli bir ilham kaynağı Kierkegaard'dır ve Ellul'un propaganda ağına yakalanmış birey fikri ile Kierkegaard'ın zamanının basını tarafından desteklenen kalabalık zihniyeti arasındaki benzerliği görmek kolaydır. Kierkegaard'a benzer bir şekilde, Ellul, kendi zamanının kitle iletişim araçlarının etkisine maruz kalmış kişisini, görüşlerini medyadan türetmiş olarak görür. Randal Marlin, bu durumu ideolojinin oluşumu ile ilişkilendirmektedir²³⁰.

Her iki düşünürün birleştiği ortak nokta şudur ki kitle iletişim araçları ile onların propagandasını yapan bireyler arasındaki ilişkiyi yeterince anlamak için özen gösterilmesi gerekmektedir. Ellul, medyanın insanların zihinlerini kontrol etme gücünün farkındaydı. Medya yoğunlaşmasının ışığında medyanın artan gücünün de farkında idi. Çünkü giderek daha fazla gazete, radyo ve televizyon aynı mülkiyet altına girmekte idi. Böyle bir yoğunlaşma mutlaka propagandayla sonuçlanmaz, ancak mesajların temel bir tekdüzeliği propaganda için bir ön koşuldur²³¹.

Medya konusundan devam edersek, unutmamamız gerekmektedir ki kitle iletişim araçları çoğunlukla kar odaklıdır, haliyle geniş kitleler ve gelir getirecek programlar üretmek isteyecektir. Medyalarını siyasi güç elde etmek için kullananlar da var. Bütün bunlar medyanın propaganda yapmadaki rolünü açıklıyor. Sahiplerin, büyük reklamcılarının ve önemli haber kaynaklarının çıkarları vardır. Büyük şirketler,

²²⁹ A.e., ss. 233-234.

²³⁰ Randal Marlin, "Propaganda and Ideology", *The Routledge Handbook of Applied Epistemology*, London, Routledge, 2018.

²³¹ Ellul, 1965, a.g.e., s. 208.

devlet kurumları, baskı grupları, siyasi partiler ve benzerleri, kitle iletişim araçlarının desteğini istiyor²³². Randal Marlin, bu duruma aşağıdaki gibi bir örnek vermektedir:

2000'li yılların başlarında, ABD devlet kurumlarının, izleyicileri bağımsız olarak üretilen haberlerin sağlandığını düşünmelerini sağlamak için TV istasyonlarına ücretsiz olarak sağlanan haber bültenlerinin kullanımına başvurduklarını gördük. Ancak haber bültenleri direkt olarak devlet kurumlarının ilgili departmanları tarafından yapıldı ve insanların gerçek kaynaktan şüphelenmesine gerek kalmadan habere olumlu yansiyacak şekilde tasarlandı. Bunun nedeni haber kanallarının sahiplerinin hükümete yakın kişiler ve ya o kişilerin yakınları olmasıdır. Bu yüzden haber kanalları bu durumda hükümetin çıkarlarını gözetmek için böyle bir şeye razı olmuşlardır²³³.

Haliyle dikkati medya tarafından ve medya aracılığıyla yapılan propagandaya yöneltmek, bize resmin sadece bir kısmını verir. Bu bağlamda, Ellul'un düşüncesine göre propaganda sürecinde istekli bir işbirlikçi olduğu ortaya çıkan propagandacı, diğer bir hayati etkidir. Bunun nedeni, geçmişte olduğu gibi bugün de insanların kendilerini iyi hissetmek, düşündüklerinde ve yaptıklarında haklı çıkmak istemeleridir. Modern demokrasi dünyasında bu, dünyayı önemsedikleri izlenimini vermeleri ve neyin doğru neyin yanlış olduğu, ne yapılması gerektiği vb. hakkında kendilerini haklı görmek istemeleri anlamına gelir²³⁴.

Ancak, savunulabilir bir fikre sahip olmak için her bir sosyal konuyu gereken derinlikte araştırmak için zaman, bilgi ve kaynaklara sahip çok az insan vardır. Sonuç olarak, kendilerine meydan okunmayacaklarını düşündükleri ve görüşlerinin ana akım olduğunu düşündükleri sürece, her konuda gerçeğin basit bir versiyonunu kabul etmekten oldukça mutlulardır. Ellul'e göre, bu, modern kültürün öyle bir parçası haline geldi ki, radyoda veya televizyonda, bir bakış açısının yalnızca "aşırı sol" veya "aşırı sağ" olduğu gerekçesiyle reddedildiğini sık sık duyuyoruz²³⁵.

1920'lerdeki Walter Lippmann gibi, Ellul da basit analizlerden kaçınan ve okuyuculara gerçek seçimler yapabilmeleri için yeterli bilgi veren bir gazetecilik üretme sorununun farkındadır. Lippmann, en iyi gazeteciliğin okuyucuların

²³² Edward S. Herman and Noam Chomsky, **Rızanın İmalatı**, çev. Ender Abadoğlu, 2. Baskı, İstanbul, BGST Yayınları, 2017, s. 85.

²³³ Randal Marlin, **Propaganda and the Ethics of Persuasion**, 2nd edition, Ontario, Broadview Press, 2013, p. 109.

²³⁴ Ellul, 1965, **a.g.e.**, s. 210.

²³⁵ **A.e.**, s. 210.

ödeyebileceğinden daha pahalıya mal olacağını söylemiştir²³⁶. Ancak Ellul, kitlelerin neden böyle bir gazeteciliği desteklemeyeceğini analiz etmede Lippmann'dan daha ileri gidiyor. Ona göre, insanlar, bunu sadece temel inançlarına ve klişelerine meydan okunmasından hoşlanmadıkları için değil, aynı zamanda başkalarının onayına ve dolayısıyla kendilerini bilgili ve iyi hissettirecek güncel olayların kısa bir yorumuna ihtiyaç duydukları için yaparlar²³⁷.

Ellul'e göre, televizyon haberleri bireyin “nesnelleştirilmiş bir teknik sistem” içine entegrasyonunu teşvik eden kapalı bir söylem dünyasıdır²³⁸. Ellul, on dokuzuncu yüzyıl İngiliz filozofu John Stuart Mill'in düşüncedeki uyum eğilimine karşı duyduğu nefreti de paylaşıyor. Her ikisi uygun bir sosyal amaç olarak bireyin yargılama, kendi kendini inceleme, kendine güvenme vb. kapasitelerinin maksimum düzeyde gelişmesini destekler. Ellul, bireyin gelişimini değerli hedefler arasına koymaktadır. Birey, bilgi kaynaklarının sınırlarını ve belirsizliğini tanır ve belirli bir entelektüel alçakgönüllülük gösterir. Böyle bir kişi, insani kurumlara insan refahına katkılarından dolayı değer verecek ve onları ne aşırı değerlendirecek ne de küçümseyecektir²³⁹. Ellul'ün dini inanca değer verdiği bilinmektedir ve bu konudaki fikirlerine onun dini görüşlerinin de etkisi açıktır.

Ellul'e göre, propaganda direnmenin ve gerçek bir demokrasiyi sürdürmenin anahtarı, kişinin düşmanlarına, azınlıklara ve genel olarak diğerlerine gereken saygıyı göstermesinde yatar. Bu kayıtsızlık anlamına gelmez ve tüm görüşlerin eşit değerde olduğu anlamına da gelmez. Bu, daha ziyade, farklı görüşlere özel bir değer vermek anlamına gelir, çünkü bunlar, her ikisi de demokrasi için gerekli olan diyalog ve iletişim ihtiyacımızı canlı tutan şeylerdir. Propaganda diyaloga karşı ve teknokratik bir sistemin işleyişine uygun tek tip bir kitle üretmeye yöneliktir. Topyekün propagandanın nihai sonucu, demokrasinin tamamen inkar edilmesi ve onun yerine bir tür diktatörlük getirilmesidir²⁴⁰.

²³⁶ Walter Lippmann, **Liberty and the News**, New York, Harcourt, Brace and Howe, Inc., 1920.

²³⁷ Ellul, 1965, **a.g.e.**, s. 211.

²³⁸ Ellul, 1980, **a.g.e.**, s. 56.

²³⁹ **A.e.**, s. 59.

²⁴⁰ Ellul, 1965, **a.g.e.**, s. 241.

3.6.1. Jacques Ellul'ün İsrail Karşısı Propagandaya Karşı Tutumu

Yukarıda söylediklerimiz ışığında, Ellul'un 1980'lerde medyadaki İsrail karşıtı propagandaya karşı savunmacı tavır takındığını görebiliriz. Düşünür, İsrail'e karşı medya suçlamaları vb. propagandatıf saldırılara karşı olmuştur. Bunun yanı sıra, o zamanlar ABD medyasına İsrail yanlısı olması suçlaması da vardı. Aynı şekilde Noam Chomsky de buna karşı mücadele etmiştir²⁴¹. Ellul, gözlemlerinin ABD medyasıyla değil, Fransız medyasıyla ilgili olduğunu özellikle belirtiyor. Ellul'e göre, analiz edilen haber öyküleri ve fikir makaleleri (*opinion articles*) çoğunlukla, yukarıda bahsedildiği gibi, niyetlerin kanıtlanması veya çürütülmesinin zor olduğu durumlarda, İsrail'e kötü niyetler yükleme modeline uymaktadır²⁴².

Düşman komşu ülkelerin İsrail'e karşı eşit veya daha kötü hareketlerini görmezden gelirken, İsrail'in yanlış eylemlerine seçici bir dikkat göstererek propaganda yapan medya İsrail üzerinden toplumsal algıda bir anti-semitizm de yaratmaya çalışır. Bunun yanı sıra, önemli tarihi gerçekleri görmezden gelmekten veya küçümsemekten kaçınmamaktadırlar. Gazetecilik ve propagandada her zaman olduğu gibi, *Kiraz Toplama* tekniğini kullanarak trajik olayların sorumluluğunun karşı tarafa yüklenmesi ile toplumsal imajlarda çarpıklıklar yaratabilir.

Ellul, 1984'te, Fransız medyasının Yaser Arafat'a tüm Filistinlileri temsil ediyormuş gibi davrandığını yazmıştır. Burada Ellul, manşetlerin bazen ciddi şekilde yanıltıcı izlenimler verdiğini belirtir. Örnek olarak, 2 Ağustos 1984'te Le Monde'da Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ile yapılan bir röportajı veriyor; burada “ABD, İsrail tarafından belirlenen politikaları uyguluyor” şeklinde bir manşet atılmış ve İsrail'in ABD politikalarına karar verdiğini öne sürülmüştür²⁴³.

Ellul ayrıca, İsrail'in Araplara karşı tutumu ile Güney Afrika Apartheid'i arasında yaptığı karşılaştırmalarda Fransız basınına suçlamaktadır. Düşünüre göre İsrail'deki Arapların kimlik kartları ve ayrı plakaları olması gerekiyor, ancak yine de bu, terör saldırıları deneyimi ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün ülke içine sızması nedeniyle mümkünsüz hale geliyor. Farklı kimlik, bu şekilde olduğunda bir aşağılık

²⁴¹ Edward W. Said, "Chomsky and the Question of Palestine", *Journal of Palestine Studies*, 1975, 4(3), 91-104.

²⁴² Ellul, 1965, **a.g.e.**

²⁴³ Jacques Ellul, **What I Believe**, translated by Geoffrey W. Bromiley, New York, Eerdmans Publishing Co., 1989.

işareti değildir. Filistinlilerin de Knesset'te oy hakları ve temsilcileri var ve birçok açıdan çevredeki Arap ülkelerinde yaşayan Filistinlilerden daha az “ikinci sınıf vatandaş”lardır. Ellul ayrıca İsrail'deki Arapların hareket özgürlüğüne sahip olduğunu ve gettolara gönderilmediğini söylemektedir²⁴⁴.

Ellul'ün söylemek istediği, medyanın çoğu insanın zihninde gerçeğin çarpıtılması yolu ile imajlar oluşturduğu ve propaganda nedeniyle karmaşık bir durumu tam olarak ve objektif bir şekilde açıklamakta isteksiz olduğudur. Ancak Fransa'dan farklı olarak Kuzey Amerika medyasında fark edilen çarpıtmaların, birçok isyancının yanlış bir şekilde “terörist” olarak etiketlenmesi gibi, Arap karşıtı önyargı içermesi daha olasıdır²⁴⁵.

İsrail'in resmi olarak onaylanmış işkence politikasına ilişkin suçlamalarla ilgili olarak Ellul, 1977 ile 1980 arasında bu yöndeki büyük bir kampanyanın iki kişinin, Felicia Langer ve Lea Tsemel'in ifadelerini inceler. Ellul'e göre, şüphelilerin sorgulanmasında uygulanan vahşet ve baskı örnekleri bulabilirsiniz, ancak bunun işkenceyi destekleyen resmi bir politika olmadan da gerçekleşebileceğini unutuyorsunuz. Ellul, çeşitli medyada birçok farklı işkence raporunun yapıldığını, ancak insanların bunların neredeyse hiçbirine dikkat etmediğini söylemektedir. Konu İsrail olunca ise insanların algıda seçicilik yaparak bu tür haberlerin daha fazla paylaşılmasına çalışıyor²⁴⁶.

Bunun yanı sıra, genellikle medyada paylaşılan işkence raporlarının neredeyse hepsinin tek bir kaynaktan geldiğini ve ek bir onaylanma almadığını söyleyen Ellul, buna rağmen, raporların medyada tekrar tekrar yayınlandığını ve medyanın bu tür haberleri onaylanmasını beklemeden paylaştığını iddia etmektedir²⁴⁷.

İsrail karşıtı propagandaya diğer bir örnek 1982'de Sabra ve Chatilla'da geniş çapta ve haklı olarak kınanmış katliamlardır. Bahsi geçen katliamlarla ilgili olarak Ellul, Fransız medyasının ilk başta katliamı gerçekten İsraillilerin gerçekleştirdiğini bildirdiğini söyler. Daha sonra cinayetleri Falanjistlerin yaptığı ortaya çıkmış; ancak

²⁴⁴ A.e., s. 12.

²⁴⁵ Ellul, 1986, a.g.e., s. 19.

²⁴⁶ Jacques Ellul, **The Betrayal of the West**, translated by Matthew J. O'Connell, New York, Seabury Press, 1978.

²⁴⁷ Ellul, 1986, a.g.e., s. 19.

katledilen çocukların görüntüleri defalarca yayınlanmış ve izleyicilerin zihinlerinde İsrail askerleriyle ilişkilendirilmiştir²⁴⁸.

Ellul'ün görüşüne göre, medya yanıltıcı bir şekilde, İsraillileri sanki Fransa'daki Oradour katliamında olduğu gibi bir Nazi rolünde tasvir etmiş, pek çok masum insanın sebepsizce öldürülmesini İsrail'e bağlamıştır²⁴⁹. Yukarıdakiler, Ellul'ün 1984'te Fransa'daki medyaya yönelik eleştirel yaklaşımının sadece küçük bir örneğidir. Gerçekten de bugünün medyasında da aynı teknikleri görmekteyiz. Okuyucuyu veya izleyiciyi, propagandaya karşı koymaya yardımcı olacak tarihsel arka plandan ve bağlamdan yoksun bırakmak günümüz medya kuruluşları için de geçerlidir.

İsrail'i ve başka propgandatîf hedefleri savunurken, Ellul kendisini yalnızca bağımsız bir akademisyen değil, aynı zamanda insanları “propaganda uyuşukluğu”ndan kurtarmaya adanmış kararlı bir sosyal aktivist olarak gösterir. Bu bağlamda, düşürün analizi karmaşıktır ve iki farklı düzeyde yürütülür. Birinci düzeyde, daha derin düzeyde, birçok farklı biçimiyle modern bireyi yakalayan ve onu teknolojik bir topluma entegre eden topyekûn propagandayı hedefler. Bu, insanların hayatından özgürlüğü ve doğallığı azaltan veya ortadan kaldıran bir propagandadır. İkinci düzeyde, Ellul, medyada demokrasi ve kamu yararına hizmet etmekten ziyade özel çıkarlar için kâr sağlamak için iş başında olan belirli güçler görüyor. Her iki durumda da etik tepki, ilgili mitlerin ve aldatmacaların teşhir edilmesi, kendi kendini inceleme ve karşıt görüşlere erişimi kapatmak yerine farklı bakış açıları için kanıtları değerlendirmeye hazır olma olarak ortaya çıkmaktadır.

3.6.2. İslam'da Propaganda

Jacques Ellul, İslam hakkındaki fikirlerini birçok eserinde parça parça dile getirir. Ellul, İslam hakkındaki fikirlerini, propagandanın tarihçesi konusunda da ele alır ve İslam'ın propaganda sürecinde nasıl bir rol oynadığını açıklar. Ellul, İslam'ın propaganda çalışmalarında önemli bir rol oynadığını belirtir ve İslam'ın propaganda sürecinde kullandığı yöntemleri açıklar. Bu bağlamda, Ellul, Arap devletinin yayılmacı politikasında İslam propagandasının kullanılmasına dikkat çeker. Arap'ların

²⁴⁸ A.e., s. 13.

²⁴⁹ A.e., s. 20.

Avrupa'lılar ile yüzyüze gelirken karşılıklı etkileşim halinde yine propaganda kullandıklarını söyler. Bu noktada Ellul, İslam propagandasını tarihsel bağlamda ele almaktadır.

Bunun yanı sıra, Ellul, İslam propagandasının teknik parametrelerine de değinir. Ellul'e göre, İslam'ın propaganda yapımında en çok kullandığı yöntemler şunlardır: dil ve yazılı basın. İslam'ın propaganda sürecinde kullanılan dil bağlamında önemli bir rol oynadığını belirten Ellul, İslam'da dilin önemini şöyle açıklar:

İslam'da dil, propaganda yapımında önemli bir yöntemdir. Çünkü İslam'da dil, Allah'ın kelamı olarak kabul edilir ve bu nedenle, İslam'da dilin önemi büyüktür. İslam'da dil, propaganda yapımında özel bir öneme sahiptir ve insanların düşüncelerini etkileme amacıyla sıklıkla kullanılır²⁵⁰.

Düşünür'e göre dilin yanı sıra, yazılı basın da İslam'ın propaganda yapımında önemli bir yöntemdir. Ellul, İslam'ın propaganda yapımında yazılı basının önemini şöyle açıklar:

İslam'da yazılı basın, propaganda yapımında önemli bir yöntemdir. Çünkü İslam'da yazılı basın, insanların düşüncelerini etkileme amacıyla sıklıkla kullanılır. Özellikle Kuran ve hadisler, İslam'da propaganda yapımında önemli rol oynayan yazılı basın araçlarıdır. Kuran ve hadisler, İslam'ın temel kaynakları olarak kabul edilir ve bu nedenle, İslam'da yazılı basına, propaganda yapımında önemli bir yer verilmiştir²⁵¹.

Özetlersek, Ellul, İslam'ı iki noktada eleştirir: birincisi, egemen bir din olarak insanların kişisel ve toplumsal düzlemde hayatlarının neredeyse her noktasını kontrol etmeye çalışan bir sistem gibi; ikincisi, Arap-İsrail çatışmasında Arap propagandasının ideolojik çatısı gibi. Bu bağlamda, Ellul'ün İslam'la temasının insan özgürlüğü (özgür irade) ve propaganda savaşı temalarında olduğunu görebiliriz. Düşünür, ikinci temada daha da ileri giderek İslam propagandasının üç ayrı noktasını incelemektedir. Birinci nokta, İslam propagandasının tarihsel gelişim süreci ve Arap devletinin genişleme siyasetinde bu propagandanın rolü ile ilgilidir. İkinci nokta, Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi Partisi'nin Fransa'daki propaganda faaliyetleri ile ilgilidir. Üçüncü nokta ise İslam propagandasının teknik parametrelerinin analizi ile ilgilidir.

²⁵⁰ Ellul, 2015, **a.g.e.**, s. 37.

²⁵¹ **A.e.**, s. 38.

Gördüğümüz gibi, İslam propagandası Ellul'ün propaganda çalışmalarının bir kısmını kapsamaktadır. Genel olarak baktığımızda ise düşünürün propaganda çalışmalarını sınıflandırmak zordur. Çünkü bu alandaki en temel eseri sayılan *Propaganda* kitabında propagandanın işleyişini oldukça karmaşık bir sistem ile açıklamakta ve çok fazla sayıda yeni kavram ortaya koymaktadır. İlaveten, bu karmaşık mekanizma diğer alanlardaki bazı kavramlarla (örneğin, psikolojideki histeri kavramı) desteklenmektedir. Daha da zoru, Ellul'ün çalışmalarında *propaganda* kavramı *teknik* ve *teknoloji toplumu* kavramları ile iç içe geçmiştir. Onları bir birinden bağımsız bir şekilde açıklamak mümkün değildir. İsmi geçen eserin yanı sıra, Batı'da propaganda faaliyetlerinin tarihine ilişkin yazmış olduğu *Propaganda Tarihi* kitabında günümüz propagandasına evrilen siyasi faaliyetin Antik ve Orta Çağ'daki kökenlerine değinir. Bu kitaplarına ek olarak, İslam propagandası ve İsrail-Arap ilişkilerinde kullanılan propaganda teknikleri hakkında dolgun makaleleri bulunmaktadır. Dahası, Hitler, Mussolini, Stalin gibi diktatörlerin propaganda tekniklerine dair yorumları da buraya eklenebilir. Bu yüzden düşünürün tüm bu çalışmalarını bir araya getirip akıcı ve açıklayıcı bir dille özetlemek oldukça güçtür.

Bununla birlikte, ortada Ellul'ün propaganda çalışmalarını oldukça kapsamlı bir şekilde açma çabasının olduğunu da söylemek durumundayız. Önceki literatürün söz konusu çalışmaları eleştirel yaklaşımla değil, daha ziyade aktarım tarzında çalışmış olması ve Ellul'ün düşünsel çelişkilerinin yoğunlaştığı kısımlara değinmeme çabaları bizi yazarın düşünce dünyasının daha önce inilmemiş katmanlarına inmeye itmiştir. Nihayetinde, araştırma sorularımıza sağlam cevaplar bulmamız söz konusu çabanın karşılığını bulduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Araştırmamızın sonuçlarına göre Jacques Ellul'ün ilk amatör ilgisi Hristiyanlıktır. Ellul'ün Hristiyanlığa ilgisi okul yıllarında başlamış ve pekişmiştir. Ancak bu ilginin profesyonel bir çalışma alanına dönüşmesi düşünürün akademisyenlik yıllarına denk gelmektedir. Hristiyanlığa ilgi duymasından az bir süre sonra ise Marksizme merak sarmıştır. Lisansın ilk sınıfında müfredat gereği Marx'ın felsefesi ile tanışmış ve üniversite yıllarında onun çalışmalarına sardığı merak pekişmiştir. Marksizmin Ellul için bir profesyonel çalışma alanına dönüşmesi de onun akademisyenlik yıllarına tekabül ediyor. Ancak hem Hristiyanlıkla hem de Marksizm ile ilgili çalışmalarının yoğunluğunun 1980'li yıllarda azaldığını görüyoruz. Bu yıllarda daha çok teknoloji toplumu ve Arap-İsrail çatışmaları ile ilgili yazıları ön plana çıkmaktadır.

Düşünürün teknoloji toplumu ve propaganda ile ilgili çalışmaları Hristiyanlık ve Marksizme nazaran biraz daha geç ortaya çıkmıştır. Propaganda ile ilgili düşüncelerinin oluşması 1930'lu yıllardan başlamaktadır. 1930'lu yıllardan 1960'lı yıllara kadar düşünsel düzeyde hazırlığını yapmış, 1960'lı yıllardan itibaren ise düşüncelerini yazıya dökmüştür.

Propaganda ile ilgili düşüncelerinin 1930'lu yıllardan itibaren şekillenmeye başlaması bir tesadüf değildir. Zira İkinci Dünya Savaşı öncesinde, savaş sırasında ve savaştan hemen sonra Avrupa'da yoğun bir propaganda savaşı gerçekleşmekte ve propaganda çalışmalarının yoğunluğu tarih boyunca hiç olmadığı kadar yüksek olmaktaydı. Bunun yanı sıra, teknoloji ilerledikçe uygulanan propaganda teknikleri ve benimsenen propaganda stratejileri daha da profesyonelleşmekte ve daha çok etkili olmaktaydı. Bu yüzden Ellul'ün teknoloji toplumuyla ilgili düşünceleri propagandayla paralel bir şekilde neredeyse aynı dönem içerisinde pekişmiştir.

Ancak teknoloji toplumu ile ilgili düşünceleri aynı zamanda Marksizm ve Hristiyanlıkla da iç içe geçmiş bir şekilde olduğu için bu alandaki düşüncelerini yazıya dökmesi propagandadan yıllar önce gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, görüyoruz ki Marksizm ve Hristiyanlıktan farklı olarak teknoloji toplumu ile ilgili çalışmaları akademik hayatının başından sonuna kadar yoğunluğunu korumuştur.

Çalışmamızda da vurgulandığı üzere, Ellul'ün araştırma alanları temel ilgi odaklarına göre dört kısıma ayrılabilir. Bunlar Marksizm, Hristiyanlık, teknoloji toplumu ve propagandadır. Ancak Ellul'ün eserlerinin kapsamlı ve zamandizmsel incelemesinden anlıyoruz ki bu dört ilgi alanının ötesinde yazarın vermek istediği mesaj insan özgürlüğünün en yüce değer olmasıdır. Gariptir ki Ellul'ü inceleyen literatür onun özgürlükçü yapısına ve mücadeleci ruhuna pek dikkat çekmemiştir. Ancak rahatlıkla söylemek mümkündür ki düşünürün çalışmalarındaki kırılmaz düşünce odağını fark etmek için onun, eserlerinin dışında nasıl bir yapıya sahip olduğunu anlamak şarttır. Ellul'ün kitaplarında vermek istediği mesaj yalnızca böylesine bir dikkat sonucunda tam anlamıyla anlaşılabilir.

Ellul o kadar özgürlükçüdür ki eserlerinde toplumun içine düştüğü büyük boşluktan ve kaos ortamından nasıl çıkabileceği ile ilgili bazı temel stratejiler sunar ancak somut tekniklerle bu stratejileri açıklamaz. Çünkü düşünüre göre kendi benimsediği ve doğru saydığı tekniklerin okuyucuya dayatılması insan özgürlüğü ile çelişmektedir. Bundan mütevellit yazar temel stratejileri ve genel önerileri okuyucusuyla paylaşır ancak atılması gereken somut adımları bireysel bir şekilde okuyucusunun belirlemesi gerektiğini düşünür. Yazar herkesin toplumsal baskılarla, üstten dayatılan ideolojilerle başa çıkma yöntemlerinin bireysel olduğunu düşünür ve topluma yayılması gerektiğini düşündüğü mücadele ruhunun herbir birey üzerinde farklı şekilde yansıdığını ileri sürer.

Bu bağlamda, Ellul'ün aynı zamanda bir bireyselci olduğunu da görüyoruz. Nitekim hayatının belli bir döneminde bireyci anarşizme büyük ilgi duyan düşünür daha sonra Hristiyan anarşizmine evrilmiştir. Ellul, anarşizm hareketinin, insanların özgürlüklerine saygı duyduğunu ve insanların yaratıcılıklarını teşvik ettiğini savunmuştur. Ancak, Ellul aynı zamanda anarşizmin de bazı sınırları olduğunu vurgulamıştır. Özellikle, bireylerin birbirlerine yardım etme ihtiyaçları konusunda anlaşmalar yapılması gerekebilir ve bu anlaşmalar bireylerin özgürlüklerini sınırlandırabilir.

Söylediğimiz gibi, Ellul'ün özgürlükçü yapısı onun tüm ilgi alanlarına sirayet etmiştir. Propaganda çalışmaları da bu açıdan istisna değildir. Düşünürün propaganda tematiği propaganda tarihi, propaganda teorileri ve İslam propagandası olmak üzere üçe ayrılabilir. Propaganda tarihi ile ilgili çalışmasında sadece Batı tarihi ile sınırlı

kalmasını bir eksiklik olarak görür. Ancak diğer eserlerinde Mao Zedong, Lenin, Stalin gibi liderlerin ikna ve manipülasyon yöntemlerini incelemiş, bunun yanı sıra, İslam propagandasının tarihini ve teknik parametrelerini analiz etmiştir. Bu bağlamda, düşünürün propaganda çalışmalarının oldukça geniş bir yelpazede global bakış açısıyla yapıldığını söylemek mümkündür. Zaten kendisi de hayatı boyunca “global düşün, yerel hareket et” özdeyişine sadık kalmıştır.

Ellul, hiçbir eserinde direkt olarak propagandayı bir modernite sorunu olarak ele almasa bile, konuyu ele alış biçimi ve kullandığı bağlamlar düşünürün propagandayı bir modernite sorunu olarak gördüğünü söylememizi gerektirir. Çünkü Ellul, propagandayı otoriter düzenlerin yanı sıra, demokrasi bağlamında, teknoloji bağlamında ve bilhassa görsellik bağlamında incelemektedir. Her üç bağlamda ulaştığı sonuç propagandanın insanlığın modernleşmesi ile aktüel bir soruna dönüştüğüdür. Bundan mütevellit düşünürün propagandayı bir modernite sorunu olarak ortaya koyduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

İncelememiz sonucunda Ellul'ün sosyolojiye ve siyaset sosyolojisine önemli katkılarının olduğu anlaşılmaktadır. Kavramsal düzeyde baktığımız zaman düşünürün birkaç farklı alanda çok sayıda yeni kavram geliştirdiğini görürüz. Geliştirdiği kavramlardan ilki ve en ünlüsü teknoloji toplumu kavramıdır. Aynı ismi taşıyan kitabında geniş bir şekilde açıklanan bu kavram denetim toplumu ve gözetim toplumu gibi kavramlarla benzerlik teşkil etmektedir ve bu serinin [... toplumu] bir parçası olarak anlaşılabilir. Ellul'ün sosyoloji ve siyaset sosyolojisi alanlarına sunduğu diğer kavramlar arasında *la technique*, sosyolojik propaganda, entegrasyon propagandası, yatay propaganda, irrasyonel propaganda, siyasi mitler vb. kavramlar vardır.

Ancak bu katkılarla birlikte, düşünür kendisini bir noktada hep eksik görmüştür. Gençlik yıllarından ta ölümüne kadar hem Marx'ın sıkı takipçisi hem de aynı şekilde sıkı bir Protestan olmuş Ellul, bu iki farklı alanı yaşamı boyunca hep birleştirmeye çalışmış, ancak bunu başaramamıştır. Bir birine zıt olan bu iki düzlem ilk kez Ellul'ün sosyolojisinde bir araya getirilmiştir. Ellul, hem Hristiyanların toplumsal yaşantısının hem de Protestan iyerarşisinin sosyolojik çözümlemesini Marksizm üzerinden yapmaya çalışmıştır. Bunu şimdiye kadar en başarılı ve en istikrarlı bir şekilde yapan düşünür olmasına rağmen, yine de felsefesini kendi istediği noktaya getirememiş ve bunun esefini yaşamıştır.

Ellul'ü büyük hayal kırıklığına uğratan ikinci konu ise ideali olan Marksizmin pratikte uygulanmaması olmuştur. Marx'ın yoluna ihanet ettiklerini düşündüğü komünistlerde görmek istediğı sosyalizm sistemini görmemesinden dolayı, özellikle de komünist rejimlerde insan hak ve özgürlüklerinin zorbalıkla bastırılması nedeniyle Stalin başta olmak üzere dönemin tüm diktatörlerine derin bir nefret duygusu beslemiştir.

KAYNAKÇA

- Anarchism and Christianity**, The Anarchist Library (Çevrimçi)
<https://theanarchistlibrary.org/library/marlow-anarchism-and-christianity> (05.01.2023)
- Anık, Cengiz. **Siyasal İkna**, 2. Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 2000.
- Bernard, Francis. **Mort de Jacques Ellul Un précurseur impénitent**, Le Monde Archives (Çevrimçi)
https://www.lemonde.fr/archives/article/1994/05/21/mort-de-jacques-ellul-un-precurseur-impenitent_3827927_1819218.html (19.01.2022)
- Bernays, Edward. **Propaganda**, London, Liverlight, 1928.
- Boeckel, Jan van. **The Betrayal by Technology: A Portrait of Jacques Ellul (1992)** (Çevrimçi)
<https://archive.org/details/TheBetrayalByTechnologyAPortraitOfJacquesEllul1992> (29.12.2022)
- Christians, Clifford G. (ed.) and Hook, Jay M. van (ed.). **Jacques Ellul: Interpretive Essays**, Urbana, University of Illinois Press, 1981.
- Christoyannopoulos, Alexandre. **Christian Anarchism: A Political Commentary on the Gospel: Abridged Edition**, Exeter, Imprint Academic, 2011.

Dawn, Marva and Peterson, **The Unnecessary Pastor: Rediscovering the Eugene.** Call, Grand Rapids, Eerdmans Publishing, 2000.

Deleuze, Gilles. “Postscript on the Societies of Control”, **October**, 1992, 59, 3-7.

Doob, Leonard W. **Goebbels'in Propaganda İlkeleri**, çev. Ünsal Oskay (Çevrimçi)
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37117> (29.12.2022)

Eliade, Mircea and Ricketts, **The Portugal Journal**, New York, State Mac Linscott. University of New York, 2010.

Ellul, Jacques. **Anarchy and Christianity**, Oregon: Wipf and Stock, 2011.

Ellul, Jacques. **Anarşi ve Hıristiyanlık**, çev. Ali Toprak, İstanbul, Karşı Yayınları, 2010.

Ellul, Jacques. **FLN Propaganda in France during the Algerian War**, translated by Randal Marlin, Ontario, BY Books, 1982.

Ellul, Jacques. **Histoire de la propagande**, Paris, Presses Universitaires de France, 1967.

Ellul, Jacques. **Histoire des institutions**, Paris, Encyclopaedia Universalis, 2013.

- Ellul, Jacques. **Islam and Judeo-Christianity: A Critique of Their Commonality**, Eugene, Cascade Books, 2015.
- Ellul, Jacques. **Jesus and Marx: From Gospel to Ideology**, Eugene, Wipf and Stock, 2012.
- Ellul, Jacques. **Jesus and Marx: from Gospel to Ideology**, translated by Joyce Main Hanks, New York, Eerdmans Publishing Co., 1988.
- Ellul, Jacques. **Propaganda: The Formation of Men's Attitude**, translated by Konrad Kellen and Jean Lerner, New York, Alfred A. Knopf, 1965.
- Ellul, Jacques. **The Betrayal of the West**, translated by Matthew J. O'Connell, New York, Seabury Press, 1978.
- Ellul, Jacques. **The Ethics of Freedom**, New York: Eerdmans Publishing Co., 1976.
- Ellul, Jacques. **The Humiliation of the Word**, translated by Joyce Main Hanks, Grand Rapids, Eerdmans Publishing Co., 1985.
- Ellul, Jacques. **The Political Illusion**, Eugene, Wipf and Stock, 2015.

- Ellul, Jacques. **The Politics of God and the Politics of Man**, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans-Lightning Source, 1972.
- Ellul, Jacques. **The Presence of the Kingdom** (Çevrimçi) <https://archive.org/details/ThePresenceOfTheKingdomJacquesEllul/page/n3/mode/2up> (10.01.2023)
- Ellul, Jacques. **The Subversion of Christianity**, translated by Geoffrey W. Bromiley, New York, Eerdmans Publishing Company, 1986.
- Ellul, Jacques. **The Technological Society**, translated by John Wilkinson, Toronto, Alfred A. Knopf, Inc., 1964.
- Ellul, Jacques. **The Technological System**, translated by Joachim Neugroschel, New York, The Continuum Publishing Corporation, 1980.
- Ellul, Jacques. **Un chrétien pour Israël**, Monaco, Editions du Rocher, 1986.
- Ellul, Jacques. **Violence: Reflections from a Christian Perspective**, Eugene, Wipf and Stock, 2012.
- Ellul, Jacques. **What I Believe**, translated by Geoffrey W. Bromiley, New York, Eerdmans Publishing Co., 1989.

- Follo, Valentina. **The Power of Images in the Age of Mussolini**, A Dissertation for the Degree Doctor of Philosophy, Philadelphia, University of Pennsylvania, 2013.
- Foucault, Michel. “The Subject and Power”, **Critical Inquiry**, 1982, 8(4), 777-795.
- French Committee For Yad Vashem. **Jacques Ellul** (Çevrimçi) <https://yadvashem-france.org/justes/nom/ellul-jacques/> (01.02.2022)
- Fulford, Andrew. **Ellul’s Anarchism**, The Calvinist International (Çevrimçi) <https://calvinistinternational.com/2014/06/22/elluls-anarchism/> (02.01.2023)
- Greenman, Jeffrey P. **Understanding Jacques Ellul**, London: The Lutterworth Press, 2012.
- Herman, Edward S. and Chomsky, Noam. **Rızanın İmalatı**, çev. Ender Abadoğlu, 2. Baskı, İstanbul, BGST Yayınları, 2017.
- IJES. **Jacques Ellul: Extended Biography** (Çevrimçi) <https://www.jacques-ellul.org/jacques-ellul/luvre-dune-vie/enfance-jeunesse-et-annees-1930> (14.01.2022)
- Jabarov, Jahandar. “Sociological Propaganda: from Jacques Ellul to the Present”, pp. 231-242, **4th International**

Istanbul Modern Scientific Research Congress, Istanbul: IKSAD, 2022.

Jabarov, Jahandar.

Görseller Propagandanın Gücünü Artırır: Antisemit Nazi Görselleri Işığında, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Ödevi, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, İstanbul, 2021.

Jerónimo, Helena M. (ed.).

José Luís Garcia (ed.) and Carl Mitcham (ed.), **Jacques Ellul and the Technological Society in the 21st Century**, Berlin, Springer Dordrecht, 2013.

Lasswell, Harold.

Propaganda Technique in the World War, New York, Peter Smith, 1938.

Lippmann, Walter.

Liberty and the News, New York, Harcourt, Brace and Howe, Inc., 1920.

Lovekin, David.

Technique, Discourse, and Consciousness: An Introduction to the Philosophy of Jacques Ellul, Eugene, Wipf and Stock, 2022.

MacMillen, Sarah Louise.

Ellul and Weil, IJES (Çevrimçi) <https://ellul.org/ellul-and-weil/> (09.01.2023)

Marlin, Randal.

“Jacques Ellul and the Nature of Propaganda in The Media”, **The Handbook of Media and Mass Communication Theory**, New York, John Wiley & Sons, Inc., 2014.

- Marlin, Randal. “Jacques Ellul’s Contribution to Propaganda Studies”, **The Oxford Handbook of Propaganda Studies**, New York, Oxford University Press, 2013.
- Marlin, Randal. “Propaganda and Ideology”, **The Routledge Handbook of Applied Epistemology**, London, Routledge, 2018.
- Marlin, Randal. **Propaganda and the Ethics of Persuasion**, 2nd edition, Ontario, Broadview Press, 2013.
- Maurot, Elodie. **Jacques Ellul, thinker of the 21st century** (Çevrimçi) https://www.la-croix.com/Culture/Livres-Idees/Livres/Jacques-Ellul-penseur-du-XXIe-siecle-NG_-2012-06-06-815128 (15.01.2022)
- Musee Protestant. **Jacques Ellul (1912-1994)** (Çevrimçi) <https://museeprotestant.org/en/notice/jacques-ellul-1912-1994-2/> (06.02.2022)
- Nicholls, Julia. **Chapter 6 - The Origins of Marxism in Modern France** from Part III - Marx, Marxism, and International Socialism, <https://doi.org/10.1017/9781108634199.007>

Pratkanis, Anthony ve **İkna Çağı: Propagandanın Günlük Kullanımı ve Suistimali**, çev. Nagihan Haliloğlu, İstanbul, The Kitap, 2018.

Primary Influences on Ellul's Dialectical Worldview(Çevrimçi)

https://ms.fortresspress.com/downloads/9781451470390_Ch1.pdf (11.01.2023)

Pruitt, Sarah.

How Are Socialism and Communism Different? History (Çevrimçi)

<https://www.history.com/news/socialism-communism-differences> (12.01.2022)

Rognon, Frederic (ed.).

Générations Ellul: Soixante héritiers de la pensée de Jacques Ellul, Genève, Labor et Fides, 2012.

Rognon, Frédéric.

"Bernard Charbonneau and Jacques Ellul: The Sources of Radical Ecology of the 21st Century", **Ecologie & politique**, 2012, Volume 44, Issue 1, 67-76.

Rognon, Frédéric.

Ellul and Kierkegaard, IJES (Çevrimçi)
<https://ellul.org/ellul-and-kierkegaard/>
(10.01.2023)

- Rollison, Jacob Marques. **A New Reading of Jacques Ellul: Presence and Communication in the Postmodern World**, Lanham, Lexington Books, 2020.
- Rozenas, Arturas, Zhukov, Yuri M. "Mass Repression and Political Loyalty: Evidence from Stalin's 'Terror by Hunger'", **American Political Science Review**, 2019, 113(2), pp. 569-583.
- Said, Edward W. "Chomsky and the Question of Palestine", **Journal of Palestine Studies**, 1975, 4(3), 91-104.
- Sarkozy, Nicolas. **İtirafırlarım**, çev. Hasret Banu Bulut, İstanbul, Kara Kutu, 2006.
- Stanley, Jason. **Demokrasilerde Propaganda Oyunu**, çev. Başak Karal, İstanbul, The Kitap, 2018.
- Temple, Katharine. "A Consistent Distinction", **CrossCurrents**, 1985, 35(1), 33-42.
- Troude-Chastenet, Patrick. **Lire Ellul: introduction a l'oeuvre socio-politique de Jacques Ellul**, Talence, Presses universitaires de Bordeaux, 1992.
- Van Vleet, Jacob E. and Rollison, Jacob Marques. **Jacques Ellul: A Companion to His Major Works**, Eugene, Cascade Books, 2020.
- Van Vleet, Jacob. **Ellul and Marx: An Introduction** (Çevrimçi) <https://ellul.org/ellul-and-marx/> (20.01.2022)

- Vanderburg, Willem H. **Perspectives on Our Age Jacques Ellul Speaks on His Life and Work**, Toronto, CBC Enterprises, 1981.
- Vickers, Mark. **Reunion Revisited: 1930s Ecumenism Exposed**, Manchester, Gracewing Publishing, 2017.
- Wood, David Murakami. **A Report on the Surveillance Society** (Çevrimçi) <https://ico.org.uk/media/about-the-ico/documents/1042390/surveillance-society-full-report-2006.pdf> (10.05.2023)
- Yaroshin, Oleg Vasilyevich. **Technocratic Consciousness in the Thought of Jacques Ellul**, A Dissertation for the Degree Doctor of Philosophy, The Catholic University of America, Washington, D.C., 2014.
- ХРОНОС **Жак Эллюль** (Çevrimçi) http://www.hrono.ru/biograf/bio_e/ellulj.php (10.05.2022)